

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie

Kontinuita, či diskontinuita?
Kubánská zahraniční politika po ukončení studené války
Diplomová práce

Autor: Aleš Merta
Studijní program: N6701 – Politologie
Studijní obor: Politologie – latinskoamerická studia
Vedoucí práce: Mgr. et. Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D.

Hradec Králové, 2015

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: **Bc. Aleš Merta**

Studijní program: N6701 Politologie

Studijní obor: Politologie – latinskoamerická studia

Název závěrečné práce: **Kontinuita, či diskontinuita? Kubánská zahraniční politika po ukončení studené války**

Název závěrečné práce AJ: Continuity or Discontinuity? Cuban Foreign Policy after the Cold War

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce bude analyzovat kubánskou zahraniční politiku po ukončení studené války tedy od doby, kdy Kuba ztratila podporu svého největšího spojence a sponzora Sovětského svazu. Cílem práce je na základě komparace kubánské zahraniční politiky v letech 1959-1991 a 1991 do současnosti odpovědět na otázku, zda ztráta podpory Sovětského svazu ovlivnila kubánskou zahraniční politiku, či se tato více orientovala na spolupráci s demokratickými zeměmi, nebo si zachovala kontinuitu s předcházejícím obdobím. Jako indikátory míry demokracie kubánských partnerů budou použity údaje a indexy renomovaných organizací a agentur zabývajících se sledováním rozvojem demokracie v jednotlivých zemích. Při analýze kubánské zahraniční politiky pak bude důraz kladen zejména na analýzu ekonomických, vojenských a politických vztahů.

V práci bude použita komparativní metoda, která poukáže na specifika vztahů ve dvou časových obdobích z hlediska diachronní analýzy. Dále bude použit empiricko-analytický přístup.

Literatura:

Blasier, Cole a Mesa-Lago, Carmelo, eds. 1979. Cuba in The World. Pittsburg: University of Pittsburg Press.

Domínguez, Jorge. 1989. To Make a World Safe for Revolution, Cuban's Foreign Policy. Cambridge: Harvard University. Press.

Gott, Richard. 2005. Kuba: Nové dějiny. Praha: BB art

Jurásek, Miroslav. 2009. „Kuba včera a dnes.“ Mezinárodní politika 33, č. 2, 26–28

Kunc, Jiří. 2001. „Kuba mezi rájem a peklem.“ Mezinárodní politika 25, č. 3, 20–22

Lopéz, Juan. 2004. „2003 The Crackdown, George W. Bush, and The Non-Transition in Cuba.“ Problemes of Post Comunism 51, 3-11

Mesa-Lago, Carmelo, ed. 1993. Cuba After the Cold War. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Mora, Frank a Hey, Jeanne, eds. 2003. Latin American and Caribbean Foreign Policy. Lanham: Rowman&Littlefield Publisher, inc.

Nálevka, Vladimír. 1997. Kapitoly z dějin studené války. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.

Pérez-Stable, Marifeli. 1999. The Cuban Revolution: Origins, Course, and Legacy. New York: Oxford University Press.

Tuchin, Joseph a Espach, Ralph, eds. 2001. Latin America in The New International System. London: Lynne Rienner Publishers, Inc.

Internetové zdroje:

Amnesty International: <http://www.amnesty.org/>

Non Aligment Movement: <http://www.nam.gov.za/>

Index ekonomické svobody – Haritage Foundation: <http://www.heritage.org/>

CIA The World Factbook: <https://www.cia.gov/index.html>

El economista de Cuba: <http://www.eleconomista.cubaweb.cu/>

Encyklopedia Britannica: <http://www.britannica.com/>

U.S. – Cuba Trade and Economic Council, Inc. <http://www.cubatrade.org/>

Garantující
pracoviště:

Katedra politologie, Filozofická fakulta

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D.

Konzultant:

Oponent:

Datum zadání závěrečné práce: 28. 3. 2013

Datum odevzdání závěrečné
práce:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Metylovicích dne 1. 3. 2015

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Pavlíně Springerové, Ph.D. za připomínky, inspiraci a rady, které mi poskytla.

Anotace

Merta, Aleš. Kontinuita, či diskontinuita? Kubánská zahraniční politika po ukončení studené války. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, 2015, 132 s. Diplomová práce.

Práce se zabývá kubánskou zahraniční politikou od roku 1959 do roku 2014, tedy dobou, kdy na Kubě vládne režim bratří Castrů. Kubánská zahraniční politika je srovnávána ve dvou obdobích, a to v létech 1959–1991 a 1992–2014. Rok 1991 je považován za přelomový, protože v tomto roce se rozpadla tehdejší největší opora kubánského režimu a jedna z velmocí bipolárního světa, Sovětský svaz. Režim bratří Castrů byl donucen na změnu světového systému reagovat redefinováním mnoha ze svých přístupů do zavedené ekonomické a politické praxe, ale je otázkou, zda se tyto změny odrazily i ve směřování kubánské zahraniční politiky. Na tuto otázku se pokouší odpovědět tato práce, ve které nejde ani tak o komplexní analýzu kubánské zahraniční politiky, ale spíše o zachycení její dynamiky, což by ve výsledku mělo vést k možné predikci jejího dalšího směřování.

V práci je použit empiricko-analytický přístup. Důraz je kladen zejména na analýzu kvantitativních a kvalitativních dat z oblasti kubánského zahraničního obchodu, politických a vojenských styků. Jako indikátory směřování kubánské zahraniční politiky posloužily údaje o vzájemném obchodu, vojenské a ekonomické pomoci, údaje o bilaterálních politických stycích a význačné události, které ovlivnily kubánskou zahraniční politiku. V práci je použita metoda diachronní komparace, která umožňuje zachytit vývoj kubánské zahraniční politiky a vést k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, tedy zda kubánská zahraniční politika po roce 1991 pokračuje v předchozím směřování, nebo se toto směřování výrazně změnilo.

Klíčová slova: přežití, internacionalismus, závislost, antagonismus, realismus.

Annotation

Merta, Aleš. Continuity or discontinuity? Cuban foreign policy after the Cold War. Hradec Králové: University of Hradec Králové, Faculty of Arts, 2015, 132 pp. Diploma Thesis.

The work deals with the Cuban foreign policy from 1959 to 2014, a time when the Cuba ruling regime the Castro brothers. Cuban foreign policy is compared in two periods, in the years 1959–1991 and 1992–2014. The year 1991 is considered a turning point, because this year broke, main support of the Cuban regime and one of the superpowers of the bipolar world, the Soviet Union. Castros regime was forced respond to change the world system redefining many of his approaches to the established economic and political practice but the question is whether these changes are reflected in the direction of Cuban foreign policy. On this question tries to answer this work, which is not so much about comprehensive analysis Cuban foreign policy, but rather to capture its dynamics, which would result should lead to a possible prediction of its future direction.

In the work is used empirical-analytic approach. Emphasis is placed on the analysis of quantitative and qualitative data in the field of Cuban foreign trade, political and military relations. As indicators of the direction the Cuban foreign policy served data on trade, military and economic assistance, data on bilateral political relations and significant events that have affected the Cuban foreign policy. In this work is use the metod of diachronic comparison, which allows to capture evolution Cuban foreign policy and lead to the answer to the key question, therefore, whether Cuban foreign policy after 1991 continues in the previous direction or that direction has changed significantly.

Key words: survival, internationalism, dependency, antagonism, realism

OBSAH

ÚVOD	10
1 TEORETICKÝ RÁMEC ANALÝZY KUBÁNSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY	17
1.1 Cíle a prostředky kubánské zahraniční politiky	17
1.2 Faktory determinující kubánskou zahraniční politiku.....	29
1.2.1 Vnější faktory	29
1.2.2 Vnitřní faktory	31
1.3 Akteři kubánské zahraniční politiky	32
2 ANALÝZA KVALITATIVNÍCH DAT Z OBLASTI KUBÁNSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY	36
2.1 Kubánsko-americké vztahy – hlavní vnější determinující faktor ovlivňující KZP.....	36
2.1.1 Kubánsko-americké vztahy po nastolení režimu Fidela Castra.....	36
2.1.2 Invaze kubánských exulantů v Zátocě svíní a karibská krize.....	40
2.1.3 Kubánsko-americké vztahy v 70. a 80. letech 20. století.....	43
2.1.4 Vztahy Kuby s USA po ukončení studené války.....	46
2.2 Internacionalismus – jeden ze základních cílů KZP.....	54
2.2.1 Kubánský internacionalismus v 60. letech 20. století.....	54
2.2.2 Kubánská zahraniční politika v Africe, Latinské Americe a Karibiku v 70. a 80. letech 20. století.....	56
2.2.3 Kubánský internacionalismus v období po skončení studené války	64
2.3 Kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích – prostředek k eliminaci americké hrozby	71
2.3.1 Kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích mezi léty 1959–1991.....	71
2.3.2 Kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích po roce 1991.....	74
2.4 Vývoj kubánských bilaterálních vztahů – důležitý indikátor směřování KZP	78

2.4.1	Sovětský svaz – garant kubánské bezpečnosti v době studené války	78
2.4.2	Čína – partner, jehož význam roste.....	87
2.4.3	Venezuela – strategický partner Kuby na počátku nového tisíciletí	89
2.4.4	Bilaterální vztahy – shrnutí.....	93
3	ANALÝZA DAT Z OBLASTI KUBÁNSKÉHO ZAHRANIČNÍHO	
	OBCHODU.....	97
3.1	<i>KZO v období let 1959–1991.....</i>	98
3.2	<i>KZO v období let 1992–2014.....</i>	102
	ZÁVĚR.....	109
	PRAMENY A LITERATURA.....	121
	PRAMENY.....	121
	LITERATURA.....	128

ÚVOD

Konec studené války a zhroucení komunistických režimů ve východní Evropě přinesly i očekávání brzkého zhroucení režimu Fidela Castra, který se moci na Kubě chopil již před více než 55 lety. Tato vize se ale nenaplnila a režim, který v současnosti vede Fidelův bratr Raúl, přetrvává až do dnešních dnů. Jak je možné, že režim, zcela závislý na pomoci východního bloku přežil zhroucení svých spojenců? Může za to geniální Castrova předvídavost a schopnost adaptovat se na nové podmínky či jeho charisma, které mu pomáhá naklonit si na svou stranu velkou část domácí i světové veřejnosti a také mnohé zahraniční politiky. Je zřejmé, že režim musel mobilizovat veškeré své síly, aby přežil hrozící ekonomickou katastrofu a udržel si alespoň zdání legitimacy. Podobně jako se musela restrukturalizovat kubánská domácí ekonomika, musely se nutně změnit i zahraničně obchodní vztahy a je otázkou, zda tato změna znamenala i změnu směřování kubánské zahraniční politiky.

Radka Druláková a Petr Drulák označují zahraniční politiku jako hraniční kategorii, která se pohybuje na pomezí vnitřních (domácích) a vnějších (globálních) vlivů (Druláková a Drulák 2007: 9). V případě Kuby lze za rozhodující domácí faktor ovlivňující zahraniční politiku považovat osoby bratří Castrů. Ti se snaží, pomocí této politiky, zajistit bezpečnost svého režimu. Rozhodujícím vnějším faktorem, ovlivňujícím dlouhodobě KZP¹, je pak vztah se Spojenými státy, které zaujímají pozici hegemonu v oblasti amerického kontinentu. KZP prošla od roku 1959, kdy se moci na Kubě chopil Fidel Castro, několika fázemi, ve kterých se směřování této politiky proměňovalo podle aktuální mezinárodní situace a vizí kubánského vůdce. Mantinely této politiky byly dány zejména studenou válkou, kdy soupeření velmocí USA a SSSR významně ovlivňovalo a determinovalo tuto politiku, která si ovšem vždy snažila zachovat jistou autonomii a to i přesto, že se Kuba stále více stávala závislou na svém největším spojenci, obchodním partnerovi a garantu její bezpečnosti Sovětském svazu.

Jak již bylo uvedeno výše, zásadní roli ovlivňující tvorbu KZP hrál vždy postoj Spojených států, které byly již od zrodu Kubánské republiky nejen

¹ Kubánská zahraniční politika.

nejvýznamnějším kubánským obchodním partnerem, ale i hegemonem, který zásadně ovlivňoval kubánskou politiku. V reakci na tuto imperialistickou politiku ovšem docházelo k vzednutí nacionalismu, který měl významný podíl i na úspěchu revoluce v roce 1959. Nacionalismus a antiamerikanismus tak byly, a jsou, silným zdrojem legitimacy současného kubánského režimu. Je otázkou, zda by se realističtější a umírněnější politika Spojených států těsně po revoluci v roce 1959 nemohla stát brzdou radikalizace této revoluce a zabránit tak totálnímu rozpadu vzájemných vztahů, což ve svém důsledku dovedlo svět na práh jaderné katastrofy v průběhu Karibské krize v roce 1962.

Tím, jak se Kubáncům dařilo zasahovat do světové politiky, se Kuba stála výjimečným příkladem malého státu, který za jistých okolností může ovlivňovat dění nejen ve svém regionu, ale i v mezinárodním systému. Tento fenomén přitahuje zájem nejen politologů, ale i vědců z jiných oborů, kteří se věnují studiu mezinárodním vztahům. Tématu Kuby, respektive její zahraniční politiky, se tedy věnuje poměrně velká pozornost. Práce, které téma KZP zpracovávají, jsou však většinou zahraniční provenience. Jako příklad můžeme uvést starší práci Jorgea I. Domíngueze *To Make a World Safe for Revolution. Cuban's Foreign Policy* (Domínguez 1989) a práci *Cuba in the World* autorů Cola Blasiera a Carmela Mesa-Laga (Blasier, Mesa-Lago 1980). Mezi novější práce patří aktualizované vydání knihy *Cuban Foreign Policy* od amerického profesora Jaime Suchlického. (Suchlicki 2006).

Komplexní pohled českého autora na KZP však zatím bohužel chybí a ani tato práce se vzhledem ke svému rozsahu nemůže věnovat detailní analýze tohoto výjimečného případu. Zaměřuje se spíše na klíčové faktory, které KZP ovlivňují a snaží se zachytit její dynamiku, což by ve výsledku mělo vést k možné predikci jejího dalšího směřování. Cílem této práce, která je koncipována jako případová studie, je na základě diachronní komparace kubánské zahraniční politiky v letech 1959–1991 a 1992 až do současnosti odpovědět na otázku, zda po roce 1991 došlo k zásadní změně směřování kubánské zahraniční politiky a pokud ano, tak jak se tato změnila. Zkoumaným aspektem je tedy kubánská zahraniční politika a historickou epizodou, kterou se tato práce zabývá pak období režimu bratří Castrů.

K zodpovězení hlavní výzkumné otázky, tedy zda konec studené války ovlivnil směřování KZP, by mělo napomoci zejména nalezení odpovědí na tyto pomocné výzkumné otázky:

- Daří se Kubě normalizovat vztahy se Spojenými státy?
- Změnila se po roce 1991 KZP vůči třetímu světu?
- Zapojuje se Kuba po roce 1991 více do mezinárodní a regionální integrace?
- Daří se Kubě po roce 1991 více rozvíjet vztahy s liberálními demokraciemi, nebo se stále většinově zaměřuje na spolupráci s nedemokratickými režimy?

Pomocné výzkumné otázky byly zvoleny tak, aby charakterizovaly zkoumanou oblast a přispěly ke koncentraci výzkumu. V práci je použit empiricko-analytický přístup. Důraz je kladen zejména na analýzu kvantitativních a kvalitativních dat z oblasti kubánského zahraničního obchodu, politických a vojenských styků. Jako indikátory směřování KZP poslouží údaje o vzájemném obchodu, vojenské a ekonomické spolupráci, údaje o bilaterálních politických stycích a význačné události, které ovlivnily kubánskou zahraniční politiku. Jak již bylo uvedeno, tak práce je koncipována jako případová studie, vzhledem k charakteru hlavní výzkumné otázky však využívá i metodu diachronní komparace. Politoložka Blanka Říchová sice označuje použití této metody za méně obvyklé než použití metody komparace synchronní, nicméně vidí její výhodu v tom, že odstraňuje hlavní nedostatek synchronního srovnání – staticnost (Říchová in Dvořáková et al. 2002: 12). Kubánská zahraniční politika je srovnávána ve dvou časových obdobích a to v letech 1959-1991 a 1992 až do současnosti. Rok 1991 je přelomový tím, že v tomto roce se rozpadl nejdůležitější spojenec a podporovatel Kuby – Sovětský svaz, což v reálu znamenalo změnu mezinárodního systému z bipolárního na unipolární, kde jedinou supervelmoc představují Spojené státy. Kuba přišla nejen o ochranu SSSR, ale zejména o ekonomickou pomoc, která byla pro Kubánce velmi důležitá.

Jedním z možných indikátorů směřování zahraniční politiky jsou i údaje o zahraničním obchodu, jelikož existuje obecný předpoklad, že dobré vztahy v této oblasti posilují vzájemnou důvěru a vedou k rozvoji i kulturních

a politických styků.² Z toho, že ekonomické odměny (např. celní úlevy) a ekonomické tresty (např. obchodní embargo) patří k ekonomickým prostředkům ZP, je zřejmé, že analýza dat z oblasti zahraničního obchodu je pro tento typ práce relevantní. Sběr dat je proveden metodou analýzy dokumentů. Zdroji těchto údajů jsou zejména stránky CIA a Národního statistického úřadu Kubánské republiky. Starší data jsou získána z knih Carmela Mesa-Laga *Cuba After the Cold War* (Mesa-Lago 1993), Jorgea I. Domíngueze *To Make a World Safe for Revolution, Cuban's Foreign Policy*. (Domínguez 1989) a Cola Blasiera a Carmela Mesa-Laga *Cuba in The World* (Blasier, Mesa-Lago 1980). Metodou statistického třídění je vybráno deset zemí s největším vzájemným obratem zahraničního obchodu v jednotlivých sledovaných obdobích a určena míra demokracie v těchto zemích, přičemž k tomuto je použit index míry demokracie – Polity IV.³ Poté je sečten procentní podíl na obratu kubánského zahraničního obchodu zemí demokratických a procentní podíl zemí nedemokratických, a to v obou sledovaných obdobích. V závěru jsou tyto procentní podíly prezentovány ve výšečovém grafu a výsledkem by mělo být zjištění, zda se počet liberálních demokracií, s nimiž má Kuba dobré obchodní vztahy, se zvyšuje, stagnuje, či klesá.

Práce je členěna do tří kapitol. V první kapitole je objasněn pojem zahraniční politika, uvedeny jsou zde její prostředky a cíle. Kapitola rovněž popisuje nejdůležitější determinanty ovlivňující tvorbu KZP a aktéry, kteří jsou podle kubánské ústavy pověřeni jejím formováním a výkonem. Tato kapitola by měla dát odpověď na otázku, zda toto ústavní vymezení v reálu opravdu funguje. Na tuto teoreticko-metodologickou kapitolu navazuje kapitola druhá, která se věnuje analýze kvalitativních dat vztahujících se k tvorbě a reálnému fungování KZP. Tato kapitola je členěna tak, aby bylo možné odpovědět na stanovené pomocné výzkumné otázky, což by v závěru práce mělo napomoci k zodpovězení hlavní výzkumné otázky, tedy zda se po ukončení studené války změnila kubánská zahraniční politika. V každé podkapitole této části práce jsou jasně

² Tento názor prezentuje například ekonom Tomáš Sedláček ve svém příspěvku Mono-kulti-ismus, bohatství národů a kapital-ismus, jenž byl zveřejněn v Parlamentních listech 11. 8. 2011. Dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Tomas-Sedlacek-Mono-kulti-ismus-bohatstvi-narodu-a-kapital-ismus-205140> (ověřeno 11. 2.2014)

³ Tento index je vybrán proto, že jeho klasifikace zahrnuje celé historické období, kterému se věnuje tato práce. Index klasifikuje země v rozmezí hodnot -10 až +10, přičemž míra demokracie je řazena vzestupně a za zlomovou hodnotu, kdy jsou státy označeny za demokratické, je považována hodnota +6.

definovány cíle kubánské zahraniční politiky vztahující se k danému tématu, a v závěru těchto podkapitol je zhodnoceno, zda bylo těchto cílů dosaženo a jakých prostředků ZP Kubánci k dosažení těchto cílů použili. Tento postup by měl přispět k propojení s teoretickou částí práce, což by ve výsledku mělo zaručit její kompaktnost.

První podkapitola se bude zabývat analýzou vztahů Kuby se Spojenými státy, které jsou hlavním vnějším determinujícím faktorem ovlivňujícím KZP. Vývoj vzájemných vztahů prošel několika fázemi, zásadní otázkou však je, jaký vliv na úroveň vzájemných vztahů měl konec studené války a ukončení pomoci Sovětského svazu Kubě. Tato podkapitola by tedy měla odpovědět na otázku, zda se vztahy podařilo normalizovat, či nadále pokračuje vzájemný antagonismus. Druhá podkapitola se zaměřuje na analýzu vztahů Kuby se zeměmi třetího světa, vůči kterým režim bratří Castrů, již od svého zrodu, praktikuje politiku internacionalismu. Tato podkapitola by měla odpovědět na otázku, zda změna mezinárodního systému po roce 1991 měla na praktikování této politiky vliv, zda se Kuba provádění této politiky po rozpadu svého donátora vzdala, či tuto pomoc omezila.

Třetí podkapitola by měla odpovědět na otázku, zda se Kuba po roce 1991 více zapojuje do činnosti mezinárodních a regionálních organizací, do kterých měla, z důvodu tlaku USA, v době studené války omezený přístup. Čtvrtá podkapitola se zabývá úrovní bilaterálních vztahů se zeměmi, které měly či mají největší vliv na kubánské hospodářství a politiku režimu bratří Castrů. Tato podkapitola by měla odpovědět na otázku, zda Kuba začala, po ukončení studené války, více spolupracovat s demokratickými režimy, či nadále preferuje vztahy se zeměmi, které jsou dle žebříčků měření demokracie Polity IV považovány za nedemokratické.

Ve třetí kapitole je provedena analýza dat z oblasti zahraničního obchodu⁴, a to i postupem, který byl již zmíněn v předchozí části textu. Výsledkem srovnání, směřování kubánské zahraničního obchodu⁵ v obou sledovaných obdobích, by mělo být zjištění, zda se Kuba postupem času více orientuje na spolupráci s demokratickými, či nedemokratickými zeměmi. Práce je tedy strukturovaná tak, že první kapitola seznámí čtenáře s teoretickými východisky a základními

⁴ Dále jen ZO.

⁵ Dále jen KZO.

přístupy analýzy ZP, které budou posléze aplikovány na případ KZP v období vlády bratří Castrů. V kapitole druhé jsou analyzována empirická data z oblasti KZP zejména s ohledem na cíle a prostředky ZP a na konci každé podkapitoly by čtenář měl znát odpověď na pomocnou výzkumnou otázku, které se podkapitola věnuje. Kapitola třetí se věnuje analýze dat z oblasti ZO a porovnání těchto dat ve dvou sledovaných obdobích. V závěru práce je, na základě odpovědí na dílčí výzkumné otázky a porovnáním směřování KZO v obou sledovaných obdobích, zodpovězena hlavní výzkumná otázka, tedy zda se po ukončení studené války významně proměnila kubánská zahraniční politika, a pokud ano, jak.

Literatura pojednávající o Kubánské revoluci je značně obsáhlá, což koresponduje s tím, jak hluboce revoluce změnila poměry na západní polokouli. Domácí literatura, či překlady, které u nás vycházejí, jsou však často jednostranně zaměřené, poplatné době a spíše populárně-naučné, než odborné. Proto tato práce čerpá zejména z cizojazyčných zdrojů a literatury, publikovaných především v anglickém jazyce a v menší míře i ve španělštině. Neopomíná však ani několik domácích autorů, o jejichž odbornosti nemůže být pochyb. Výběr literatury je průřezem mezi díly staršími i poměrně nedávno vydanými.

Kubánsko-americké vztahy detailně mapuje kniha autorů Estebana Moralese Domingueze⁶ a Garyho Prevosta⁷ *United States-Cuban Relations, A Critical History* (Dominguez, Prevost 2008). Tato kniha se zabývá historií vzájemných vztahů již od roku 1800, detailně popisuje různá úskalí, kterými tyto vztahy prošly a snaží se nám vysvětlit, proč je na Kubě tak rozšířen antiamerikanismus a jaký dopad má existence socialistické Kuby na vnitřní americkou politiku. Mezi další důležitý zdroj patří kniha britského novináře a historika zabývajícího se Latinskou Amerikou Richarda Gotta *Kuba: Nové dějiny* (Gott 2005), která se věnuje dějinám Kuby od středověku do dnešní doby. Čtenáři této knihy je zřejmé, že autor přistupoval k popisu Kubánské revoluce bez ideologických předpojatostí a snažil se o přesné a pravdivé vyličení tehdejších událostí. Podobně se Kubánskou revoluci a následné období pokusila popsat kubánská emigrantka, profesorka sociologie na University of Florida v Miami a odbornice na Kubu – Marifeli Pérez-Stable ve své knize *The Cuban Revolution:*

⁶ Esteban Morales Dominguez je profesor politické ekonomie a emeritní ředitel Centra pro studium Spojených států.

⁷ Gary Prevost je profesor politických věd na St. John's University v Minesotě.

Origin, Course and Legacy (Peréz-Stable 1999). Tato kniha shrnuje úspěchy i neúspěchy Kubánské revoluce a snaží se předpovědět i vývoj v následujícím období. Z českých autorů je nutno vzpomenout nedávno zesnulého odborníka na Latinskou Ameriku profesora Vladimíra Nálevku, autora několika knih věnující se tomuto regionu. Pro tuto práci byla stěžejní kniha *Fidel Castro. Podzim diktátora* (Nálevka 1996). Zajímavý pohled na téma vzájemných vztahů Kuby a zemí východního bloku přináší také Jiří Kunc ve svém článku: *Kuba mezi rájem a peklem* (Kunc 2001), jenž byl publikován v časopise *Mezinárodní politika*.

Informace o ekonomických vztazích čerpá tato práce především z díla *Cuba in the World* (Blasier, Mesa-Lago 1980) hlavních autorů Cola Blasiera⁸ a Carmela Mesa-Laga.⁹ Mesa-Lago také editoval knihu *Cuba After the Cold War* (Mesa-Lago 1993). Novější ekonomická data pocházejí ze stránek Oficina Nacional de Estadística a Información Republica de Cuba a publikace *CIA Handbook of Trade Statistics 1996*. Důležitý zdroj o vývoji KZP představuje také kniha „*To Make a World Safe for Revolution. Cuban's Foreign Policy*“ (Domínguez 1989). Autor této knihy Jorge I. Domínguez je profesorem mexických a latinskoamerických politik a ekonomie na Harvardské univerzitě. Kubánskou zahraniční politikou se zabývá také kniha „*Latin American and Caribbean Foreign Policy*“ (Mora, Hey 2003) hlavních autorů Franka Mora, vědeckého pracovníka a profesora mezinárodních vztahů na Rhodes College, a Jeanne Hey, ředitelky mezinárodních studií a profesorky politických věd na Miami University of Ohio.

⁸ Cole Blasier je profesorem politických věd na University of Pittsburgh, působil v diplomatických službách a přednášel na univerzitách v Chile, Kolumbii a Mexiku.

⁹ Carmelo Mesa-Lago je profesor ekonomie a latinsko-amerických studií na University of Pittsburgh, za svá díla věnovaná Latinské Americe získal mnohá ocenění.

1 TEORETICKÝ RÁMEC ANALÝZY KUBÁNSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

1.1 Cíle a prostředky kubánské zahraniční politiky

Definice pojmu zahraniční politika se často rozcházejí. Za celkem zdařilou lze považovat tu, kterou ve své knize *Tvorba a analýza zahraniční politiky* prezentovali Radek Drulák a Radka Druláková a která zní: „*Zahraniční politika je cílevědomá činnost, respektive postoj státu, nebo seskupení států, zaměřená na uhájení vlastní existence a zájmů ve společnosti ostatních aktérů mezinárodních vztahů*“ (Drulák, Druláková 2007: 10). Z této definice vyplývá, že zahraniční politika je aktivita (strategie, činnost), zejména státu, který se snaží prosadit svůj státní zájem v mezinárodním prostředí. Při prvním pohledu se může zdát, že zahraniční politika státu je podřízena politice vnitřní, ale mezi vědci se stále vedou spory, zda je ZP produktem politiky domácí, nebo je výsledkem interakcí uvnitř mezinárodního systému.

Tyto spory mají kořeny v rozdílných přístupech, které k tvorbě ZP zaujímají zastánci klasické realistické teorie a zastánci strukturální realistické teorie (neorealismu). Klasický realismus je postaven na šesti základních principech, kterými jsou:

1. politika je řízena objektivními pravidly, která vycházejí z lidské přirozenosti,
2. státy se při formování zahraniční politiky chovají jako racionální aktéři, kteří sledují mocenské zájmy,
3. mocenský zájem je všeobecně platný,
4. univerzální morální principy nemohou být aplikovány na chování států – státy je mohou obcházet, pomůže-li to k jejich přežití,
5. neexistuje univerzální sada morálních principů,
6. realismus chápe politiky jako autonomní a nezávislé na jiných sférách lidského zájmu (Morgenthau 1973: 5–15).

Realismus tedy považuje za nejvýznamnějšího aktéra MV jednotný a suverénní stát. Mezinárodní prostředí je pak tvořeno množstvím států, kterým není nadřazena žádná centrální autorita – v systému panuje anarchie. Státy si musí

zajistit svou bezpečnost svépomocí – hlavním cílem státu je jeho přežití. Bezpečnost si státy mohou zajistit především svou mocí, kterou se snaží zvětšovat.

Zatímco pro klasický realismus je nejdůležitějším aktérem mezinárodní politiky stát s jasně definovanými národními zájmy a koherentní ZP, pro neorealisty je ZP naopak formována nezávisle na vůli státu – je produktem interakcí v mezinárodním systému. Autorem této teorie je Kenneth Waltz¹⁰, který ji v roce 1979 publikoval ve své práci *Theory of International Politics* (Waltz 1979). Zásadní pro Waltze tedy je struktura, která má tyto znaky:

1. existence určitého řídicího principu mezinárodního systému,
2. shodná povaha jednotek působících v rámci mezinárodního systému,
3. způsob distribuce možností jednotek systému (Waltz 1979: 100–101).

Máme-li tyto principy blíže specifikovat, lze uvést, že i když Waltz rovněž souhlasí s předpokladem, že mezinárodní systém je anarchický, přichází s tezí, že uvnitř systému dochází k socializaci jeho jednotek. Tyto jednotky jsou ze své povahy shodné, protože povaha systému je nutí jednat stejně. Všechny jednotky usilují o svou bezpečnost a přežití. Státy se liší svými možnostmi, tedy svou mocí, která je distribuována nerovnoměrně a přesouvá se mezi nimi. Waltz přirovnává svou strukturální teorii k neoklasicistní mikroekonomické teorii trhů, podle které není predikce závislá na znalosti vnitřních procesů. Teorii zahraniční politiky pak Waltz považuje za analogickou s teorií firmy (Waltz 1979: 91). Waltz také tvrdí, že teorie mezinárodní politiky a teorie zahraniční politiky jsou zcela odlišné věci (Waltz 1979: 121).

Strukturální realismus tedy přichází s myšlenkou, že člověk může pochopit důležité cíle ZP státu, aniž by viděl jeho domácí politiku (Fearon 1998: 293). Tato teze však nenalezla u mnoha vědců pochopení, významná část literatury o mezinárodních vztazích stále uvádí, že pochopení domácí politiky je důležitou součástí pro vysvětlení ZP států (Fearon 1998: 289). Jak ale uvádí Robert Putnam, domácí politika a mezinárodní vztahy jsou často propletené a je zbytečné debatovat, zda domácí politika ovlivňuje ZP více než mezinárodní vztahy, či naopak, protože tyto veličiny se ovlivňují navzájem a převaha jedné či

¹⁰ Kenneth Waltz původně vycházel z klasického realismu, důkazem je i jeho první významné dílo *Man, the State, and War* (Waltz 1959). Jeho příklon ke strukturální teorii mezinárodních vztahů je až pozdějšího data.

druhé se mění pouze v průběhu času (Putnam 1988: 427). Někteří autoři považují neorealismus za samostatné paradigma, jiní ovšem tvrdí, že je pouze subproudem realistických teorií (Kolman in Pšeja 2005: 63).

Tato práce se zabývá kubánskou zahraniční politikou, analýza tedy bude probíhat především na úrovni státu, bude však reflektovat i vnější a vnitřní faktory, které tuto politiku ovlivňují. Tento přístup považuje za nejvhodnější i Robert Putnam (viz hladiny analýzy – text níže).

Režim bratří Castrů již od svého vzniku čelí silnému tlaku svého severního souseda, hegemonu na západní polokouli, jedné ze dvou velmocí bipolárního světa a v současnosti jediné supervelmoci – Spojeným státům, pro které se Castrova Kuba stala rušivým elementem v jejich snaze kontrolovat a ovládat prostor Střední a Jižní Ameriky. Již od vítězství revoluce v roce 1959 se tak hlavním úkolem KZP stala snaha eliminovat tento tlak a umožnit tak přežití nově etablovaného režimu. Kubánský režim se tedy chová v rámci teorie realismu navýsost racionálně, když používá všech dostupných prostředků ke své sebezáchově. Zda jsou tyto prostředky vždy morální, lze jistě rozporovat, ale podle teorie realismu jsou, pokud vedou k přežití suverénního státu, akceptovatelné.

Pokud analyzujeme zahraniční politiku, musíme si v první řadě stanovit hladinu analýzy, ve které bude zvolený fenomén zkoumán. K základním studiím, které se pokusily rozlišit hladinu analýzy, patří práce Kennetha Waltze *Man, The State and War* (Waltz 1959). Klasik neorealismu K. Waltz se v této práci nezaměřuje na vytvoření obecné teorie analýzy ZP, ale snaží se na základě pohledů různých filozofů vysvětlit vznik válek. První vysvětlení vychází z realistického pohledu na člověka jako na tvora nedokonalého, ve kterém se odehrává souboj rozumu a vášně. V tomto souboji vítězí emoce, které ho nutí bojovat. Druhé vysvětlení označuje za klíčovou příčinu válek povahu státu. Podle Waltzova zjištění jsou autoritativní státy více ochotné válčit než státy demokratické. Jako třetí příčinu válek uvádí Waltz povahu mezinárodního systému, ve kterém vládne anarchie a největší cíl státu je jeho přežití (Waltz 1959: 1–15, 173, 180–181). Autor tedy rozlišuje tři hladiny analýzy:

1. individuální,
2. státní,
3. systémovou.

O dva roky později publikuje David Singer v časopisu *World Politics* článek *The level of Analysis, Problem in International Relations* (Singer 1961), ve kterém se již pokouší stanovit obecné hladiny analýzy ZP a za relevantní považuje analyzovat předmět výzkumu buď v hladině mezinárodního systému, či hladině státu. Toto vymezení již odráží pohled z hlediska klasického realismu a neorealismu, i když druhá teorie byla formulována až později. Singer přitom připouští, že toto vymezení přináší jisté zkreslení popisu zkoumaného fenoménu, ale tvrdí, že toto zkreslení je nezbytné, pokud chceme podat celkové vysvětlení. Důraz klade především na to, že vysvětlení musí být nejen platné, ale i úsporné a musí poskytovat možnost predikce (Singer 1961: 78–80). Singer opouští použití individuální roviny, což lze dát do kontextu doby, ve které jeho studie vznikla, tedy počátku 60. let, kdy se šířily kvantitativní metody, které jsou v individuální rovině jen těžko aplikovatelné. Další námitkou proti zavedení individuální roviny je argument, že individuální aktéři nemají takovou váhu jako jiní subsystémoví aktéři. Toto tvrzení se ale dá po historických zkušenostech s významem vlivu politiků, jako byl např. W. Churchill, R. Regan či M. Gorbačov, poměrně snadno rozporovat.

Máme-li se na specifika výzkumu v různých hladinách analýzy podívat podrobněji, můžeme konstatovat, že hladina analýzy na úrovni mezinárodního systému vychází z předpokladu, že aby země byla úspěšná, musí činit politická rozhodnutí v kontextu s realitou mezinárodního systému (Rourke 2007: 99). Tento předpoklad je v souladu s teorií neorealismu, který na rozdíl od klasického realismu, jenž zdůrazňuje úlohu státu, preferuje spíše důležitost systému a interakcí uvnitř něho (Waltz 1979: 18–37). Existuje mnoho faktorů, které určují povahu daného systému. Mezi tyto faktory patří např. strukturální vlastnosti, interakce mezi aktéry, ekonomická povaha systému, normy, které jsou v něm v určitém časovém období obvyklé, a kontext moci. Výzkum v hladině mezinárodního systému je mnoha výzkumníky preferovaný, a to zejména proto, že podle jejich názoru jedině on může poskytnout celkový pohled na danou problematiku a indikovat budoucí změny (Singer 1961: 90).

Analýza na úrovni státu byla a je stále nejpoužívanějším přístupem k analýze ZP. Oblíbenost výzkumu v této hladině vychází z predikce, že stát je nejdůležitější struktura, kterou je ovlivněna tvorba zahraniční politiky. Analýza stavu ZP na této úrovni zlepšuje naše chápání politiky, zdůrazňuje charakteristiku

státu a přináší vysvětlení, jak státy dělají zahraničně politická rozhodnutí a jak tato rozhodnutí realizují (Rourke 2007: 78). Na zahraniční politiku státu má vliv typ vlády, ekonomický systém, národní povaha, kulturní identita, vliv zájmových skupin a veřejného mínění (Bova 2009: 73–76). Jednou ze základních proměnných, které ovlivňují proces tvorby a realizace ZP na této úrovni, je typ vlády ve zkoumané zemi. Čím více je styl vlády autoritářský, tím větší je předpoklad, že tvorba ZP bude soustředěna v úzkém segmentu vládní garnitury. Je ovšem téměř nemožné, aby se tvorba a realizace ZP stala dominantou jedné osoby. Vždy zde působí další aktéři, např. ministr zahraničních věcí, úředníci, diplomaté, zájmové skupiny atd.

Další proměnnou je situace, ve které se stát právě nachází. Krizová situace může zahrnovat: a) překvapivé události, b) stav ohrožení, c) časový tlak na řešení krize (Rourke 2007: 79). V demokratických státech se veřejnost o ZP zajímá většinou pouze v souvislosti s vývojem zahraničního obchodu, který ovlivňuje domácí ekonomiku. Ovšem za krizové situace podpora zahraniční politiky státu obvykle roste.¹¹ Tohoto vzednutí národního uvědomění se samozřejmě snaží využít i nedemokratické režimy, které si tak snaží zajistit legitimitu.¹² Vůdci států se také obvykle snaží vytvářet takovou ZP, která odpovídá politické kultuře dané země. Tento přístup je zárukou, že ZP bude mít příznivou odezvu mezi obyvateli daného státu.

Analýza na individuální úrovni je založena na názoru, že i jednotlivec je za určitých okolností schopen ovlivňovat mezinárodní politiku. Existují tři pohledy, jak lze přistupovat k tomuto způsobu analýzy. Prvním přístupem je zkoumat lidskou přirozenost, tedy psychologické, emociální a biologické faktory, které chování politiků ovlivňují. Druhým přístupem je posuzovat schopnost politiků řídit organizace. Třetím přístupem je pak zkoumat motivaci a specifické rysy vůdce, např. jeho fyzické a duševní zdraví, ego, ambice, osobní zkušenosti apod. Analýza na individuální úrovni je užívána stále v menší míře, preferovány jsou více analýzy na státní či systémové úrovni (Hudson 2005: 2). To ale neznamená, že výsledky výzkumu získané z tohoto pohledu nejsou rovnocenné

¹¹ Jako příklad lze uvést podporu Američanů Bushově administrativě ve válce proti terorismu po útocích z 11. září 2001.

¹² Známý je případ argentinské vojenské junty, která se obsazením Malvínských ostrovů snažila odvést veřejnost od domácích problémů a udržet si legitimitu.

s výsledky získanými v jiných hladinách, a nelze tedy tento přístup a priori odmítat.

Radek Drulák a Radka Druláková ve své práci *Tvorba a analýza zahraniční politiky* (Druláková, Drulák 2007) přidávají k výše zmiňovaným hladinám analýzy ZP ještě hladinu domácích vlivů, která se zaměřuje na vliv aktérů uvnitř státu, např. zájmových skupin, médií či veřejného mínění (Druláková, Drulák 2007: 17). Radek a Radka Drulákoví považují za nejdůležitější hladinu analýzy hladinu státu, ale tvrdí, že i přes toto vymezení není možno ignorovat roviny ostatní. Zvolení hladiny státu podle nich umožňuje rozdělit ostatní hladiny podle vztahu ke státu na vnější a vnitřní faktory a vliv těchto faktorů pak při výzkumu zohlednit. Tento jejich pohled lze nalézt i u Roberta Putnama, který uvádí, že čistě vnitrostátní či mezinárodní analýzy poskytují vysvětlení, které je neúplné, a je potřeba se zaměřit na interakce domácích a mezinárodních faktorů (Putnam 1988: 430). Tento přístup se jeví jako nejvhodnější, a proto bude aplikován i v této práci.

Podle Oskara Krejčího jsou možné čtyři kurzy zahraniční politiky:

- Politika sebe-zachování, tedy udržení statu quo. V praxi se jedná o celý soubor národních zájmů směřující k obraně nezávislosti a suverenity. Může se jednat např. o vedení preventivní války, vytváření bezpečnostních pásem či vytváření sfér vlivu.
- Politika sebe-rozšíření, tedy imperialistická politika. Slouží k rozšíření území či vlastního způsobu života (demokracie, socialismu, náboženství apod.). Obecně má tato politika tři cíle: a) získání území, b) zvýšení kontroly nebo vlivu nad světovou ekonomikou, c) zvýšení vlivu na elity a veřejnost v jiných státech.
- Politika sebe-odříkání, tedy preference nadnárodních zájmů, která v reálu znamená prosazování principu solidarity a humanity.
- Politika prestiže, která usiluje o legitimaci státu nebo režimu. Tato politika si klade často nereálné cíle a je typická zejména ve státech, které vznikly dekolonizací, či ve státech postkomunistických. Zahraniční politika je nástrojem k dosažení domácích cílů států, tedy nástrojem pro zajištění imperativu státu: pro akumulaci

kapitálu, pro sociální stabilitu, pro legitimitu státu či pro udržení vlády (Krejčí 1997: 184).

Režim bratří Castrů samozřejmě v první řadě usiluje o své sebezachování, což jde ruku v ruce i se snahou udržet si politickou prestiž, která mu pomáhá zachovat si svou legitimitu. K dosažení tohoto cíle volí pružnou, realistickou politiku, i když navenek se režim tváří jako striktně idealistický. V dobách studené války se zaštiťoval komunistickou ideologií, což mu umožňovalo spolupráci se Sovětským svazem, který se stal jeho významným sponzorem. Po rozpadu SSSR komunistická ideologie ustupuje do pozadí a důležitou součástí prezentace režimu se stává nacionalismus, kterým se zaštiťoval již ve svých počátcích. Tento nacionalismus nebrání Kubě v její snaze vymanit se z izolace, ve které se jí snaží držet Američané, pomocí vstupu do mezinárodních a regionálních organizací. Kromě OSN a Hnutí nezúčastněných zemí, kterých je Kuba dlouhá léta členem, vstoupila tato země po roce 1991 například také do WTO¹³, ALADI¹⁴, ALBA¹⁵, CSA¹⁶. Kuba také byla dlouholetým členem OAS, ale brzy po nástupu vlády Fidela Castra, v roce 1962, jí bylo pro marxisticko-leninské postoje pozastaveno členství. V roce 2009 jí byl nabídnut návrat do této organizace, ale Kuba ho z důvodu údajné přetrvávající hegemonie USA v této organizaci odmítla.

Za důležitou oblast své ZP však Kuba považuje i oblast solidarity, která se projevuje v pomoci Kubánců zemím třetího světa. V dobách studené války šlo zejména o vojenskou pomoc národně osvobozenkému hnutí v koloniích evropských států¹⁷, jimž Kuba pomáhala i po dekolonizaci s rozvojem zdravotnictví a školství. Po ukončení studené války poskytují Kubánci těmto zemím zejména zdravotnickou pomoc a také umožňují mnoha studentům z těchto zemí studium na kubánských univerzitách. Někteří kritici režimu tuto pomoc

¹³ World Trade Organization byla založena v roce 1995 a nyní sdružuje 159 zemí. Cílem této organizace je rozvoj mezinárodního obchodu (WTO 2015).

¹⁴ Latinsko-americké integrační společenství ALADI bylo založeno v roce 1980 jako náhrada neúspěšného projektu Latinsko-amerického sdružení volného obchodu LAFTA, Kuba vstoupila do tohoto sdružení v roce 1999 (ALADI 2015).

¹⁵ Alianza Bolivaria para los Pueblos de Nuestra Américas – projekt venezuelského prezidenta Huga Cháveze, který společně s kubánským vůdcem Fidelem Castrem chtěl vytvořit alternativu Washingtonskému konsenzu. Založená byla v roce 2004, nyní sdružuje 9 zemí (ALBA 2014).

¹⁶ Carabian States Association byla založena v roce 1994 v Kolumbii. Cílem této organizace je rozvoj obchodu, ekonomiky, turismu a ochrana životního prostředí (ACS-AEC 2015).

¹⁷ V roce 1962 dorazila do Maroka kubánská loď s nákladem zbraní pro alžírskou Frontu národního osvobození, což lze označit za počátek vojenské pomoci zemím usilujícím o dekolonizaci. Později Kubánci pomáhali hnutím za nezávislost, např. v Belgickém Kongu, Angole, Mosambiku či Guineji-Bissau (Gott 2005: 278–281).

zlehčují a tvrdí, že tato solidarita není míněna upřímně a že se spíše jedná jen o snahu Kubánců získat si uznání světového společenství, vytvářet pozitivní image režimu, či dokonce ekonomické zisky. Ať již je pravda jakákoliv, realitou je, že se Kuba mohla a může spoléhat na stabilní podporu velké části zemí třetího světa, ve kterém má poměrně vysoký kredit. Zisk této podpory byl převážně osobní zásluhou Fidela Castra, který dokázal navázat přátelské styky s mnoha vrcholnými politiky z těchto zemí. Podle Johna Kirka se zejména kubánská zdravotnická diplomacie stala úspěšným příkladem použití *soft power*¹⁸, kterou Kubánci po skončení studené války pasovali za základ své ZP (Kirk 2009: 282–283).

Kurz zahraniční politiky však dává pouze hrubý rámec jejího směřování, pro praktickou ZP jsou důležitější především její konkrétní cíle. Tyto cíle lze obecně rozdělit:

1. Podle formy: a) základní (přežití státu, zajištění jeho bezpečnosti), b) krátkodobé a střednědobé (konkrétní cíle) a c) dlouhodobé (cíle více obecné, např. dosažení všeobecného míru).
2. Podle obsahu: a) mocenské, kdy moc je předpokladem přežití v mezinárodních vztazích, přičemž za zdroje moci lze považovat území, úrodu, populaci, industrializaci, znalosti, vojsko, HDP, diplomatické a zpravodajské služby a média, b) ideové, kdy cílem je export hodnot a myšlenek daného státu, který se je snaží šířit¹⁹, c) ekonomické, které slouží k posilování prosperity státu a jsou důležité zejména u států s otevřenými ekonomikami (Drulák, Druláková 2007: 22).

¹⁸ S konceptem *soft power* poprvé přišel neoliberální institucionalista Joseph Nye ve své práci *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (Nye 1991). Tento koncept pak Nye rozpracoval ve své další práci *The Paradox of American Power: Why the Works Only Super Power Can't Go It Alone* (Nye 2002). Podle tohoto konceptu je lepší v zahraniční politice používat vlivu, který vychází z nehmotných zdrojů, jako je kultura, principy a hodnoty a veřejná diplomacie, než hrozeb síly či užití násilí (*hard power*). Použití měkké síly tedy v reálu znamená snahu státu ovlivnit ostatní státy tak, aby následovaly jeho příkladu, využívaly jeho zkušeností a know how a obdivovaly jeho kulturu a tradice (Nye 1991: 23, 330; Nye 2002: 2–11). Někteří skeptici považují naopak *hard power*, tedy použití vojenské síly či ekonomického nátlaku, za mnohem efektivnější (Trunkos 2013: 3).

¹⁹ Ideové cíle můžeme rozdělit na: 1) pozitivní, např. vývoz demokracie, 2) negativní, např. vývoz totalitní ideologie, 3) snahu o vytvoření pozitivního image (Druláková, Drulák 2007: 26).

K tomu, aby státy mohly dosahovat těchto cílů, pak používají prostředky ZP, mezi něž patří:

1. Ekonomické prostředky, tedy využití ekonomických nástrojů pro neekonomické cíle (mocenské či ideové). Můžeme je rozdělit: a) ekonomické odměny, mezi něž patří např. úvěry, rozvojová pomoc, technologická pomoc a odbourávání obchodních bariér, b) ekonomické tresty, mezi něž patří např. embargo, bojkot, zvýšení cel, černá listina, zmrazení aktiv, vyvlastnění atd.
2. Ideové prostředky (někdy také označované jako veřejná diplomacie²⁰), tedy prostředky snažící se ovlivnit chování politických elit a veřejného mínění cizího státu. Patří k nim např. projevy státníků v zahraničí, podpora spřátelených skupin v cizích státech a práce s médii.
3. Vojenské prostředky²¹, jež zahrnují hrozbu silou a použití síly. Státy sdružené v OSN se oficiálně těchto prostředků při řešení mezinárodních konfliktů vzdaly a Charta OSN jim umožňuje použití těchto prostředků pouze při své obraně²². V reálu se dnes za tyto prostředky považuje: a) transfer zbraní, b) tajné intervence, c) otevřené intervence.
4. Diplomatické prostředky, které vedou k dosažení cílů státu bez použití násilí. Odvíjí se od základních funkcí diplomacie²³. Mezi tyto funkce patří zejména: usnadnění komunikace mezi představiteli států a dalšími aktéry světové politiky, vyjednávání mezistátních smluv, shromažďování informací o zahraničí, minimalizace hrozby konfliktů a funkce symbolické. Diplomacie malých států zdůrazňuje úlohu mezinárodního práva a v systému mocenské rovnováhy se malé státy připojují většinou k silnější straně (Druláková, Drulák 2007: 33–38; 64).

²⁰ Pojem veřejná diplomacie má několik významů, ale pravděpodobně nejpřesnějším se zdá být definice, která ji označuje za cílenou prezentaci státu prostřednictvím informování a ovlivňování nejen elit, nýbrž i široké veřejnosti v zahraničí (Jungbauer 2011). Veřejná diplomacie může být chápána jako propaganda nebo snaha vytvářet pozitivní image státu v zahraničí (Peterková 2006: 86).

²¹ Malé státy tyto prostředky obvykle nepoužívají, protože nedisponují dostatečnou vojenskou silou. Řešením pro ně je: a) vstup do aliance, b) neutralita, c) kolektivní bezpečnost (Druláková, Drulák 2007: 68).

²² Vzdání se hrozby silou a použití síly řeší článek 2 Charty OSN, právo na individuální obranu pak článek 51 (OSN 2006).

²³ Pojem diplomacie má mnoho různých výkladů. K nejbystičnějším patří definice, která charakterizuje diplomacii jako umění prosazovat vlastní zájmy přijatelnými prostředky (Bystrický 2006: 9). Mezi základní druhy patří – bilaterální, multilaterální, přímá, nepřímá, summitová, preventivní diplomacie a výhrušná diplomacie (zastřasování).

Jak je uvedeno výše, k prosazování mocenských cílů, jejichž naplňování patří k základním předpokladům přežití v mezinárodních vztazích, jsou nutné zdroje moci (Evans, Newnham 1998: 447) a prostředky ZP. Tento předpoklad vychází z klasického realismu, podle něhož patří moc k základním principům přežití státu. Zaměříme-li se na zdroje moci, náleží Kuba spíše k menším státům a ani její populace není příliš velká. Poměrně výhodné geografické umístění však pro ni představuje pozitivum, jež bylo umocněno vybudováním Panamského průplavu, kdy se kubánské území stalo důležitým pro kontrolu námořních cest vedoucích k tomuto důležitému „škrticímu bodu“²⁴. Zejména Spojené státy si strategické umístění ostrova uvědomovaly a otázku důležitosti jeho kontroly braly v úvahu, ať již na počátku dvacátého století v případě rozhodnutí o vybudování průplavu přes středoamerickou šíji, který po moři spojil jejich západní a východní pobřeží, tak i později v dobách studené války²⁵. Strategického umístění Kuby si samozřejmě byli vědomi i Sověti, pro které se Castrova Kuba stala nepotopitelnou letadlovou lodí umístěnou v blízkosti hranic USA a předmostím k pronikání do zemí Latinské Ameriky.

Mezi další zdroj moci, od něhož se odvíjí postavení státu na mezinárodní scéně, patří nerostné bohatství, kterým ovšem Kuba příliš neoplývala. Významné jsou jen zásoby niklu, jehož vývoz se výrazně podílí na celkovém exportu země. Také průmysl není příliš rozvinutý a země má výrazně zemědělský charakter. Kuba se v minulosti soustředila zejména na pěstování cukrové třtiny a vývoz výrobků z této plodiny, zejména cukru a rumu, byl dlouhá léta hlavním zdrojem deviz. Kolísání cen cukru a ztráta největšího odběratele SSSR však způsobily, že se Kuba na tuto komoditu již příliš nespolehá. Hlavním zdrojem deviz se staly příjmy z turistického ruchu a slibně se rozvíjí i vývoz léčiv. Přes růst HDP²⁶ však Kuba patří mezi chudší, zadlužené země Latinské Ameriky a její ekonomika tedy nepatří k příliš významným mocenským nástrojům, na které by se ZP státu mohla spoléhat.

²⁴ Škrtící body – zúžené oblasti (úžiny, průplavy a průlivy), jimiž probíhají námořní dopravní a komunikační cesty.

²⁵ Spojeným státům šlo především o zabezpečení námořních cest. V prvním případě mezi východním pobřežím USA a uvažovaným kanálem (Dominguez, Prevost 2008: 28), v případě druhém se Američané obávali komplikací s dopravou materiálu v případném konfliktu v Evropě.

²⁶ Podle Světové banky se kubánské HDP na hlavu mírně zvyšuje a nyní činí 3,1 % (World Bank 2015).

Tato ekonomická slabost se také významně projevuje v úpadku akceschopnosti kubánské armády, která je jedním z možných nástrojů ZP. Malé státy však většinou nejsou schopny zajistit si samy svou bezpečnost, a proto volí jednu ze tří možných cest k zajištění své suverenity. Může to být: a) vytvoření aliance s menšími státy či velmocí, b) přijetí statutu neutrálního státu a c) zapojení se do systému kolektivní bezpečnosti (Druláková, Drulák 2007: 68). Kuba se po vítězství revoluce v roce 1959 samozřejmě snažila obhajovat svou nezávislost na půdě OSN, tato organizace však bohužel nemá doposud prostředky, jak ochránit malé státy před zvláštní velmocí. Kuba proto zvolila spojenectví se Sovětským svazem, který byl rivalem jejího potenciálního nepřítele – Spojených států. Pro SSSR byl Castrův režim sice vítaným spojencem²⁷, ale také spojencem poměrně nákladným²⁸.

Rozpadem Sovětského svazu ztratila kubánská armáda svého mecenáše, který jí za výhodných podmínek poskytoval většinu vybavení.²⁹ Jak konstatoval Jorge I. Domínguez v knize *Cuba in The World*, obrovská sovětská pomoc mezi léty 1960–1970 činila 1,5 biliónů dolarů (Domínguez in Blasier, Mesa-Lago 1979: 54). Dnes je již téměř nemožné, aby se kubánská armáda zúčastnila operací v zahraničí, jak často činila zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století, a i když zůstává významným domácím aktérem, je její mocenské využití v mezinárodních vztazích prakticky vyloučené.

Kubánská diplomacie patří k významným prostředkům zahraniční politiky, kterou režim bratří Castrů vládně. Charisma Fidela Castra a jeho obratnost, s jakou se pohyboval v mezinárodní politice, mu přinesly mnoho přátel a obdivovatelů mezi světovými státníky a oblibu části mezinárodní veřejnosti. Fidel tuto oblibu uměl náležitě využít a kubánské zahraniční vztahy, a to nejen se zeměmi třetího světa, byly značně nadstandardní.³⁰ To, že diplomacie hraje důležitou úlohu v KZP, je patrné rovněž z toho, že Kuba má jednu

²⁷ Geografické umístění Kuby blízko od amerických břehů dávalo Sovětům možnost přímo ohrozit svého protivníka.

²⁸ Kuba je řazena mezi impotentní spojence, tedy mezi země, které svého velmocenského ochránce vydírají tím, že mu hrozí svým ekonomickým zhroutilím (Druláková, Drulák 2007: 68).

²⁹ Sověti začali po úspěchu v Angole Kubáncům dodávat nejmodernější zbraně, mimo jiné i supersoniky MiG 21-MF, takže kubánská armáda byla první armáda v Latinské Americe, která letouny této kategorie vlastnila (Blasier, Mesa-Lago 1979: 56).

³⁰ Jako příklad dlouhodobě dobrých vztahů lze uvést vztahy Kuby s Kanadou. Tato země se dlouhodobě bránila snaze USA o izolaci kubánského režimu, obchodní vztahy a návštěvy kanadských turistů patří k významným zdrojům příjmů ostrova.

z nerozsáhlejších sítí diplomatického zastoupení po celém světě. Tato síť shromažďuje pro režim informace a zprostředkovává kontakty, jež upevňují postavení Kuby v mezinárodním prostředí. Úspěšnost kubánské diplomacie ovšem není stoprocentní, což lze vyvodit např. z toho, že se Američanům podařilo Kubu v době studené války v rámci Latinské Ameriky poměrně účinně izolovat.

Ideové prostředky, tedy prostředky, pomocí kterých se stát snaží ovlivnit chování politických elit a veřejného mínění cizího státu, jsou další důležitou kartou, kterou kubánský režim využívá ke své legitimaci a zachování své existence. Jak již bylo uvedeno výše, patří k nim i projevy státníků v zahraničí, kteří mají za cíl obhájit postavení svého režimu a své země na mezinárodní scéně. Legendární byly zejména projevy Fidela Castra na půdě OSN, ve kterých kritizoval americký imperialismus a volal po míru a přátelství mezi národy. Tyto projevy měly jasný cíl, odradit Spojené státy americké od vměšování se do kubánské domácí politiky a zabránit vojenskému napadení ostrova. Byla to sice především ochrana SSSR, která zabránila americké intervenci, ale je jisté, že příznivé vnímání kubánského režimu, zejména v prvních letech po revoluci, americké snahy o vměšování značně delegitimovaly.

K dalším prostředkům ideového působení patří i podpora spřízněných skupin v cizích státech. Castrova Kuba se již od svého vzniku snažila podporovat levicové skupiny v zemích Latinské Ameriky.³¹ Zastáncem těchto aktivit byl zejména Ernesto Che Guevara, který ve vývozu revoluce viděl zejména snahu boje proti chudobě. Fidelovy pohnutky pro podporu těchto skupin byly pravděpodobně spíše pragmatické, když se domníval, že případný úspěch jím podporovaných skupin zapříčiní vznik spřátelených režimů, které mu pomohou čelit tlaku USA. Je ovšem otázkou, zda tato kubánská politika nebyla kontraproduktivní. Spojené státy musely tyto aktivity považovat za provokaci a odpovídaly na ně ekonomickou a vojenskou podporou režimů, které často nelze označit za demokratické.

Posledním z ideových prostředků ZP je práce s médii, kterou Castrův režim začal praktikovat ještě v dobách revoluce.³² Tento prostředek ZP patří

³¹ Již v prvních měsících po revoluci podporovali Kubánci malé expedice do Dominikánské republiky, Nikaraguy a Panamy (Gott 2005: 274).

³² Známe je zejména interview, jež Castro poskytl v roce 1958 reportérovi amerického listu The New York Times Herbertu Matthewsovi, které naklonilo americkou i světovou veřejnost na Castrovu stranu.

k dalším úspěšným nástrojům, kterými Kuba disponuje, a i když se postupem času účinnost kubánské propagandy zmenšuje, práce s médii zůstává i nadále jedním z důležitých nástrojů KZP.

1.2 Faktory determinující kubánskou zahraniční politiku

Jak již bylo uvedeno výše, tato práce analyzuje KZP na úrovni státu. Existují však i další důležité faktory, které směřování této politiky determinují. Radka Druláková a Petr Drulák rozdělují tyto faktory na:

- Vnější, mezi něž patří mezinárodní systém a charakteristiky jiných států.
- Vnitřní, jež působí v rámci jednoho státu a přitom jsou významné pro jeho ZP. Mezi tyto faktory patří státní instituce, nátlakové skupiny a jednotlivci (Druláková, Drulák 2007: 18).

1.2.1 Vnější faktory

Máme-li se zaměřit na charakteristiku mezinárodního systému, v němž se formovala ZP Kuby v minulých letech, musíme v první řadě vzpomenout bipolární rozdělení světa a studenou válku, která se v době vzniku revoluční Kuby nacházela v druhé fázi. Tuto fázi lze ohraničit rokem 1953, kdy zemřel sovětský vůdce J. V. Stalin a bylo uzavřeno příměří v korejské válce, a rokem 1961, kdy byl Berlín rozdělen zdí. Toto období se zpočátku jevilo jako období určitého uvolnění, ale například invaze Sovětů do Maďarska v roce 1956 nám napovídá, že se nedá mluvit o příliš ideálním stavu. Ač se to může zdát paradoxní, právě bipolární rozdělení světa se jeví jako jeden z rozhodujících faktorů, který pomohl k přežití nově vzniklému režimu. Kuba se nachází na západní polokouli, v blízkosti USA a patřila tedy do americké sféry zájmu, ve které byly Spojené státy zvyklé rozhodovat téměř o veškerém dění. Jakýkoliv pokus o odpor byl potlačen ať již ekonomickými, či vojenskými prostředky.

Studené válka však Kubě dávala možnost obrátit se na druhou velmoc bipolárního světa – Sovětský svaz, který jí mohl poskytnout jisté záruky bezpečnosti. Nebylo tedy překvapením, že Fidel Castro tuto možnost využil, když viděl, že roztržka s USA je nevyhnutelná. Jsou-li Fidelovi někdy podsouvány

ideologické důvody tohoto sblížení, jedná se zejména o americkou propagandu, která se tímto snaží zakrýt selhání americké politiky vůči Kubě těsně po revoluci. Fidel Castro byl a je především nacionalista, kterému je ale mimo jiné blízká sociální solidarita, kterou prezentoval již ve své obhajobě po zatčení za útok na kasárna Moncada v roce 1953, jež je známá jako *Dějiny mě zproští viny*³³. Za jeho příklonem ke komunismu a Sovětskému svazu je však potřeba vidět zejména pragmatické důvody.

V Sovětském svazu byla kubánská nabídka ke spolupráci zprvu přijímána s nedůvěrou, protože Sovětům byl nejasný charakter Castrova režimu. Ke kladné odpovědi Sovětů na nabídku Kuby vedlo zejména strategické umístění Kuby blízko amerických břehů a v prostoru Latinské Ameriky a také charakter osobnosti Fidela Castra, který Sověty přesvědčil, že může být spolehlivým spojencem. Po skončení karibské krize a odstranění jaderných zbraní si ale Sověti uvědomovali, že obrana Kuby v konvenční válce není možná, protože neměli prostředky k zajištění dopravy vojsk a materiálu na tak velkou vzdálenost.³⁴ Jediné, na co se Kubánci a Moskva mohli spoléhat, byl neoficiální závazek USA, kterým se v rámci řešení karibské krize Američané zaručili nezaútočit na Kubu.

Kromě mezinárodního systému patří k vnějším determinantům i vztahy s jinými státy, což v případě Kuby znamená především vztahy s USA, které sice Kubě pomohly k získání formální nezávislosti v roce 1902, ale po celou dobu existence Kubánské republiky zasahovaly do její vnitřní i zahraniční politiky. Arogantní počínání Spojených států a nadřazené chování Američanů však u Kubánců vyvolávaly vlny antiamerikanismu, které se výrazně projevíly v revolucích z roku 1933 a 1959. Američané nálady Kubánců často podceňovali, ale z pozice hegemonu se jim vždy podařilo případnou revoltu eliminovat, což je jen utvrzovalo v přesvědčení o své neporazitelnosti.

Po vítězství revoluce v roce 1959 a následné Castrově snaze provést pozemkovou reformu se Američané pokusili odstavit tohoto kubánského vůdce od moci všemi prostředky, které měli k dispozici. Začali ekonomickými sankcemi, které později vystřídal totální ekonomické embargo, podporovali invazi kubánských emigrantů v Zátocě sviní, organizovali sabotáže a pokusy o

³³ Hlavními body tohoto programu byla pozemková reforma, obnovení ústavy z roku 1940 a podpora pracujících s nízkými příjmy.

³⁴ Na tuto skutečnost upozornil Raúla Castra sovětský vůdce Jurij Andropov při jejich setkání v Moskvě v roce 1983 (Gott 2005: 341).

fyzickou likvidaci Fidela Castra, a není tedy divu, že nový kubánský režim přijal pomocnou ruku Sovětského svazu a využíval všechny prostředky ZP k odvrácení své destrukce. Po rozpadu SSSR, kdy se americký ekonomický tlak vystupňoval přijetím tzv. Torricheliho³⁵ a Holms-Burtonova³⁶ zákona, se režim bratří Castrů snaží tomuto tlaku vyhnout zejména spoluprací se zeměmi Latinské Ameriky, které se po vlně neoliberalismu v 90. letech 20. století postupně začaly většinou přiklánět k některé z forem levicových vlád. Vláda amerického prezidenta Baracka Obamy sice tlak na Kubu mírně snížila, ale úplná normalizace vztahů je nadále v nedohlednu.

1.2.2 Vnitřní faktory

Za vnitřní faktory ovlivňující ZP státu jsou považovány, jak již bylo uvedeno výše, státní instituce, nátlakové skupiny a jednotlivci. Vliv těchto faktorů v zemích demokratických lze jistě považovat za velmi závažný, ale pokud Kubu zařadíme mezi personální diktatury³⁷, je zásadní pouze role jednotlivce – vůdce – a vliv ostatních vnitřních faktorů je nutno považovat za marginální. Vlivem státních institucí na tvorbu a výkon KZP se více zabývá následující podkapitola, která se zaměřuje na aktéry ZP. Na tomto místě lze snad jen uvést, že i když jsou tyto instituce, dle kubánské ústavy, tvorbou a prováděním KZP pověřeny, ve skutečnosti o všech podstatných věcech rozhodoval a zřejmě i nyní spolurozhoduje Líder Máximo Fidel Castro, kterému sekundoval jeho bratr Raúl a skupina jejich nejbližších spolupracovníků. Od konce studené války roste i vliv armády, která získala silné pozice v ekonomice, zejména v její nejvýnosnější oblasti – turismu.

³⁵ Oficiálně Cuban Democracy Act (CDA), přijat v roce 1992. Tento zákon podmiňuje normalizaci vztahů s Kubou odchodem F. Castra z vedení státu a vyhlášením svobodných voleb. Zpřísňuje také obchodní embargo, zejména v oblastech týkajících se obchodu se třetími zeměmi a finanční pomoci Kubě (Gott 2005: 375). Celé znění zákona na: <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/cda.pdf>.

³⁶ Oficiálně Cuban Liberty and Democratic Act (LIBERTAD), přijat v roce 1996. Snahou tohoto zákona bylo omezení obchodu neamerických firem s Kubou, a tedy její ekonomická izolace. Celé znění zákona na: <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/libertad.pdf>.

³⁷ Toto zařazení vychází z Huntingtonova zařazení Rumunska do této kategorie (Huntington 2008: 112). Kubu lze podobně jako Ceauseskovo Rumunsko podle klasických politologických klasifikací zařadit mezi stranické systémy jedné strany. Je ovšem faktem, že bratři Castrové, podobně jako Ceausescu, ovládají všechny důležité stranické i státní funkce, a mají tedy neomezenou moc.

Těžko můžeme mluvit o reálném vlivu státních institucí na tvorbu ZP, pokud jsou tyto řízené a ovládané jednotlivcem nebo úzkou skupinou osob. Stejně problematicky se v nedemokratickém režimu posuzuje vliv zájmových skupin, které v liberálních demokraciích mohou mít, a některé v reálu i mají³⁸, účinné prostředky, jak ZP ovlivňovat. Mezi tyto skupiny patří například zemědělci, banky, nadnárodní korporace, odborové svazy, etnické a náboženské skupiny, vojensko-průmyslový komplex, média atd. Významný vliv na tvorbu ZP v demokratických státech může mít i veřejné mínění³⁹, je však otázkou, zda je možná manipulace z pozice racionálního subjektu s efektivním vlivem na tvorbu ZP nediskvalifikuje. Z výše uvedeného je zřetelné, jaký je rozdíl mezi tvorbou ZP v liberálních demokraciích a v zemích, které mezi ně nejsou řazeny.

1.3 Aktéři kubánské zahraniční politiky

Zahraněční politika je souhrnem mnoha národních, transnárodních a mezinárodních aktérů a jejich vlivů, mezi nimiž hraje primární úlohu beze sporu stát (Drulák, Druláková 2007: 15). Role státu je jistě nejvýznamnější, ovšem je potřeba zmínit, že existují i další subjekty, které se podílejí na jejím formování a realizaci. Mezi tyto subjekty řadíme nadnárodní koncerny, mezinárodní organizace, nevládní mezinárodní organizace, ale také neoficiální mezinárodní organizace, kterými mohou být teroristické či zločinecké organizace. Za jistých okolností mohou být významným aktérem mezinárodních vztahů i významní jednotlivci, kteří mohou ovlivňovat nejen zahraniční politiku svých domovských států, ale mohou zasáhnout i do světového dění.

Tato práce se zabývá kubánskou zahraniční politikou a zaměřuje se tedy především na roli kubánského státu. Ovšem tím, že tento stát funguje v podstatě jako personifikovaná diktatura, je dáno, že hlavní slovo ve veškerém dění, a tedy i v KZP, měl a zřejmě i částečně stále má kubánský Líder Máximo Fidel Castro, kterého teprve nedávno ve vedoucí pozici nahradil jeho bratr Raúl. Hlavní role Fidela Castra, respektive jeho bratra Raúla, na formování KZP není ovšem zcela

³⁸ Vliv nátlakových skupin se liší, jak v rámci odlišností mezi jednotlivými státy (např. v zemědělské Francii mají zemědělci nesrovnatelně silnější pozici než v průmyslové Velké Británii), tak i v historických epochách (síla odborů je dnes nesrovnatelně slabší než v minulosti).

³⁹ Významný vliv veřejného mínění na ZP můžeme vidět např. v případě tlaku na ukončení amerického zasahování do války ve Vietnamu, ve které se Američané začali oficiálně angažovat po incidentu v Tonkinském zálivu v roce 1964.

oficiální, nýbrž vyplývá z ovládnutí klíčových vládních a stranických funkcí, které si oba bratři uzurpovali, a také z Fidelova charismatu a jeho umění ovládat politiku pomocí neformálních institucí⁴⁰.

Obecně má hlavní roli při tvorbě ZP státu exekutiva, respektive její vůdce. Důležitý aspekt síly hlavy státu je typ vlády, situace, typ politiky, formální pravomoci, neformální moc a vůdcovské schopnosti. Formální pravomoci obvykle vycházejí z ústavy, neformální pak z autority vedení země a řídicích schopností. V demokraciích pak také ze schopnosti vyhrávat volby a ovládnout legislativu. Legislativa obvykle nemá na tvorbu ZP příliš velký vliv, v autoritářských režimech je to pak vliv jen formální. Větší možnosti má byrokracie, která filtruje informace, dává odborná doporučení a implementuje politická rozhodnutí. V demokratických zemích mají velký vliv zájmové skupiny, vliv běžných obyvatel je většinou marginální a projevuje se obvykle jen při volbách, kdy občané mohou volit stranu, která jim přináší jim blízkou alternativu ZP (Rourke 2007: 82–89).

Oficiálně je KZP formována na základě znění kubánské ústavy, která vymezuje i rozdělení pravomocí mezi jednotlivé aktéry. Tomuto rozdělení se věnují především články 75, 81, 89, 93 a 98. V článku 75 je formování obecných obrysů zahraniční politiky svěřeno Národnímu shromáždění lidové moci Kubánské republiky⁴¹, které je legislativním parlamentem a nejvyšším orgánem státní moci. Předseda NS je pak pověřen organizováním mezinárodních vztahů (Constución de Cuba: čl. 81/e). Pokud NS nezasedá, jeho pravomoci vykonává 23členná Státní rada⁴², jejímž předsedou je hlava státu. Podle článku 89 Ústavy Kuby Státní rada jmenuje a odvolává diplomatické zástupce Kuby v jiných zemích, ratifikuje a vypovídá mezinárodní smlouvy a přijímá či odmítá diplomatické zástupce jiných států. Předseda Státní rady kontroluje a dohlíží na činnost ministerstev a v rámci zahraniční politiky přijímá pověření vedoucích zahraničních diplomatických misí.

⁴⁰ Takovou neformální institucí byla již první porevoluční stínová vláda, kterou tvořili Castrovi věrní spolubojovníci z Hnutí 26. července, která alterovala oficiální první porevoluční Cardenovu vládu. Jako příklad tohoto neformálního rozhodování v zahraniční politice je možno také uvést vytvoření podobné skupiny, která rozhodovala o umožnění rozmístění sovětských raket na ostrově, které vedlo ke karibské krizi. Tuto skupinu tvořili: bratři Castrové, Che Guevara, O. Dorticós, E. Aragonés a B. Roca. Složení těchto skupin se v průběhu času obměňovalo, ale rozhodující slovo měl vždy Fidel Castro.

⁴¹ Asamblea Nacional del Poder Popular.

⁴² Consejo de Estado.

Praktickým výkonem KZP je pověřena Rada ministrů⁴³ (Constución de Cuba: čl. 98), která se skládá z hlavy státu a vlády, viceprezidenta, sedmi místopředsedů a ministrů. Tento orgán je nejvyšším výkonným a správním orgánem Kuby, který rovněž řídí kubánské Ministerstvo zahraničních věcí⁴⁴, jež je zodpovědné za dohled nad zahraniční politikou Kuby a hájí její principy a zájmy. Kuba má diplomatické vztahy se 187 zeměmi a téměř ve dvou třetinách z nich má své ambasády (EcuRed 2015).

Další významnou institucí, jež se podílí zejména na výkonu ZP, je ministerstvo obrany. Funkci ministra obrany vykonával na Kubě dlouhá léta Raúl Castro, kterému jeho bratr Fidel pevně důvěřoval. Je známo, že to byl i Raúlův vliv, který dovedl Fidela Castra k rozhodnutí, aby se orientoval na spolupráci se Sovětským svazem. Na rozdíl od Fidela však Raúl s myšlenkami komunismu sympatizoval již před vítězstvím revoluce v roce 1959⁴⁵ a není tedy náhodou, že preferoval zahraničně-politickou orientaci na Sovětský svaz. Vojenská spolupráce se Sověty v průběhu času rostla a od 70. let se Kubánci stali významným spoluhráčem SSSR v zástupných válkách, zejména v Africe. Dnes již role kubánské armády v zahraničních vztazích upadá, roste však její vliv na domácí kubánskou ekonomiku a politiku.

Významným hráčem, který má na KZP také vliv, je kubánská výzvědná služba DI⁴⁶. Tato zpravodajská služba má kromě kontrašpionáže za úkol i výzvědnou činnost a šíření dezinformací v zahraničí (Encyclopædia Britannica Inc. 2015). DI patří k významným zdrojům informací pro kubánský režim, což se ukázalo například v případě prozrazení vylovení exulantů v Zátocí sviní v roce 1961. A právě v rámci působení mezi exulanty si DI připsala své největší úspěchy, když se jí podařilo odhalit mnoho proticastrovských operací, které tyto kruhy, ať již samostatně, či s pomocí USA, organizovaly. Úspěšnost DI je často dávána do souvislostí s tím, že nepracuje na komerčním, ale na ideologickém základě.⁴⁷

⁴³ Consejo de Ministros.

⁴⁴ Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba.

⁴⁵ Raúl Castro již v roce 1953 navštívil Světový kongres mládeže v Sofii a také Bukurešť a Prahu (Gott 2005: 217). Existuje spekulace, že již v této době ho kontaktovaly tajné služby těchto zemí.

⁴⁶ Kubánská výzvědná služba DI (Dirección de Inteligencia), dříve G2 a DGI, byla založena v roce 1961 s pomocí Sovětů. Nyní má asi 15 000 agentů (Rosenau, Espach 2013).

⁴⁷ Tvzení, že úspěšnost agentů motivovaných ideologicky je větší než u jejich kolegů motivovaných finančně, vychází z historických zkušeností. Lze například zmínit úspěšnost sovětské či izraelské tajné služby, které takto motivované agenty často využívaly.

Jak již bylo napsáno výše, charakter kubánského režimu předurčuje klíčovou úlohu v tvorbě zahraniční politiky kubánskému vůdci, kterým je v současnosti Raúl Castro. Ten zastává tři nejvýznamnější funkce. Je předsedou Rady státu (prezidentem), předsedou Rady ministrů (předsedou vlády) a prvním tajemníkem KS Kuby. Raúl pokračuje ve směřování KZP tak, jak ji vytyčil jeho bratr Fidel, ale jeho osobnost postrádá Fidelovo charisma, je považován spíše za technokrata. Fidel byl znám svými projevy na mezinárodních fórech, zejména v OSN, kterými si dokázal vydobýt sympatie médií, světových vůdců i obyčejných obyvatel v mnoha zemích světa. Popularita, které se těšil, pomáhala Kubě v prosazování své zahraniční politiky, jež se ukázala, a to i přes jisté excesy⁴⁸, jako poměrně úspěšná. Fidel především zabezpečil přežití svého režimu a dokázal si vydobýt jistou míru autonomie na světových velmocích. Jeho politika internacionalismu mu přinesla uznání mnoha vůdců třetího světa⁴⁹, což mu v reálu přineslo i dvojnásobné předsednictví v Hnutí nezúčastněných zemí⁵⁰, a to v letech 1979–1981 a 2006–2007, a Kubě křeslo nestálého člena RB OSN v letech 1990–1991. Fidel, potažmo jeho bratr Raúl, dokázali a dokazují využívat všechny nástroje ZP, tedy diplomatické a zpravodajské služby, vojsko, obchod i média, k prosazování svých cílů a prokázali, že i malé státy se mohou za určitých okolností stát významnými světovými hráči.

⁴⁸ Schválení okupace Československa v roce 1968 a souhlas s vpádem sovětských vojsk do Afghánistanu v roce 1979 poškodily pověst Kuby v mnoha zemích, ve kterých se dosud těšila poměrně vysokému kreditu.

⁴⁹ K jeho přátelům například patřil i nedávno zesnulý bojovník za lidská práva a prezident JAR Nelson Mandela.

⁵⁰ Hnutí nezúčastněných zemí bylo založeno v roce 1961 a sdružovalo země, které se odmítaly zapojit do aliancí, jež fungovaly v rámci tehdejšího bipolárního světa. Cílem hnutí bylo zajištění národní nezávislosti, svrchovanosti, územní celistvosti a bezpečnosti nezúčastněných zemí. V současné době má 115 členů (NAM 2014).

2 ANALÝZA KVALITATIVNÍCH DAT Z OBLASTI KUBÁNSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

2.1 Kubánsko-americké vztahy – hlavní vnější determinující faktor ovlivňující KZP

2.1.1 Kubánsko-americké vztahy po nastolení režimu Fidela Castra

Vztah Kuby se Spojenými státy je hlavním vnějším determinujícím faktorem ovlivňujícím zahraniční politiku Kuby již od nabytí samostatnosti země v roce 1902. Toto tvrzení má oporu v tom, že pro USA byla západní polokoule již od 19. století významnou sférou zájmů, ve které si Spojené státy udržovaly pozici hegemonu a neloajalitu, zejména ve Střední Americe a Karibiku, trestaly jak vojenskými, tak ekonomickými prostředky ZP.⁵¹ Fidel Castro musel tedy brát vliv Američanů v potaz již v časech kubánské revoluce v poslední čtvrtině 50. let 20. století, kdy budoucí kubánský vůdce se svými spolubojovníky sváděl guerillový boj s režimem diktátora Fulgencia Batisty. Castro si byl zajisté vědom důležitosti amerického postoje ke kubánskému konfliktu a jeho prioritou tedy bylo přesvědčit Američany, aby přestali Batistovi dodávat zbraně⁵² a samozřejmě aby do konfliktu nezasahovali. Pomocí ideových prostředků ZP, v tomto případě zejména ovlivněním značného počtu Američanů pomocí médií⁵³, bylo prvního cíle dosaženo v březnu 1958, kdy americký Kongres přijal zákon o embargu na dovoz zbraní na Kubu (Dominguez, Prevost 2008: 33). Castro také přesvědčil

⁵¹ Tato americká politika vůči LA měla oporu v Monroeově doktríně z roku 1823 a vůči Kubě pak zejména v Plattově dodatku z roku 1903, ve kterém si USA mimo jiné vyměňují podřízení KZP americké politice. Tento dodatek také umožňoval americké vojenské intervence na ostrově. Dodatek byl oficiálně zrušen v roce 1934. Dokumenty lze nalézt na: http://www.americaslibrary.gov/aa/monroe/aa_monroe_doctrine_2.htm a <http://www.historyofcuba.com/history/platt.htm>.

⁵² Poprvé Castro apeloval na Američany, aby zastavili pomoc Batistovi 20. 5. 1957 na stanici CBS (Domínguez 1989: 11).

⁵³ Interview, které Castro poskytl v roce 1958 reportérovi amerického listu The New York Times Herbertu Matthewsovi, naklonilo americkou i světovou veřejnost na Castrovu stranu. Castro si uvědomil sílu médií a jejich prostřednictvím v budoucnu úspěšně pracoval na budování příznivé image svého režimu. Ovlivňování světové veřejnosti skrze média využíval i k tlaku na své protivníky, což mu pomáhalo prosazovat záměry na mezinárodní scéně.

Američany, že jeho Hnutí 26. července⁵⁴ je demokratické, umírněné, otevřené různým názorům a podporuje tržní ekonomiku se sociálními prvky. Americká administrativa byla, i v důsledku obratného mediálního nátlaku ze strany revolucionářů, v otázce intervence rozdělena a nakonec se rozhodla nezasáhnout, čehož v budoucnu jistě litovala.

Jaký postoj zaujmou Američané k novému režimu, který se etabloval vítězstvím revoluce v lednu 1959, zajímalo nejen nové vládce Kuby, ale i země regionu Střední Ameriky, který Američané drželi již od počátku 20. století pod svou kontrolou. Fidel Castro musel znát choulostivost svého postavení, kdy na jedné straně chtěl plnit své sliby, které učinil ještě v dobách boje proti Batistovi, ale zároveň jistě tušil, že přijde negativní reakce Američanů, pro které byla realizace některých jeho záměrů nepřijatelná.⁵⁵ Fidel Castro s vědomím, že se může opakovat scénář z Guatemaly⁵⁶, zaujal k Američanům opatrný postoj, což svědčí o jeho realismu a vylučuje tvrzení některých jeho odpůrců, kteří ho označovali za téměř revolučního fanatika. Kubánský vůdce si byl totiž vědom závislosti Kuby na americké ekonomice (Blaiser, Mesa-Lago 1979: 201) a reálné možnosti americké intervence. Jedním z prvních krátkodobých cílů KZP tedy bylo přesvědčit Američany, konkrétně amerického viceprezidenta Nixona⁵⁷, že pozemková reforma, kterou plánuje, není známkou etablování socialismu na Kubě, ale naopak prevencí proti radikálním tendencím. Zároveň s touto usmiřovací politikou si však doma budoval zázemí pro svou politiku, a to zejména mezi chudými Kubánci, kteří se měli stát oporou režimu v budoucím střetu s USA. Z této skutečnosti lze vyvodit, že Fidel Castro počítal s možností využít tento vnitřní faktor, tedy pocit ohrožení kubánského národa, k podpoře své ZP.

⁵⁴ Movimiento 26 de Julio (M-26) – hnutí odporu proti režimu gen. Batisty pojmenované podle data útoku na kasárna Moncada v Santiagu de Kuba v roce 1953, hnutí založili přeživší povstalci vedeni Fidelem Castrem (Nálevka 2000: 99).

⁵⁵ První konflikt s USA vyvolalo tvrdé zúčtování s příznivci Batistova režimu, z nichž mnozí měli vazby na americké politické a ekonomické elity (Pérez -Stable 1999: 66).

⁵⁶ Guatemalský prezident J. Arbenz inicioval pozemkovou reformu, která se týkala i majetku americké United Fruit Company. Americká CIA zorganizovala v roce 1954 v Guatemale puč, který Arbenze odstranil (Encyclopædia Britannica Inc. 2015).

⁵⁷ V dubnu 1959 přicestoval Fidel Castro na neoficiální návštěvu USA, při níž došlo i k setkání s americkým viceprezidentem Nixonem (Dominguez, Prevost 2008: 45). Je otázkou, zda Castrovi šlo o navázání vztahů se svým severním sousedem, nebo jen o získání času pro upevnění svého režimu. Podcenění důležitosti této návštěvy Američany je dnes bráno jako jejich osudové selhání, které vedlo k rozkolu kubánsko-amerických vztahů.

Zákon o pozemkové reformě byl přijat 17. 5. 1959, a i když byl poměrně umírněný⁵⁸, vyvolal až hysterickou reakci Američanů. A to nejen těch, jejichž majetku se dotkl, ale i americké veřejnosti, kterou mobilizovala média a pravicoví politici. Realizování reformy roztočilo spirálu nevratných kroků, které vytvořily hluboký příkop mezi oběma zeměmi.⁵⁹ Je zřejmé, že Američané, stejně jako mnohokrát v historii, vsadili vše na silové řešení a nepochopili, že svými kroky si vyslouží nepřátelství drtivé většiny Kubánců, jejichž hrdosti se dotkli. Totální ekonomické embargo⁶⁰, které po svém nástupu do funkce v roce 1961 vyhlásil nový americký prezident Kennedy, pak prakticky nedávalo Castrovi možnost zachovat si tvář a ten byl nucen buďto se podřídít diktátu USA, nebo se přimknout k Sovětskému svazu, což byla varianta, kterou si nakonec kubánský vůdce zvolil. Toto jeho rozhodnutí je v souladu s konceptem, který Radek Drulák a Radka Druláková prezentují ve své knize *Tvorba a analýza zahraniční politiky*, kdy v systému mocenské rovnováhy je spojení malého státu s velmocí jeden z nejobvyklejších způsobů, jakým si malé státy snaží zajistit svou bezpečnost (Druláková, Drulák 2007: 64).

Spojené státy se snažily dostat nový kubánský režim do izolace, v zemích Latinské Ameriky se jim to v rámci jejich dominance poměrně dařilo.⁶¹ Je tedy logické, že zahraniční politika Kubánců se tedy musela zaměřit na rozvíjení vztahů se zeměmi třetího světa a samozřejmě se zeměmi socialistickými, které byly ideologickými soupeři USA. Dnes sice můžeme Fidela Castra brát jako přesvědčeného komunistu, ale na počátku 60. let přemýšlel hlavně pragmaticky a jeho směřování KZP na spolupráci se zeměmi třetího světa a komunistickými zeměmi lze brát jako vysoce realistické rozhodnutí.

⁵⁸ Castro americkým kritikům zákona oponoval tím, že americká okupační správa v Japonsku provedla pozemkovou reformu, která majitelům ponechávala pouze 2,5 hektaru proti 400 hektarům, které vlastníkům půdy zůstaly na Kubě (Dominguez a Prevost 2008: 44; Nálevka 2000: 100). Zde se však rozděloval americký majetek, a tak tento argument asi neměl u Američanů tu správnou váhu.

⁵⁹ Již v listopadu 1959 upozorňoval britský ministr zahraničí Loyd, že nesmiřitelný postoj Západu vůči nové kubánské vládě může Castra zatlačit do náruče komunismu (Fiala 2011: 15).

⁶⁰ Definitivní podoba embarga byla dána prezidentským provoláním 3447 ze dne 7. 1. 1962, na které Kuba odpověděla Druhou havanskou deklarací (Dominguez 1989: 28). Současnou podobu opatření souvisejících s embargem lze nalézt na stránkách Ministerstva financí USA. Dostupné na <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/cuba.pdf> (22. 12. 2013).

⁶¹ V srpnu 1960 se v Kostarice sešly země Paktu z Ria, které na nátlak Spojených států přijaly usnesení, které umožňuje intervenci v zemích, které přijaly totalitní formu vlády. V následujícím roce přerušila diplomatické styky s Kubou většina zemí Latinské Ameriky (Dominguez 1989: 27). Na pokrytecké chování USA jasně ukazuje podpora diktátorských režimů v Nikaragui, v Dominikánské republice a na Haiti, která se odehrávala v téže době.

Nabízí se ovšem otázka, proč se Fidel Castro nezačal orientovat na spolupráci s dalšími kapitalistickými zeměmi, např. s Francií, která v roce 1959 vystoupila z vojenských struktur NATO a snažila se vytvářet zahraniční politiku nezávislou na Spojených státech. Odpověď můžeme najít v počátcích rozvoje kubánské politiky internacionalismu, kdy Kubánci začali podporovat Frontu národního osvobození (FLN), která bojovala za ukončení francouzské koloniální nadvlády v Alžíru. Tato podpora, ač z principu solidarity s utlačovaným národem určitě správná, nebyla z hlediska realismu příliš šťastná, neboť připravila Kubánce o možného strategického spojence. Kubánci se ovšem pokusili oslovit další kapitalistické země, důkazem je objednávka zbraní z Belgie. Po potopení francouzské lodě La Coubre, vezoucí belgické zbraně, počátkem března 1960 v havanském přístavu, za kterým stála zjevně americká CIA, však daly západní liberální demokracie od Kuby ruce pryč. Spojené státy tímto aktem daly jasný signál, že Monroeova doktrína stále platí a že západní hemisféra je výlučně jejich sférou zájmu.

Po krachu projektu na dovoz zbraní z Belgie si Kubánci jistě uvědomili, že pokud si chtějí zajistit svou obranu, nemají jinou možnost, než k řešení tohoto problému přizvat socialistické země. Přímému oslovení SSSR nebo Číny se však Kuba chtěla vyhnout, a to z důvodu, že se oprávněně obávala obvinění Američanů z náklonnosti ke komunismu. Jako vhodný prostředník bylo vybráno, sice také socialistické, Československo⁶², které však mělo v Latinské Americe dobré jméno a bylo tedy pro tento citlivý obchod akceptovatelné. To, že Kubánci obdrželi zbraně z komunistických zemí, jistě utvrdilo Američany v jejich názoru, že Castro se snaží na Kubě etablovat socialismus. Je však otázkou, zda akce CIA v havanském přístavu Kubu vlastně ke spolupráci se socialistickými zeměmi v této oblasti sama nedovedla.

To, že Fidel Castro zvolil tak nekompromisní postoj vůči USA, svědčí jistě o jeho velké odvaze a sebedůvěře, se kterou se vrhl již do boje proti Batistovi. Z jeho dalších kroků však lze vidět, že rozhodně nebyl naivní a nespolehal pouze na své vlastní síly. Ve svém projevu ze dne 2. 9. 1960, který vešel ve známost

⁶² Hodnota zakázky byla 32 mil. britských liber a o velikosti zakázky vypovídá i to, že zbraně byly do přístavů přepravovány 1441 vagóny (Zídek 2002: 558). Pozdější dodávky zbraní na Kubu však většinou již realizovali pouze Sověti. Informace o dodávkách zbraní pro Castrův režim lze nalézt na webových stránkách SIPRI na adrese <http://portal.sipri.org/publications/pages/transfer/trade-register> (20. 5. 2014).

jako První havanská deklarace⁶³, oznámil, že mu Sověti přislíbili ochranu před napadením Američany. Fidel zřejmě klamal a je velmi pravděpodobné, že v této době žádné konkrétní nabídky na vojenskou pomoc od Sovětů neobdržel. O tom, zda jeho taktika, která měla odradit Američany od intervence, byla úspěšná, lze však pochybovat. Pravděpodobnější je, že naopak urychlila jejich rozhodnutí zničit Castrův režim v co nejkratším termínu.

2.1.2 Invaze kubánských exulantů v Zátocě sviní a karibská krize

Pro americkou administrativu se svržení Castrova režimu stalo jednou z priorit, protože bylo zřejmé, že revoluční Kuba může svou nezávislou politikou snižovat americkou prestiž v oblasti a nasměřovat další země regionu k podobné autonomní cestě. Proto již počátkem roku 1960 souhlasil americký prezident Eisenhower s plánem operace Pluto⁶⁴, která měla vést k převratu na Kubě. S tímto plánem nesouhlasil nově zvolený americký prezident Kennedy, kterému se nelíbila příliš zjevná účast Američanů v tomto projektu, a nechal ho tedy přepracovat tak, aby hlavní roli při svržení Castra sehráli kubánští exulanti⁶⁵. Lze říci, že Američané nebyli při plánování převratu příliš kreativní a chtěli zopakovat scénář, který již v minulosti v Latinské Americe několikrát použili.⁶⁶ Jediný rozdíl byl v tomto případě v tom, že se s ohledem na světové veřejné mínění nechtěli v převratu angažovat příliš zjevně.

Castro samozřejmě invazi očekával a připravoval se na ni například i vytvořením domobrany. V tomto období využil také jeden z nástrojů ZP – tajných služeb, které nový režim teprve začal formovat. Castrovi agenti pracující mezi kubánskými emigranty mu oznámili poměrně přesné datum invaze, což dalo jeho režimu možnost mobilizovat veškeré prostředky, včetně těch z oblasti ZP,

⁶³ Fidel Castro doslova řekl: „Kubánské národní shromáždění prohlašuje, že spontánní pomoc Sovětského svazu nabízená Kubě v případě napadení naší země imperialistickými armádami nemůže být nikdy považována za akt vměšování, ale jedná se evidentně o akt solidarity. To že Sovětský svaz nabídl Kubě pomoc proti útoku amerického pentagonu ho ctí, stejně jako nechtí Spojené státy zbabělé a kriminální útoky proti Kubě. Z toho důvodu Národní shromáždění prohlašuje před Amerikou a před světem, že přijímá a je vděčné za ochranu raketami Sovětského svazu, kdyby naše území bylo napadeno Spojenými státy“ (LANIC 2014).

⁶⁴ Plán Pluto zahrnoval výcvik exulantů, kteří se měli vylodit na ostrově a vytvořit tam dočasnou vládu, která požádá Američany o intervenci.

⁶⁵ První porevoluční vlnu exulantů tvořili zejména policisté, vojáci a další přísluhovači Batistova režimu a samozřejmě také velkostatkáři a podnikatelé, kterým nová vláda znárodnila majetky.

⁶⁶ Příkladem je například Guatemala v roce 1953.

k obraně ostrova. Jedním z kroků, kterými chtěl kubánský režim podpořit svou pozici, byla i snaha vtáhnout do hry Sověty. To, že Castro oznámil, že kubánská revoluce má socialistický charakter, však bylo potřeba brát s rezervou, protože toto prohlášení mělo znatelně propagandistický podtext. Z dobových reálií je totiž zřejmé, že Sověti mohli Kubě poskytnout maximálně diplomatickou a ideovou podporu.

Vylodění 1500 vycvičených exulantů proběhlo 17. dubna 1961 v Zátocě sviní, ale operace se zcela zhroutila. Útočníci byli rozdraceni kubánskou armádou a milicemi a již 19. dubna bitva skončila zajetím 1200 exulantů. Ke kubánskému vítězství přispěly také československé zbraně dodané na přelomu roku 1959–1960, jejichž zajištění lze jistě považovat za úspěch KZP, protože kubánská diplomacie se na dohodě o dodávce zbraní podílela. Vítězství nad exulanty upevnilo Castrovu pozici nejen na domácí půdě, ale mělo široký příznivý ohlas po celém světě. Castro se stal symbolem boje za svobodu a nezávislost národů a mnoha lidem ukázal, že je možné vzdorovat i takovému ekonomickému a vojenskému obru, jakým jsou Spojené státy americké.

Je zřejmé, že Američané Kubánce podcenili. Kennedyho administrativa tedy musela po fiasku v Zátocě sviní změnit taktiku boje proti revoluční Kubě. Napříště již nebyl plánován přímý útok, ale skryté operace, které měly na Kubě vyvolat nepokoje.⁶⁷ Castro, informovaný svými agenty o plánech Američanů, si uvědomoval, že příště si již s útoky Američanů nemusí poradit, a i když věděl, že musí opustit mnohé ze svých principů, rozhodl se pragmaticky pro spojení se Sovětským svazem. Radikální změnu svého kurzu, který byl do té doby založen na nezávislosti na velmocích⁶⁸, učinil s vědomím, že se dostává do pozice nedůvěryhodného politika, ale přežití jeho režimu představovalo důležitější cíl.

Fidel Castro realisticky usoudil, že jedinou možností, jak odradit Američany od útoku na ostrov, je rozmístění sovětských vojsk na Kubě. Záměrem kubánského vůdce zřejmě vůbec nebylo požádat Sověty o rozmístění jaderných zbraní, šlo mu spíše o umístění posádek s konvenčními zbraněmi, jež by měly pouze defenzivní charakter. Sovětské vedení si však uvědomilo příležitost dostat své jaderné zbraně do blízkosti svého úhlavního nepřítele a vyrovnat tak

⁶⁷ Praktickým vyjádřením těchto plánů byla operace Mangusta, podle které měl být režim rozložen zevnitř (Gott 2005: 247).

⁶⁸ Castro do té doby kritizoval účast ve vojenských blocích a budování vojenských základů mimo území mateřských států.

bezpečnostní deficit, kterému doposud čelilo, a vyšlo tedy kubánským požadavkům vstříc. Jak již bylo uvedeno, Sověti však s největší pravděpodobností sledovali především své vlastní cíle, obrana Kuby tedy nebyla podstatným faktorem, který by jejich rozhodnutí o rozmístění vojsk ovlivnil. V průběhu krize⁶⁹, která vypukla po odhalení rozjeté operace Američany, zastával Fidel Castro tvrdý postoj⁷⁰, protože měl zřejmě za to, že pokud Sověti couvnou, jeho režim nemá šanci na přežití. Je zřejmé, že postavení Kubánců bylo poměrně tristní. Velmocenská hra, kterou rozehrály SSSR a USA, se týkala nejen přežití Castrova režimu, ale samé existence ostrova. Pokud by se totiž studená válka změnila ve válku horkou, první obětí by se stalo právě kubánské území a obyvatelstvo.

Naštěstí však Chruščov a Kennedy zaujali realističtější postoj a rozhodli se, bez ohledu na názor Kubánců, krizi ukončit. Dohoda sice oficiálně zahrnovala pouze závazek Sovětského svazu stáhnout své vojáky a techniku z Kuby, ale neoficiálně se rovněž Sovětům podařilo získat americký závazek, že stáhnou své rakety z Turecka a že nezaútočí na Kubu. Castra nepsaný závazek samozřejmě nemohl uspokojit a požadoval záruky, že Američané ukončí podvratnou činnost proti Kubě, zruší svou základnu v Guantánamu a obchodní embargo. Z požadavků kubánského vůdce je vidět, že se snažil naplnit alespoň základní krátkodobé cíle KZP. Američané ani Sověti však jeho připomínky nemínili akceptovat, což kubánského vůdce, jak bylo vidět z jeho oficiálních i neoficiálních reakcí, zjevně tvrdě zasáhlo.

Castro si uvědomil, že jeho důvěra v SSSR byla zneužita a že ve velmocenské hře, která se právě odehrála, sehrál pouze roli užitečného idiota. Přecenil Sověty deklarovaný důraz na ideologické pojetí politiky a nedocenil jejich schopnost realisticky se dohodnout i se svým protivníkem, pokud je to nutné či pro ně přínosné. Jeho zhrzenost je však poněkud překvapivá, když si uvědomíme, že sám kubánský vůdce se často choval velmi realisticky a měnil svá rozhodnutí a postoje ze dne na den podle aktuálního vývoje situace. Jeho zlost na

⁶⁹ Rozmístování sovětských vojsk začalo v létě 1962 a Kubánci se již od jeho počátku obávali předčasného prozrazení operace. Jejich obavy se záhy ukázaly jako oprávněné, když 4. září 1962 americký prezident Kennedy zveřejnil prohlášení, v němž varoval Sověty před rozmístěním raket. Sověti však dále pokračovali v rozjeté akci, na což Američané reagovali vyhlášením blokády ostrova, jež začala platit 22. října 1962.

⁷⁰ Kennedy se obrátil na Radu bezpečnosti OSN s návrhem rezoluce, která požadovala stažení raket za přítomnosti pozorovatelů OSN. Castro toto řešení odmítl, přičemž se odvolával na suverenitu Kuby (Gott 2005: 259).

Sověty se však, v historické perspektivě, jeví jako zcestná, protože Američané svůj závazek nezaútočit na Kubu dodrželi a režim, který Fidel Castro vytvořil, přežívá dodnes.

Máme-li zhodnotit první porevoluční kroky KZP, lze konstatovat, že se jí sice podařilo zajistit hlavní cíl, tedy přežití nově etablovaného režimu, ale neochota Sovětů zahrnout kubánské požadavky do výsledných dohod s Američany v rámci řešení karibské krize a nezapojení Kubánců do vyjednávání s nimi lze označit za výrazný neúspěch kubánské diplomacie. Je otázkou, zda Fidel Castro Sovětům tak silně důvěřoval, nebo zda byl tak naivní, aby se domníval, že bude zastávat významné místo v této velmocenské hře. Tato jeho prohra poněkud zastínila jeho významné vítězství, které znamenalo rozdrčení invaze emigrantů v Zátocě sviní. K tomuto vítězství výrazně přispělo také použití jednoho z prostředků ZP – tajných služeb, které Castra informovaly o plánech emigrantů. Porážka emigrantů, byla ve světě vnímána i jako porážka USA, čehož kubánský režim samozřejmě využil ke své propagaci.

2.1.3 Kubánsko-americké vztahy v 70. a 80. letech 20. století

Vztahy mezi USA a Kubou na počátku 70. let 20. století lze označit za poněkud rozporuplné, protože na jedné straně došlo v rámci politiky détente k jistému oteplení⁷¹, ale na druhé straně někteří američtí jestřábi⁷² volali po tvrdším americkém postoji. Toto období naděje na urovnání vztahů ukončil kubánský zásah do občanské války v Angole, což Američané označili za nepřípustné vměšování. Je otázkou, zda Fidel Castro, a tedy i KZP, zásahem v Angole sledoval oslabení vlivu USA ve třetím světě, či šlo pouze o akt internacionalismu⁷³, který měl pomoci spřátelené skupině v této zemi. Sovětský svaz se v počátcích kubánské zásahu od akce distancoval, přesto je potřeba aktivity Kubánců v Africe v dobách studené války zahrnout do jejího rámce. KZP šlo zřejmě v Africe v první řadě pouze o poskytnutí internacionální pomoci

⁷¹ USA a Castrova Kuba uzavřely první mezistátní smlouvu, která se týkala potírání vzdušného pirátství. Spojené státy také povolily svým firmám obchodovat s Kubou, s některými druhy zboží, prostřednictvím zemí sdružených v OAS (Dominguez a Prevost 2008: 77).

⁷² Například v roce 1970 zpochybnil H. Kissinger nepsaný závazek USA, že Američané nenapadnou Kubu (Linden in Mesa-Lago 1993: 49).

⁷³ Více o kubánském internacionalismu v druhé podkapitole.

spřáteleným režimům a skupinám, ale tyto mise samozřejmě oslabovaly i jejich největšího protivníka USA. To však nejspíše nebyl prvoplánový záměr KZP, ale tento efekt kubánských misí nabýval postupně na váze.

Další vlna uvolnění vztahů přišla se zvolením demokrata J. Cartera americkým prezidentem. Rozvoj diplomatických vztahů umožnil zmírnění omezení cestování na Kubu a vedl i k otevření zájmových sekcí v Havaně a Washingtonu, které nahrazovaly velvyslanectví. Castro reagoval na oteplení vztahů stažením některých jednotek z Afriky a vydáním povolení emigrantům navštívit Kubu. Z těchto opatrných gest je vidět, že režim bratří Castrů byl za jistých okolností ochoten vést dialog i se svým největším nepřítelem, i když tím přicházel o jeden ze zdrojů své legitimacy. Ve Spojených státech se však vyprofilovaly dva proudy přístupu ke kubánskému režimu. První z nich podporoval sblížení s Kubou, což mělo vést k její demokratizaci. Druhý proud požadoval zachování tvrdého přístupu a v boji s Castrovým režimem se neštítel používat ani teroristické útoky proti civilním cílům (Dominguez a Prevost 2008: 80). Tyto útoky ovšem utvrzovaly Kubánce v tom, že americká administrativa provádí politiku dvojího metru a že opatrný postoj jejich vlády vůči USA je správný.

Povolení návštěvy emigrantů se však obrátilo proti Castrovi, jelikož mnoho Kubánců zjistilo, že pobyt v Americe je daleko svobodnější a umožňuje vést konzumní způsob života. Toto zjištění vyvolalo novou emigrační vlnu v roce 1980.⁷⁴ Emigrace je problémem, jenž dlouhodobě zatěžuje oboustranné vztahy. Nejedná se totiž vždy jen o politické uprchlíky, ale i o emigraci ekonomickou. Je realitou, že kubánská diaspora v USA vždy poměrně silně ovlivňovala postoj americké administrativy ke Kubě a její silné zastoupení na Floridě dokonce zřetelně ovlivňuje americké prezidentské volby. Obě strany se problémem uprchlíků snaží využívat ve svůj prospěch a mnoho Kubánců obviňuje, zejména na základě oficiální propagandy, Američany z diskriminačních azylových praktik a bránění možnosti navštěvovat příbuzné v sousední zemi.

⁷⁴ Tato druhá emigrační vlna zvaná také marielský lodní výtah (podle přístavu Mariel) vedla k odchodu 25 000 Kubánců. Castro byl sice množstvím lidí žádajících o vystěhování překvapen, ale využil situace a umožnil emigraci i trestancům a duševně postiženým. Příliv uprchlíků do USA rozlítil americkou veřejnost, což stálo prezidenta Cartera možnost být znovuzvolen americkým prezidentem (Gott 2005: 332–333).

Kubánsko-americké vztahy prošly v 70. letech 20. století různými fázemi. Po prvních letech uvolnění přišla roztržka, která se týkala kubánských aktivit v Africe. Kubánci si svým angažmá na tomto kontinentu sice získali obdiv a přátelství mnoha zemí třetího světa a také masivní vojenskou pomoc Sovětského svazu a uznání sovětského vedení, ale zároveň si tím zmařili možnost urovnat vztahy se Spojenými státy. Castro zřejmě vsadil na jistotu, kterou pro něj znamenala podpora SSSR, a mohl také kalkulovat s tím, že ztráta nepřítelů v podobě Spojených států by mohla vést k delegitimaci jeho režimu. Tento kalkul, přestože se zdá z nezasvěceného pohledu nelogický, je možným vysvětlením některých kroků Kuby vůči USA, které vedou k eskalaci vzájemných vztahů.

Na přelomu 70. a 80. let se vzájemné vztahy opět zhoršily, když Spojené státy protestovaly proti rozmístění sovětské vojenské brigády na ostrově a proti kubánskému nákupu stíhacích bombardérů MiG-23⁷⁵ (Linden in Mesa-Lago 1993: 51–52). Tvrdý přístup se prosadil zejména po vítězství republikána Ronalda Reagana v prezidentských volbách v roce 1981.⁷⁶ Nástup Reaganovy administrativy znamenal zatlačení Kubánců do defenzívy⁷⁷, ovšem za cenu obrovských finančních nákladů⁷⁸. KZP byla tlakem Američanů donucena ještě více vyostřit své protiamerické postoje. Do této napjaté situace navíc zasáhla ještě nečekaná katastrofa spojená se ztrátou podpory od spojenců z východního bloku, který se postupně rozpadl. Ekonomická závislost na socialistických zemích byla tak obrovská, že málokdo věřil, že Castro vzniklou situaci ustojí. Američané z tohoto důvodu zřejmě zavrhlí přímou vojenskou intervenci. Kubánští emigranti už plánovali svůj návrat na Kubu a rozdělovali si vládní a ekonomické posty. Jejich představy, podobně jako představy americké vlády, se ovšem, jak již dnes víme, ukázaly jako mylné.

⁷⁵ Američané to považovali za porušení sovětsko-americké smlouvy z roku 1962.

⁷⁶ Tento zapřisáhlý bojovník s komunismem se rozhodl potlačit jakýkoliv náznak levicového vývoje ve Střední Americe, důkazem byla podpora vojenských režimů v Salvadoru, Guatemale a podpora protivládních Contras v Nikaragui. V roce 1983 USA také založily Rádio Martí, které mělo ideologicky působit na kubánské obyvatele a podkopat tak pozice Castrova režimu. Název rádia se pro mnohé může zdát ironickým, vezmeme-li v úvahu, jaké postoje Martí k zemi svého vzniku choval.

⁷⁷ Spojené státy až do konce studené války opět hrály roli četníka v regionu Střední Ameriky a Karibiku. Invaze Američanů připravily Kubánce o spřátelené režimy v Panamě a na Grenadě.

⁷⁸ Spojené státy investovaly za dvacet let do války proti komunismu ve Střední Americe 6 miliard US dolarů, tedy stejnou sumu, jakou je stála válka ve Vietnamu (Seligson in Mesa-Lago 1993: 261).

Vztahy se Spojenými státy byly nejdůležitějším vnějším faktorem, který determinoval KZP v prvním výzkumném období. USA použily proti Kubě všechny nástroje ZP, tedy nástroje ekonomické, ideové, vojenské i diplomatické, a je téměř zázrakem, že kubánský režim tlak svého severního souseda ustál. Hlavním cílem KZP v tomto období se tedy stala zejména obrana proti obchodnímu embargu a možnému přímému či nepřímému ohrožení. Není tedy náhodou, že Fidel Castro uzavřel spojení se Sovětským svazem, který Kubáncům pomohl eliminovat tlak USA. Toto rozhodnutí bylo navýsost realistické, protože Kuba neměla prostředky na samostatnou obranu a jiní mocní spojenci se nenabízeli.⁷⁹ Kubánci proti USA používali zejména diplomatické prostředky ZP (např. aktivity v OSN a Hnutí nezúčastněných zemí), ideové prostředky (ovlivnění veřejnosti, podpora spřízněných skupin) a vojenské prostředky (aktivity tajných služeb, vojenská spolupráce se Sovětským svazem). Využití těchto prostředků se ukázalo jako poměrně úspěšné, ale je jasné, že bez pomoci SSSR neměl režim bratří Castrů proti Američanům mnoho šancí.

2.1.4 Vztahy Kuby s USA po ukončení studené války

Vítězství USA ve studené válce znamenalo pro Kubu obrovské nebezpečí, jelikož se nabízela možnost, že Spojené státy zopakují scénář, který si úspěšně vyzkoušely při invazi do Panamy v roce 1989. Oslabená kubánská armáda a nepřítomnost spojence disponujícího relevantní silou by jistě znamenaly brzký pád režimu. Proč ovšem USA tento scénář nepoužily? Odpověď na tuto otázku nejspíše vychází z toho, že ozbrojená akce by ve vlně demokratizačního optimismu na počátku 90. let 20. století byla pro mezinárodní společenství těžko akceptovatelná. Svou roli mohla hrát i obava z kubánského nacionalismu, který vojenské intervence v minulosti značně stupňovaly, platnost nepsané dohody mezi SSSR a USA o zákazu americké vojenské intervence na Kubu, ale především očekávání, že Kuba se bez pomoci Sovětského svazu brzy ekonomicky zhroutí.

Kubánští emigranti, sdružení hlavně v organizaci CANF⁸⁰, už plánovali návrat domů a těšili se na znovunabytí svého ztraceného majetku. Dnes již víme,

⁷⁹ Čína neměla ekonomické ani vojenské kapacity, aby mohla Kubáncům pomoci.

⁸⁰ The Cuban American National Foundation byla založena v roce 1981 Jorge Mas Canosou a jejím oficiálním posláním je připravovat podmínky pro nenásilný přechod k demokracii na Kubě a podporovat lidská práva a kulturní zájmy Kuby. Vliv této poměrně militantní organizace, v níž

že emigranti i americká administrativa podcenili nálady na Kubě a neuvědomili si, že pro mnohé Kubánce, i přes tíživou ekonomickou situaci, zůstávala Castrova revoluce revolucí „made in Cuba“, tedy revolucí jejich, a nemínili akceptovat nadvládu bývalých Batistových sponzorů a pomahačů. Castro této skutečnosti umně využil a nacionalismus se v této době stal jeho silnou zbraní. Administrativa George H. G. Bushe, spoléhající se na zvýšené dopady embarga⁸¹, vázala nyní normalizaci vztahů již nejen na ukončení kubánských vojenských aktivit v zahraničí, ale požadovala rovněž svobodné volby, zavedení tržní ekonomiky a redukci ozbrojených sil. Tyto, prakticky ultimativní, požadavky musel Fidel Castro, pokud nechtěl popřít své celoživotní dílo, samozřejmě odmítnout.

V roce 1991 vypukly na Kubě nepokoje, které byly podníceny zhoršující se ekonomickou situací (Gott 2005: 358). Bushova administrativa tuto skutečnost pravděpodobně vnímala jako potvrzení správnosti své cesty a rozhodla se ještě přitvrdit. V roce 1992 přijal americký Kongres, a to i za přispění Demokratické strany, Cuban Democracy Act (CDA)⁸², který podmínil normalizaci vzájemných vztahů odchodem F. Castra a demokratickými volbami, tedy dalšími ultimativními požadavky. Tento zákon také zpřísnil obchodní embargo, zejména v oblastech týkajících se obchodu se třetími zeměmi a finanční pomoci Kubě (Dominguez a Prevost 2008: 101–102; Gott 2005: 375). Americká administrativa ovšem ani v tomto případě nedokázala správně zhodnotit vnitropolitickou situaci na Kubě a dopady změn světového systému po roce 1991. Kubánský režim, jako již několikrát v minulosti, úspěšně využil amerického tlaku k upevnění své domácí legitimacy a pomocí diplomatických a ideových prostředků ZP se mu podařilo i ovlivnit značné množství zemí, které mu vyjádřily solidaritu a zákon odmítly. CDA tedy neměl na zahraniční obchod Kuby a zahraniční investice na Kubě zásadní dopady a postihl především dceřiné firmy amerických společností, které obcházely embargo, což svědčí o krátkozrakosti americké ZP.

prim hrála zejména první vlna emigrace po smrti Canosa v roce 1997, postupně slábne (CANF 2015).

⁸¹ V rámci zpřísnění embarga bylo omezeno také zasílání humanitární pomoci na ostrov (Pérez 1995: 382).

⁸² CDA, zvaný také po svém předkladateli Torricelliho zákon, měl předchůdce v Connie Mack Amendments z roku 1991 (Dominguez a Prevost 2008: 101). CDA kromě jiného také zpřísnil obchodní embargo, zejména v oblastech týkajících se obchodu se třetími zeměmi a finanční pomoci Kubě (Dominguez a Prevost 2008: 101–102; Gott 2005: 375). Celé znění CDA lze nalézt na <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/cda.pdf> (15. 7. 2014).

Aby ovšem režim bratří Castrů mohl přežít, musel především vyřešit špatnou ekonomickou situaci, ve které se Kuba nacházela. K řešení tohoto problému mělo pomoci i zintenzivnění ekonomických styků se zahraničím, a to především skrze zrušení státního monopolu na zahraniční obchod a možnost vytvářet podniky se zahraniční účastí. Jak kubánská administrativa správně plánovala, opatření vedla k přílivu zahraničního kapitálu na ostrov, kde počet společných podniků vzrostl ze dvou v roce 1990 na sto dvanáct v roce 1993 (Gott 2005: 360). Z těchto čísel je zřejmé, že americké embargo ani po rozpadu Sovětského svazu příliš nefungovalo. Problém pro Američany představovalo především to, že američtí spojenci v Evropě i jinde ve světě upřednostňovali své zájmy a Kubu už nepovažovali za stát, který ohrožuje stabilitu regionu, či dokonce světového systému. Kubánsko-americké neshody pro tyto země představovaly pouze nepřilíš významný bilaterální spor, který se jich bezprostředně netýká.

V roce 1992 byl americkým prezidentem zvolen demokrat B. Clinton a znovu vyvstaly naděje na zlepšení kubánsko-amerických vztahů. Tyto naděje však byly od počátku opatrné, protože bylo známo, že Clinton podporuje CDA. V praxi Clinton vsadil na tzv. dvojkolejnou politiku, která na jedné straně trvala na embargu, ale na druhé straně umožňovala podporu kubánského nestátního sektoru a usnadňovala styk mezi občany obou zemí, včetně stáží studentů (Dominguez a Prevost 2008: 102). Vzájemné vztahy se vyostřily v roce 1994, kdy vypuknul další uprchlický exodus.⁸³ Castro pravděpodobně překvapil Američany, když odmítl přijmout represivní opatření, která by zabránila odchodu tisíců Kubánců, čímž vzal vítr z plachet svým americkým kritikům a dostal amerického prezidenta Clintona do obtížné situace. Clinton si nemohl dovolit přijmout takové množství chudých Kubánců a byl donucen jednat o řešení situace. Tento chytrý Castrův tah donutil tedy Američany zasednout k jednacímu stolu, čemuž se dlouhodobě vyhýbali, jelikož se obávali nařčení pravicových politických kruhů ze slabosti vůči kubánskému režimu. Ve svém důsledku tak řešení krize přineslo oslabení pozice americké vlády a posílení prestiže kubánského vůdce.

⁸³ Tento exodus, zvaný také exodus z Malecónu, vypukl během nepokojů, které zachvátily Havanu v srpnu 1994. Nepokoje provázely únosy lodí, útoky na policisty a především snaha opustit Kubu na primitivních plavidlech. Američané uprchlíky, kterých bylo asi 30 000, umístili v Guantánamu a v Panamě, odkud je postupně přesídlovali do USA (Gott 2005: 369–372).

V roce 1995 byla uzavřena americko-kubánská smlouva o migraci, která obsahovala americký závazek poskytnout ročně 20 000 víz pro Kubánce a kubánský závazek, že Kuba bude předcházet emigraci. Podle této smlouvy měli být „balseros“⁸⁴ zadrženi na moři navraceni zpět na Kubu a těm, kteří dosáhnou pobřeží, má být udělen azyl⁸⁵ (Gott 2005: 371). Problém kubánské imigrace do USA je noční můrou posledních amerických prezidentů, jelikož bílí Američané nesou s nelibostí příliv emigrantů ze zemí LA, Kubu nevyjímaje. Naopak kubánská komunita přistěhovalců podporuje a podařilo se jí přinutit americkou vládu přijmout výjimečné podmínky pro udělení přistěhovaleckých víz pro přecházející Kubánce.

Castro si byl dobře vědom destabilizačních účinků uprchlických vln na americkou politiku a občas tento nástroj použil. Tyto vlny představovaly pro Kubu možnost zbavit se duševně chorých, kriminálních živlů a propašovat do USA své agenty. Tito agenti ovšem většinou nepůsobí proti americké vládě, ale snaží se spíše infiltrovat do emigrantských kruhů⁸⁶, které jsou svou schopností ovlivňovat americkou politiku a organizovat akce proti vládě bratří Castrů pro kubánský režim velmi nebezpečné.⁸⁷ Oprávněnost tohoto tvrzení se ukázala, když kongresmani Jesse Helms a Dan Burton, s podporou CANF a firmy Bacardi, předložili v březnu 1996 nový zákon, který měl být nejtvrdějším opatřením Američanů proti kubánskému režimu. Zákon mířil na kubánskou ekonomiku a mezinárodní ekonomické vztahy, čímž měl sabotovat kubánský program ozdravení ekonomiky (Dominguez a Prevost 2008: 109).

Zákon o kubánské svobodě a demokratické solidaritě (LIBERTAD)⁸⁸ byl přijat v hysterické atmosféře, která vypukla po sestřelení dvou letadel kubánské

⁸⁴ Kubánci snažící se dostat do Spojených států v člunech či jiných primitivních plavidlech.

⁸⁵ Zákon se také někdy nazývá suchá a mokrá noha.

⁸⁶ Známý je případ pěti kubánských agentů nazývaných „Kubánská či Miamská pětka“ odsouzených americkým soudem v roce 2001 k dlouholetým trestům. Tento případ je kritizován jako zmanipulovaný a nespravedlivý mnoha právníky i lidskoprávními organizacemi. Amnesty International vydalo v roce 2010 publikaci *USA, The Case of The „Cuban five“*, ve které případ rozkrývá a kritizuje americkou justici. Publikace je dostupná na <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AMR51/093/2010/en/9911673a-a171-49db-b757-581f2fbdf11/amr510932010en.pdf> (15. 7. 2014).

⁸⁷ Kubánští agenti se samozřejmě snaží infiltrovat i do amerických vládních a vojenských struktur, příkladem může být zatčení Any Montese, analytika americké Defense Intelligence Agency (DIA), v roce 2001 (Sullivan 2014: 58–59).

⁸⁸ Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act je po svých předkladatelích také zvaný jako Helms-Burtonův zákon. Celé znění zákona lze nalézt na <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/libertad.pdf> (15. 7. 2014).

emigrantské organizace Brothers to the Rescue⁸⁹. Zákon vylučoval bratry Castry z jakékoli budoucí kubánské vlády a Američané se také zavázali neuznat jakoukoli kubánskou vládu, která nevyplatí majetkové kompenzace Američanům a kubánským emigrantům. Za nejvíce kontroverzní byla považována hlava III zákona, která umožňovala žalovat fyzické i právnické osoby u amerických soudů, pokud se tyto podílejí na užívání amerického majetku či majetku kubánských emigrantů zanechaného na Kubě. Tato část zákona samozřejmě popudila Kanadu, Mexiko a země EU, které měly na Kubě ekonomické zájmy. EU neváhala napadnout zákon u WTO⁹⁰ a Američané byli donuceni použití této části zákona opustit (Gott 2005: 378).

Na zákon musel samozřejmě reagovat i režim bratří Castrů. Fidel Castro opět úspěšně zahrál na nacionalistickou strunu, když zaútočil na USA a obvinil je, že se pokouší vzkřísit Plattův dodatek, což byla v podstatě pravda, jelikož si Američané zákonem vymíňovali právo stanovit povahu demokracie, která měla na Kubě vzniknout. Zákon také prakticky znemožňuje zrušení amerického embarga, pokud se na Kubě nevytvoří vláda odpovídající americkým požadavkům, což je těžký útok na kubánskou suverenitu. Je zcela zřejmé, že zákon je koncipován tak, aby se k moci a majetku dostala oligarchie, která v minulosti podporovala Batistu. Právě tato skutečnost nejspíše zneklidnila kubánské disidentské kruhy, které zákon odmítly. Fidel samozřejmě dovedl výše uvedených skutečností propagandisticky využít a následná vlna antiamerikanismu a rétoriky proti postbatistovým „pohrobkům“ pomohla k posílení jeho legitimacy jako bojovníka proti cizím i místním utlačovatelům a vykořisťovatelům.

Další ránu americké ZP, která se snažila o izolaci Kuby, zasadila návštěva papeže Jana Pavla II. na Kubě v roce 1998. Papež se setkal s Fidelem Castrem a kromě podpory disidentů také odsoudil americké embargo. Castro samozřejmě těchto výroků náležitě propagandisticky využil nejen k posílení své domácí pozice, ale především k diplomatickému a ideovému tlaku na USA. Zrušení embarga a změna přístupu ke kubánskému režimu si během 90. let získaly v USA mnoho příznivců, zejména z církevních a podnikatelských kruhů. Podnikatelé,

⁸⁹ Organizace Bratři pro záchranu pomáhá kubánským uprchlíkům, po kterých pátrala na moři. Často ovšem narušovala kubánský vzdušný prostor, proti čemuž Kubánci protestovali (Dominguez a Prevost 2008: 110).

⁹⁰ Kanada a Mexiko obvinily USA z porušení kapitoly 16 North American Free Trade Agreement (NAFTA) (Dunning 1998: 229).

zejména z agrární oblasti, upozorňovali americkou vládu, že přicházejí o odbytiště svých výrobků, a poukazovali na dvojí přístup americké administrativy k socialistickým zemím, zejména na enormní růst obchodu USA s Čínou a Vietnamem (Dominguez a Prevost 2008: 120). Výrazný posun ve vývoji amerického veřejného mínění přinesl případ Elián⁹¹. Neústupnost militantních emigrantských kruhů v tomto sporu otevřela mnoha Američanům oči a do popředí se dostávají příznivci zlepšení americko-kubánských vztahů a ukončení amerického embarga. Prohra militantních kruhů vedla i k rozkolu v kubánské emigraci, jejíž velká část by také přivítala změnu tvrdého postupu vůči Kubě. Přes tyto pozitivní posuny si však americká ZP dlouho zachovávala svou linii a je možné se domnívat, že kromě obavy z vlivu kubánských emigrantů na americké prezidentské volby se americká vláda obávala i o ztrátu americké prestiže, pokud by ve sporu s Kubou ustoupila.

Po mírném oteplení vztahů za vlády amerického prezidenta Clintona následovalo jejich ochlazení po převzetí vlády jeho nástupcem Georgem W. Bushem. Tento republikánský prezident opět omezil cestování na Kubu a možnost emigrantů zasílat finanční podporu rodinám. Tato politika však opět nevedla ke zhroucení režimu, ale pouze vystupňovala vzájemné antagonismy. Není zdaleka od věci se domnívat, že američtí republikáni i bratři Castrové vůbec nestojí o urovnání vzájemných vztahů, ale využívají spor k posílení svých domácích pozic. Nástup demokratického prezidenta Baracka Obamy do funkce v roce 2009 sice neznamenal výrazný přelom ve vzájemných vztazích, ale opět byly nastaveny podmínky, které fungovaly v závěru Clintonovy vlády. Kubáncům se v tomto roce také podařilo navázat diplomatické styky se Salvadorem, posledním státem LA, který podporoval americkou politiku izolace Kuby (Sullivan 2014: 17), což lze považovat za úspěch KZP a neúspěch americké ZP vůči zemím LA.

⁹¹ Pětiletý Elián González byl nalezen v moři blízko amerických břehů, když ztroskotal člun, ve kterém se se svou matkou a dalšími Kubánci pokoušel doplnout na Floridu. Eliánova matka ztroskotání nepřežila a chlapce se ujali jeho američtí příbuzní, kteří chtěli, aby Elián zůstal v USA. Jeho otec, který zůstal na Kubě, požadoval jeho návrat, v čemž ho podporovala i kubánská vláda. Táhlý právnícký spor vyhrál i přes odpor militantní kubánské emigrace chlapcův otec a Castrova vláda brala tento případ jako své velké vítězství (Gott 2005: 384–388). Průzkum mezi kubánskými emigranty v reakci na ukončení případu Elián ukázal, že 50–60 % kubánských emigrantů si přeje obnovení diplomatických styků mezi USA a Kubou, zrušení zákazu omezení cestování a zrušení embarga (Lee 2014).

Zajímavá situace nastala v prosinci 2013 při příležitosti pohřbu Nelsona Mandely v Jihoafrické republice, kde si v rámci smutečního obřadu podali ruce Raúl Castro a Barack Obama. Tento akt nelze samozřejmě přeceňovat, protože toto gesto bylo spíše zdvořilostního rázu, ale i tak to byl náznak možné změny ve vzájemných vztazích. Problémem zůstává, že se oba státy vzájemně obviňují z podpory terorismu⁹², špionáže a porušování lidských práv, která si obě země vykládají značně odlišně⁹³. Kritici amerického postoje vůči Kubě však mají silné argumenty v tom, že ve skutečnosti postupuje americká ZP čistě realisticky a nemá problém spolupracovat se zeměmi, ve kterých jsou lidská práva porušována nepoměrně více než na Kubě⁹⁴, pokud to Spojeným státům přináší prospěch. Této politiky dvojího metru⁹⁵ si samozřejmě všímá i kubánská propaganda, pro kterou je toto téma, společně s kritikou imperialismu, globalizace a neoliberalismu, silným nástrojem k dehonestaci svého protivníka a ospravedlnění své politiky.

Kuba se také pomocí diplomatických prostředků ZP snaží prostřednictvím OSN donutit americkou vládu, aby ukončila ekonomické embargo uvalené na Kubu prezidentem Kennedym. Kubě se podařilo přesvědčit drtivou většinu zemí světa, aby ji podpořily, ale USA nemínily dlouho na tento tlak reagovat a podmiňovaly zrušení embarga odchodem bratří Castrů. Zdálo se proto, že normalizace vztahů je v nedohlednu. Ovšem 17. prosince 2014 překvapil americký prezident Obama svět prohlášením, že USA mění svou, doposud neúčinnou, politiku vůči Kubě a zahajuje období normalizace vztahů.⁹⁶ Připustil již delší dobu probíhající tajné rozhovory s kubánským režimem, které údajně zprostředkoval papež František a Kanada.

Dosud není zcela jasný podíl KZP na tomto restartu vzájemných vztahů, ale je zřejmé, že diplomatická jednání muselo provázet množství ústupků a kompromisů z obou stran. Změnu přístupu Američanů lze dát do souvislosti s končícím mandátem prezidenta Obamy a s příklonem větší části americké

⁹² Američané obviňují Kubu, že poskytuje azyl členům baskické organizace ETA a kolumbijské FARC. Kubánci naopak obviňují Američany, že chrání kubánské emigranty, kteří provádějí atentáty na kubánské civilní cíle (Sullivan 2014: 47–48).

⁹³ Američané kladou důraz na osobní svobody, Kubánci naopak na sociální práva.

⁹⁴ V současné době lze zmínit zejména některé blízkovýchodní monarchie, např. Saúdskou Arábii či Bahrajn.

⁹⁵ Dodržování lidských práv na Kubě je na lepší úrovni než v Číně (Leogrande 1997).

⁹⁶ Součástí dohod by mělo být obnovení diplomatických styků, propuštění Američana Grosse vězněného Kubánci a tří členů Kubánské pětky vězněných v USA, dále pak propuštění 53 politických vězňů z kubánských věznic. Obama také přislíbil zmírnění obchodního embarga, ale toto podléhá schválení Kongresem (ČTK 2014).

veřejnosti k normalizaci vztahů s Kubou, což dává americkým demokratům větší prostor pro otevření této kontroverzní otázky. Změnu přístupu Kubánců pak můžeme hledat v postupném přejímání čínského modelu, tedy zejména v podobě změn kubánské ekonomiky. Americká strana zřejmě věří, že normalizace vztahů povede k postupné demokratizaci Kuby, a Kubánci si od této normalizace slibují zejména růst ekonomiky. Jestli se naděje obou zemí naplní, uvidíme v budoucnu, ale je potěšující, že jeden z posledních konfliktů studené války se zřejmě chýlí ke svému konci.

Hodnotíme-li vztahy Kuby se Spojenými státy v druhém sledovaném období s ohledem na položenou výzkumnou otázku, můžeme konstatovat, že tyto vztahy se na počátku 90. let vyhrotily z důvodu zostření protikubánských sankcí v podobě tzv. Torricelliho a Helms-Burtonova zákona. Američané si zřejmě mysleli, že po pádu komunistických režimů ve východní Evropě je pád režimu bratří Castrů jen otázkou času, a vyostření embarga mělo být pro něj poslední ranou. Hlavním cílem KZP v tomto období se tak stalo odvrácení tohoto scénáře, a to za použití všech dostupných prostředků. Kubánci k zajištění své bezpečnosti používali zejména diplomatické prostředky ZP, ať již se jednalo o aktivní obranu skrze mezinárodní a regionální organizace, kde hledali ochranu před tlakem USA, či rozšiřování sítě bilaterálních vztahů, což omezuje možnosti americké diplomacie izolovat kubánský režim. Kuba se také snaží ideově ovlivňovat veřejné mínění a politickou reprezentaci ve Spojených státech. Úspěch této politiky lze vidět v posunu amerického veřejného mínění, a to včetně kubánské emigrace, v rámci řešení případu Elián. Velká část americké veřejnosti pochopila, jak nesmyslné je nepřátelství mezi oběma zeměmi a že americká politika vůči Kubě, započatá na počátku 60. let 20. století, je neúčinná a neperspektivní. Tento obrat veřejného mínění spolu s mezinárodním tlakem pak nejspíše vedl k prohlášení amerického prezidenta Obamy z prosince 2014, že USA jsou připraveny normalizovat vztahy s Kubou, což snad povede k ukončení jedné z posledních kapitol studené války.

Máme-li odpovědět na první výzkumnou otázku, tedy zda se po ukončení studené války podařilo Kubě normalizovat vztahy se Spojenými státy, můžeme na základě analýzy empirických dat provedené v této podkapitole konstatovat, že konec studené války neměl přímý dopad na vztahy mezi oběma zeměmi. Tyto vztahy zůstaly i dalších 25 let antagonistické a lze říci, že se dokonce v některých

aspektech ještě více vyostřily. Jak již ale bylo uvedeno výše, je docela možné, že proces zahájený v prosinci 2014 povede k normalizaci vztahů.

2.2 Internacionalismus – jeden ze základních cílů KZP

2.2.1 Kubánský internacionalismus v 60. letech 20. století

O významu internacionalismu pro kubánskou politiku svědčí to, že tento je zmiňován v preambuli kubánské ústavy, kde pomoc a solidarita s utlačovanými a slabými národy celého světa je označena za jednu z priorit kubánského státu (Constución de Cuba). Podobné proklamace se samozřejmě často objevují v ústavách různých zemí světa, což ale neznamená, že jsou vždy míněny upřímně. V případě porevoluční Kuby se ovšem můžeme domnívat, že nový režim, zejména pod vlivem Che Guevary, mínil naplňovat své internacionální záměry bez postranních úmyslů. Oprávněnost tohoto tvrzení můžeme doložit právě v postojích tohoto argentinského lékaře, jenž nabyl svůj smysl pro solidaritu s chudými a utlačovanými při svých dřívějších cestách po zemích LA. Věděl, že bída a obrovské sociální nerovnosti jsou způsobeny především nezodpovědnými oligarchickými režimy, které často přežívaly pouze s podporou Spojených států. Nebylo tedy divu, že po navázání přátelství s Fidelem Castrem ovlivnil tohoto revolučního vůdce tak, aby se tento pasoval do role novodobého Simóna Bolívara, který LA přinese svobodu od amerického útlaku a spravedlivější sociální společnost.

Castrova pozice se ovšem měnila postupným sblížením se Sovětským svazem, který si vymíňoval zásahy do KZP. Měnila se také jeho rétorika, kdy od vizí o latinskoamerickém osvobození přešel k šíření myšlenek komunismu, i když tyto měly v jeho podání specifický kubánský akcent. Důležitým cílem KZP v tomto prvním porevolučním období se stalo prolomení izolace⁹⁷, ve které se Kuba v Latinské Americe nacházela, a politika internacionalismu se tak stala

⁹⁷ Na nátlak Spojených států totiž všechny státy z této oblasti přerušily s Kubou diplomatické styky a připojily se k americkému obchodnímu embargu (Gott 2005: 272). Jedinou zemí, která americkému tlaku vzdorovala, bylo Mexiko, jež povětšinu období vlády bratří Castrů udržovalo s jejich režimem dobré styky. Výjimkou byl postoj mexického prezidenta Miguela de la Madrida, který navázal těsné styky s USA, odrazem čehož bylo i zastavení pomoci sandinistické vládě v Nikaragui.

nejen cílem, ale i prostředkem, který měl Kubě pomoci najít nové spojence. Prostředkem, který měl izolaci prolomit, mělo být svržení protikubánských vlád v zemích Latinské Ameriky pomocí podpory tamních guerillových hnutí a ustavení nových režimů, které by byly Kubě více nakloněny.⁹⁸ Kubánci tedy vsadili na užití vojenských prostředků ZP, které v době bipolárního rozdělení světa hojně používaly obě soupeřící strany. V roce 1961 byla založena tajná služba – General Directorate of Intelligence (DGI), která měla provádět kromě kontrašpionážních úkolů také špionáž a podvratnou činnost v zahraničí (CIA 1968). Podpora spřátelených skupin v cizích zemích patří mezi prostředky ZP a není tedy překvapením, že se Kubánci rozhodli tento prostředek použít.

Z tehdejšího působení americké ZP v regionu LA je zřejmé, že Spojené státy byly rozhodnuty nepřipustit vznik dalšího nepřátelského režimu ve své sféře zájmu, a to i za cenu použití všech prostředků, které měly k dispozici.⁹⁹ Proti vývozu revoluce do zemí Latinské Ameriky se ale postavili i Sověti, kteří prostřednictvím tamních komunistických stran usilovali o legální změnu orientace latinsko-amerických režimů, což zjevně kolidovalo s taktikou Kubánců, kteří věřili, že je možno zopakovat kubánský scénář. Nátlak Sovětů¹⁰⁰ a neúspěchy guerill, jež vyvrcholily porážkou Che Guevarovy expedice v Bolívii v roce 1966, při které zahynul i její vůdce a hlavní propagátor šíření revoluce v Latinské Americe a zemích třetího světa Che Guevara, sice částečně zmrazily kubánské operace na americkém kontinentu, ale Fidel Castro se těchto aktivit úplně nevzdal,

⁹⁸ Jorge I. Domínguez tvrdí, že pomoc Kubánců revolučním hnutím se řídila čtyřmi pravidly. Prvním bylo pravidlo internacionalismu, které bylo postaveno na myšlence, že pokud se imperialistické státy snaží ovládat národy po celém světě, mají také Kubánci právo proti nim na celém světě bojovat. Tuto myšlenku prezentoval Fidel Castro na Konferenci tří kontinentů 15. 1. 1966 v Havaně. Druhé pravidlo je pravidlo přednosti, podle kterého Kubánci budou intervenovat v zemích, kde vládne tyranie. Později bylo pravidlo změněno a Kubánci se rozhodli podporovat protivládní hnutí v zemích s pravicovou a protikubánskou vládou. Příkladem použití tohoto pravidla je poskytnutí pomoci expedicím do Panamy, Dominikánské republiky a Nikaraguy v roce 1959. Třetím pravidlem je pravidlo vyjednávání. Podle tohoto pravidla je Kuba ochotna upustit od podpory protivládních skupin, pokud dotčená země změní svůj postoj ke kubánskému režimu. Příkladem tohoto přístupu je obnovení spolupráce Kuby s Chile, Venezuelou a Peru na přelomu 60. a 70. let 20. století. Poslední pravidlo je pravidlo předvoje. Podle tohoto pravidla se Kuba pasuje do vedoucí role bojovníka proti imperialismu. Skupiny (zejména komunistické strany), které toto nerespektují a nejsou dostatečně radikální, jsou podle tohoto pravidla protikubánské. Příkladem takové strany byli venezuelští komunisté, kteří se v letech 1963–1967 postupně vzdali revolučního boje a zvolili cestu legální politické soutěže (Domínguez 1989: 115–127).

⁹⁹ Tyto prostředky zahrnovaly ekonomickou pomoc, dodávky zbraní, výcvik speciálních protipartyzánských oddílů a někdy i přímé zapojení Američanů.

¹⁰⁰ V polovině roku 1967 navštívil Havanu sovětský premiér Alexej Kosigin, který pohrozil Castrovi, že SSSR může Kubě zastavit ekonomickou pomoc, pokud Kuba nepřestane s vývozem revoluce (Gott 2005: 29).

a to i navzdory nesouhlasu Sovětů. Tento fakt lze považovat za známku autonomie KZP, která se nikdy zcela nepodřídila ZP Sovětského svazu. Smrt Che Guevary nicméně předznamenala nejen změnu směřování KZP, ale také postupnou sovětizaci Kuby.

2.2.2 Kubánská zahraniční politika v Africe, Latinské Americe a Karibiku v 70. a 80. letech 20. století

Kubánci se tedy zcela nevzdali snahy o nezávislou zahraniční politiku, ale jejich aktivity se přesunuly zejména do oblastí, kde se nestřetávaly se zájmy Sovětů. Takovou oblastí byla zejména Afrika, která při vzniku Castrova režimu procházela rozsáhlou dekolonizací. Kubánské zapojení do afrického dění lze rozdělit na: a) pomoc tzv. kvazi státům¹⁰¹, b) pomoc hnutím usilujícím o dekolonizaci¹⁰², c) pomoc důležitým revolučním hnutím¹⁰³, d) pomoc nedůvěryhodným hnutím¹⁰⁴ (Domínguez 1989: 127–140). Prvním přímým zapojením Kubánců do afrického dění byla jejich expedice do bývalého Belgického Konga v roce 1965, kterou vedl Che Guevara. Tato expedice, jež měla podpořit Lumumbisty¹⁰⁵ v partyzánské válce proti proamerickému a probelgickému diktátorovi Moise Tshombemu, měla čistě internacionální charakter a jejím cílem bylo bojovat proti západnímu imperialismu, který pomáhal držet diktátora u moci. Kubánci však podcenili znalost místního prostředí, mentalitu Afričanů a politickou situaci v této oblasti. Proti nim byli nasazeni jihoafričtí žoldáci, uvnitř lumumbistického hnutí docházelo k rozporům a rolníci odmítali partyzány podporovat, což společně donutilo Kubánce k ukončení angažmá.

Neúspěch Che Guevarovy expedice v Kongu sice Kubánce od zasahování do afrických záležitostí zcela neodradil, ale k dalšímu většímu zapojení došlo až za téměř deset let v bývalé portugalské kolonii Angole. Za touto časovou

¹⁰¹ Za takový stát lze považovat Saharawinskou arabskou demokratickou republiku.

¹⁰² Za taková hnutí lze považovat alžírskou FLN, angolské MPLA, PAIGC z Guiney Bissau a ostrovů Zeleného mysu a Mosambické FRELIMO.

¹⁰³ Takovým hnutím byl konžský National Council of the Revolution.

¹⁰⁴ Taková hnutí sice měla radikální sociální program, ale distancovala se od Kuby či marxistickoleninských hnutí. Jako příklad takové pomoci lze uvést podporu exilu z konžské provincie Shaba (Katanga).

¹⁰⁵ Hnutí nazvané po konžském předsedovi vlády Patrice Lumumbovi, zavražděném za pomoci belgických žoldnů v konžské provincii Katanga v roce 1961.

mezerou můžeme vidět smrt hlavního propagátora internacionalismu v kubánském vedení, Che Guevary, a také to, že v době po roce 1968 procházel Castrův režim konsolidací, která v praxi znamenala přejímání sovětského modelu a modernizaci kubánské ekonomiky. Zvýšení ekonomické výkonnosti bylo jedním ze zdrojů moci Castrova režimu, který mu umožnil obnovit další kubánské vojenské zásahy či jinou podporu revolučním hnutím, a to nejen v Africe.

Máme-li odpovědět na otázku, proč se dalším cílem působení KZP v Africe stala Angola, můžeme konstatovat, že prvotním impulsem bylo nejspíše naléhání vůdce jedné z ozbrojených frakcí, která se účastnila tamější občanské války¹⁰⁶ – MPLA, Agostinha Neta, jenž požádal Fidela Castra o urgentní pomoc. Odpověď na otázku, proč kubánský vůdce tuto výzvu přijal, bude poněkud složitější, protože jeho rozhodnutí ovlivnilo pravděpodobně hned několik faktorů. V prvé řadě to jistě byla politika internacionalismu, tedy podpora spřáteleného hnutí, které čelilo tlaku konkurenčních skupin podporovaných i USA a Jihoafrickou republikou. Dalším faktorem byla jistě i otázka zvýšení prestiže, která by s úspěšným zásahem Kubánců samozřejmě vzrostla jak u Fidela Castra osobně¹⁰⁷, tak i u jeho režimu. Někdy jsou Kubáncům také podsouvány ekonomické důvody zapojení jejich armády do bojů v této zemi bohaté na nerosty a ropu, ale je pravděpodobné, že tento faktor sehrál svou roli až v pozdějších fázích konfliktu.

¹⁰⁶ Po Karafiátové revoluci v roce 1974 v Portugalsku se moci v této zemi chopila levicová vláda, která se rozhodla dát svobodu svým koloniím. Komplikovaná situace nastala v Angole, kde z důvodu boje o moc vypukla občanská válka mezi třemi různě orientovanými skupinami. Jednou z těchto skupin bylo i levicově zaměřené hnutí MPLA – Lidové hnutí pro osvobození Angoly, které bylo orientováno na Sovětský svaz. V roce 1974 se MPLA dostalo pod tlak svých soupeřů, ale očekávaná pomoc od Sovětů se stále oddalovala. Vůdce MPLA Neto se obrátil na Castra se žádostí o pomoc, která měla v praxi znamenat tlak na Sověty a také přímé zapojení Kubánců v Angole. Sověti se zapojit odmítli, ale Castro se rozhodl jednat na vlastní pěst a vyslat do Angoly vojenské instruktory. Když se blížil pád hlavního angolského města Luandy, v té době v držení MPLA, vydal Fidel Castro rozkaz k přesunu dobře vycvičených a vyzbrojených speciálních jednotek do této země. Tyto jednotky zvrátily situaci ve prospěch MPLA, ale občanská válka trvala až do roku 2002. Kubánský kontingent zahrnoval zhruba 25 000 vojáků a podpůrného personálu, ale v roce 1987, kdy byla z Namibie podniknuta velká protivládní ofenzíva, do které se zapojilo i vojsko Jihoafrické republiky, se počet Kubánců zvýšil až na 50 000. Tyto jednotky dosáhly rozhodujícího vítězství u Cuito Cuanavele, což donutilo jejich soupeře k uzavření dohody o ukončení války, poskytnutí nezávislosti Namibie a odchodu Kubánců a Jihoafričanů z oblasti (Gott 2005: 347).

¹⁰⁷ Fidel Castro byl po vynuceném ukončení svých aktivit v regionu LA nucen vzdát se svého snu být novým Bolíivarem, zaměřil se tedy na budování image předního bojovníka proti imperialismu, kolonialismu a neokolonialismu. Afrika byla kontinentem, kde mohl své plány naplnit.

Vyústění vojenského zapojení Kubánců v Angole, které vedlo nejen k vítězství MPLA v roce 2002, ale napomohlo i k získání nezávislosti Namibie¹⁰⁸ a k pádu režimu apartheidu v Jihoafrické republice, se stalo trumfem KZP a přineslo Castrovi uznání a obdiv zemí třetího světa. Pro Kubu však bylo důležitější, že KZP si akcí v Angole získala respekt i u sovětských vůdců, kteří začali Castra považovat za rovnocenného partnera. V Kremlu si uvědomili, jak obrovský potenciál skrývá možnost využití kubánských vojenských sil v konfliktech po celém světě, ve kterých se Sověti nechtěli přímo angažovat. Kubánci s dobrým vojenským výcvikem, vybavení moderními sovětskými zbraněmi spolu s logistickou podporou Sovětů představovali mocný nástroj sovětské zahraniční politiky. Po úspěchu v Angole se Castrův zájem o Afriku rozšířil i na další země tohoto kontinentu a Sovětský svaz, který si uvědomil možnost prosazovat své zájmy prostřednictvím kubánských expedičních sborů, ho v jeho aktivitách začal podporovat.

V roce 1977 navštívil Castro několik afrických zemí, které se hlásily k socialismu. Nejvíce ho zaujala Etiopie, kde se v únoru 1977 chopil moci plukovník Mengistu Haile Mariam. Tato země se ovšem ještě v témže roce dostala do sporu se sousedním Somálskem o provincii Ogaden, přičemž paradoxní bylo, že i Somálsko se hlásilo k socialismu, čímž byli Sověti a Kubánci, kteří se v této zemi angažovali, postaveni před dilema, na kterou stranu sporu se přiklonit. Brežněv se po konzultacích s Castrem rozhodl pro podporu Etiopie, na což Somálsko reagovalo příklonem k USA. Válka vypukla v červenci 1977 a již od ledna se války účastnili kubánští vojáci, jejichž počet dosáhl brzy patnácti tisíc. Sověti kubánským jednotkám poskytli zbraně a sovětské velení (Mora, Hey 2003: 94), což společně s početním navyšováním kubánského kontingentu vedlo k odražení útoku Somálska a udržení provincie Ogaden pod kontrolou Etiopie.

Toto druhé největší zapojení Kubánců v Africe bylo již zcela v režii Sovětského svazu, pro který se tato kooperace ukázala jako velice výhodná. Také Kubánci již nemuseli improvizovat jako na počátku konfliktu v Angole, ale mohli se spoléhat na dodávky zbraní, materiálu a další logistickou podporu, což jim jejich vojenské zapojení velice usnadňovalo. Castrova pomoc Sovětům

¹⁰⁸ Dohoda o nezávislosti této země (Namibia Agreement) byla podepsána na půdě OSN v New Yorku v roce 1988 za účasti Angoly, JAR a Kubu.

v zástupných konfliktech byla Sovětským svazem odměněna i dodávkami moderních zbraní¹⁰⁹, které posílily kubánský režim a zvýšily jeho prestiž. Kooperaci Kubánců a Sovětů v Africe lze tedy označit za úspěšný tah KZP¹¹⁰, která dokázala, že i malý stát může za určité situace zasahovat do světového dění a upevňovat si své postavení na mezinárodní scéně. Úspěšnost KZP v Africe lze doložit i dynamikou rozvoje diplomatických vztahů.¹¹¹ Kubánské aktivity v Africe samozřejmě zahrnovaly nejen vojenskou pomoc, ale i pomoc při rozvoji zdravotnictví, školství a sportu. Obchodní styky se soustředily na vývoz cukru¹¹² a dovoz ropy a dalších důležitých surovin¹¹³.

Z výše uvedeného vyplývá, že působení KZP v Africe v dobách studené války nese zřetelné rysy použití *hard power*, tedy vojenských a ekonomických prostředků ZP. Jak již bylo uvedeno v první kapitole, použití vojenských jednotek v zahraničí odporuje Chartě OSN, ale v dobách studené války se tak dělo poměrně často. A že kubánský internacionalismus nabral v této době podobu vojenské moci, není tedy vůbec překvapivé. Režimu bratří Castrů se použitím tohoto prostředku podařilo navázat a upevnit vztahy s mnoha vůdci národně osvobozenického hnutí, kteří více či méně inklinovali k socialismu. Kromě přátelských vazeb s mnoha státy Afriky se Kubánci dostali i ke zdrojům některých surovin. V úvahu je však potřeba vzít i fakt, že jejich pomoc, a to nejen vojenská, ale i v oblasti zdravotnictví a školství, byla značně nákladná.

V sedmdesátých letech se KZP opět zaměřuje na země Latinské Ameriky, ale prostředky, které používá, se často liší od těch, které používala v minulém období. Kuba zřetelně omezuje podporu revolučním hnutím a zaměřuje se spíše na rozvoj obchodu a politických styků. Tuto její umírněnost lze dát do souvislosti s nátlakem Sovětského svazu a s vývojem Castrova myšlení. Ten přestal klást důraz na radikálnost a uvědomil si, že existují i jiné prostředky, kterými může

¹⁰⁹ Sověti poskytli Kubáncům nejmodernější zbraně včetně tanků T-62, raketových komplexů BM-21 či supersonických MiG 21-MF, takže kubánská armáda byla první v Latinské Americe, která tento typ letounu vlastnila (Blasier, Mesa-Lago 1979: 56).

¹¹⁰ Tento úspěch měl ale i druhou stranu mince, protože sovětsko-kubánské zásahy v Africe pomohly americkému prezidentovi R. Reaganovi zdůvodnit zablokování přijetí sovětsko-americké smlouvy Salt II o omezení jaderného zbrojení.

¹¹¹ Kuba navázala diplomatické styky s devíti africkými zeměmi mezi léty 1959–1969, s dvaceti osmi mezi léty 1970–1976 a dalšími osmi mezi léty 1978–1983 (Domínguez 1989: 224).

¹¹² Největšími odběrateli kubánského cukru bylo Alžírsko, Angola, Egypt a Maroko, které ovšem po odhalení, že Kuba podporuje hnutí POLISARIO soupeřící s Marokem o Západní Saharu, obchody s Kubou přerušilo.

¹¹³ Například Angola je bohatá na ropu, diamanty, uran a bauxit (Falk 1987).

dosáhnout svého cíle. Také země Latinské Ameriky se postupně vymaňují z vlivu Spojených států, které byly v této době zaměstnány válkou ve Vietnamu a krizí na Středním Východě. USA se také zapojují do politiky détente, tedy zmírňování napětí mezi Východem a Západem, a volí tedy v mezinárodní politice umírněnější postoje.

Za první důkazy úspěšnosti změny přístupu KZP v Latinské Americe lze považovat uzavření obchodních smluv s Freiovou vládou v Chile a navázání politických styků s Velascovou vládou v Peru a Calderovou vládou ve Venezuele v roce 1969. V roce 1970 vítězí v chilských volbách socialista Allende¹¹⁴, jenž obnovuje diplomatické styky s Kubou a zve Castra na návštěvu své země. Návštěva se uskutečnila v roce 1971 a byla Castrovou první mezistátní návštěvou v Latinské Americe. V roce 1972 navazuje s Kubou diplomatické styky Peru, které dokonce navrhlo návrat Kuby do OAS, což podpořilo i dalších šest členů této regionální organizace (Domínguez 1989: 225). Že se KZP skutečně podařilo prolomit izolaci Kuby, bylo vidět i z toho, že se k obnovení diplomatických styků postupně přidaly i další země LA a Karibiku¹¹⁵, které se rozhodly ignorovat americký nátlak a prosazovat si svou vlastní zahraniční politiku¹¹⁶.

Konec izolace znamenal i rozvoj vzájemného obchodu¹¹⁷, a to i se zeměmi, které se s Kubou nechtěly sblížit politicky. Obchodní embargo, které na Kubu uvalila OAS, sice nebylo oficiálně odvoláno, ale již v roce 1974 byl na summitu v ekvádorském Quitu učiněn pokus o jeho zrušení¹¹⁸, což lze považovat nejen za důkaz uvolňování mezinárodní situace, ale i úspěšnosti nového kurzu KZP v LA. Politické a obchodní vztahy nebyly samozřejmě neměnné, ale vliv na jejich intenzitu měly i další okolnosti. Kromě tlaku USA to byla orientace vlády

¹¹⁴ Castro sice přivítal Allendeho vítězství, ale byl skeptický k fungování marxistické vlády v zemi, v níž převládá kapitalistická ekonomika a která má pluralitní politický systém. Jeho obavy se ukázaly jako oprávněné, když v roce 1973 došlo v Chile k vojenskému převratu, který pomohla zosnovat americká CIA.

¹¹⁵ V roce 1972 navázaly diplomatické styky s Kubou Jamajka, Barbados, Trinidad a Tobago a Guyana. V roce 1974 je následovaly Panama a Venezuela. V roce 1975 Kolumbie, v roce 1977 Kostarika, v roce 1975 Ekvádor, Surinam, Panama, Honduras a St. Lucia, v roce 1983 Bolívie, v roce 1985 Uruguay a v roce 1986 Brazílie (Gott 2005: 238; Domínguez 1989: 227, 230, 238).

¹¹⁶ Toto lze doložit i růstem vzájemných návštěv nejvyšších politických činitelů, např. argentinského prezidenta Alfonsína v roce 1986 či ekvádorského prezidenta Cordera v roce 1985 (Domínguez 1989: 238).

¹¹⁷ V roce 1973 navázala obchodní vztahy s Kubou Argentina a postupně se přidávaly i další země, např. Venezuela, která v roce 1981 dodala Kubě zásilku ropy (Domínguez 1989: 237).

¹¹⁸ Je však nutno dodat, že podobně jako o rok později v Kostarice nedosáhly státy, které o zrušení embarga usilovaly, potřebné dvoutřetinové většiny (Mesa-Lago in Blasier, Mesa-Lago 1979: 215).

dané země, např. pravicové vlády v Chile, Peru, Venezuele a Jamajce¹¹⁹ s Kubou utlumily vztahy poté, co se chopily moci. Vztahy mohla také poškodit podpora protivládních hnutí, např. podpora kolumbijské guerilly M-19 v roce 1981 (Pečínka 1998: 146; Domínguez 1989: 232). Některé vztahy utlumila ale i sama Kuba, např. s Venezuelou, která propustila jednoho strůjce atentátu na kubánské letadlo v Barbadosu¹²⁰ a druhému umožnila útěk z vězení. Podobně se Kuba zachovala i k některým karibským státům, které se zúčastnily intervence na Grenadu v roce 1983.¹²¹

I když z výše uvedených dat lze vidět, že Kubánci v Latinské Americe v období 70. let omezili podporu revolučním hnutím, tato pomoc nikdy úplně neustala.¹²² Vítězství FSLN v Nikaragui v roce 1979 přineslo Castrovi vítaného spojence, přesto si byl vědom, že Američané nebudou k nastalé situaci lhostejní. Toto se potvrdilo po nástupu Ronalda Reagana do funkce amerického prezidenta, který zahájil podporu protisandinovských „contras“¹²³. Kubánci tedy museli po učitelích a lékařích poskytnout Nikaragujcům i vojenské poradce a vojenskou pomoc, čemuž se původně chtěli, z důvodu udržení své nové image, zřejmě vyhnout. Kromě Nikaragujců a Mexičanů měla Kuba ve Střední Americe také podporu v panamských vůdcích, generálech Torrijosovi¹²⁴ a Noriegovi, kteří Kubáncům umožňovali obcházet americké obchodní embargo¹²⁵, což ale nenaznačuje nic o jejich ideologickém sblížení s Kubou, jednalo se spíše o akt ekonomického pragmatismu.

¹¹⁹ Castro udržoval přátelské styky s jamajským premiérem Michaelem Manleym, který funkci vykonával v letech 1972–1980. Manley měl, podobně jako Castro, problémy s Američany, kteří ho odřízli od ekonomické pomoci. Kuba poskytla Jamajce značnou technickou a lékařskou pomoc (Mount Holyoke College 2015).

¹²⁰ Atentát provedli v roce 1976 kubánští emigranti a zahynulo při něm 73 cestujících a členů posádky (Domínguez 1989: 231).

¹²¹ K těmto zemím patřila Antigua, Dominika, Jamajka a St. Lucia. Invaze USA a jejich spojenců svrhla levicový režim, přátelský Kubě, poté, co využila roztržek v grenadském vedení. USA obvinily Kubánce, že letiště, které na Grenadě pomáhali budovat, bude sloužit jako kubánsko-sovětská vojenská základna. Toto obvinění bylo nepodložené, a Američané tedy za záminku k útoku zvolili údajné ohrožení amerických studentů, kterých bylo na Grenadě asi 800. Při invazi zahynulo také 25 Kubánců, kteří pomáhali při obraně ostrova (Gott 2005: 337).

¹²² Příkladem může být, kromě již zmiňované Kolumbie, i podpora guerillovým hnutím v Salvadoru, Guatemale a Nikaragui prostřednictvím kubánské tajné služby (Gott 2005: 335).

¹²³ Ozbrojené skupiny podporované USA bojující proti vládě FSLN. Od svého vzniku v roce 1985 zavraždily asi 7650 lidí. Neštítily se útočit ani proti civilním cílům, jako jsou nemocnice a školy, a proto byly kritizovány z porušování lidských práv (Brown university 2015).

¹²⁴ Generál Torrijos se do panamské historie zapsal uzavřením smlouvy s americkým prezidentem Carterem o navrácení Panamského průplavu v roce 1977 (Encyclopaedia Britannica 2013).

¹²⁵ Akce v Panamě řídilo zvláštní oddělení kubánské ministerstva vnitra – Moneda Convertible (MC), které se prostřednictvím této země snažilo opatřit pro kubánskou vládu západní zbraně, elektroniku a léky, na které bylo uvaleno embargo (Gott 2005: 349).

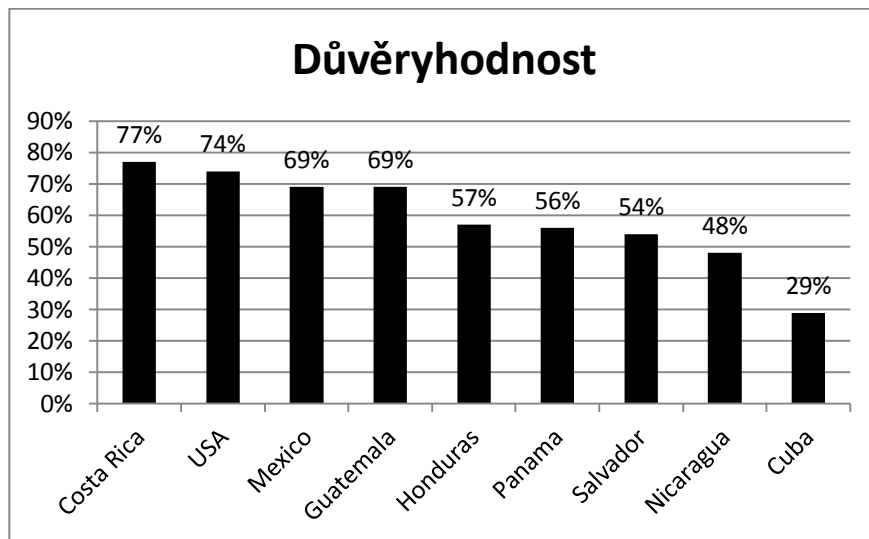
Máme-li učinit průběžné shrnutí, můžeme konstatovat, že KZP se v prvním sledovaném období poměrně úspěšně dařilo plnit svůj cíl, tedy politikou internacionalismu pomáhat chudým a utlačovaným národům třetího světa. Boj Kubánců proti imperialismu a kolonialismu se však postupem času stále více dostával pod kontrolu sovětské ZP, která začala používat kubánské vojáky v zástupných konfliktech. KZP si po úspěších v Africe v 70. letech 20. století zapsala i mnoho úspěchů v rozvoji vztahů se zeměmi Latinské Ameriky a karibské oblasti. Tato úspěšnost byla zčásti výsledkem vnějších faktorů, zejména zaneprázdněním Američanů v jiných částech světa a umírněným postojem amerického prezidenta Cartera, který svou funkci vykonával v letech 1977–1981.

Nepřítomnost či zmírnění amerického tlaku umožnilo zemím tohoto regionu vykonávat nezávislou ZP, a tedy i normalizovat vztahy s Kubou. Intenzita vztahů se v průběhu času sice měnila, ale je pravdou, že jednou navázané kontakty již většinou nebyly v budoucnu zcela zpřetrhány. Za kubánský úspěch při navazování a udržování vztahů může i změněný přístup KZP, která upustila od vojenských prostředků ZP, které dominovaly v první fázi. Kubánci omezili vývoz revoluce, tedy podporu spřátelených protivládních skupin v mnoha zemích amerického kontinentu, a nahradili ideologický akcent ZP pragmatismem. Tento trend se odrazil zejména v rozvoji obchodních vztahů, které Kubě částečně pomohly diferencovat kubánskou závislost na obchodu s východním blokem. Kromě vojenských prostředků ZP využívala Kuba v tomto období ve vztahu k zemím třetího světa i prostředky ekonomické, tedy materiální, finanční a personální pomoc, ale tyto aktivity byly omezeny nedostatkem finančních prostředků.

Na to, jak vnímali kubánský režim a KZP běžní občané regionu, odpovídá průzkum veřejného mínění, který proběhl v letech 1990–1992 v Panamě, Kostarice, Nikaragui, Hondurasu, Salvadoru a Guatemale. Tohoto průzkumu se zúčastnilo 4180 respondentů ze jmenovaných zemí a jeho výsledky prezentoval M. A. Seligson v knize *Cuba After the Cold War* (Mesa-Lago 1993). Respondenti byli tázáni nejen na názory o zemích, kde průzkum probíhal, ale také na názor na vlády v USA, Mexiku a Kubě. Otázky byly rozděleny na dva okruhy. V prvním byli respondenti dotazováni, jak dalece jsou pro ně sledované země důvěryhodné (viz Graf 1), jaká je odpovědnost vládního systému a jestli je vládní systém přátelský. Další sada otázek se týkala nebezpečí komunismu. Respondenti byli

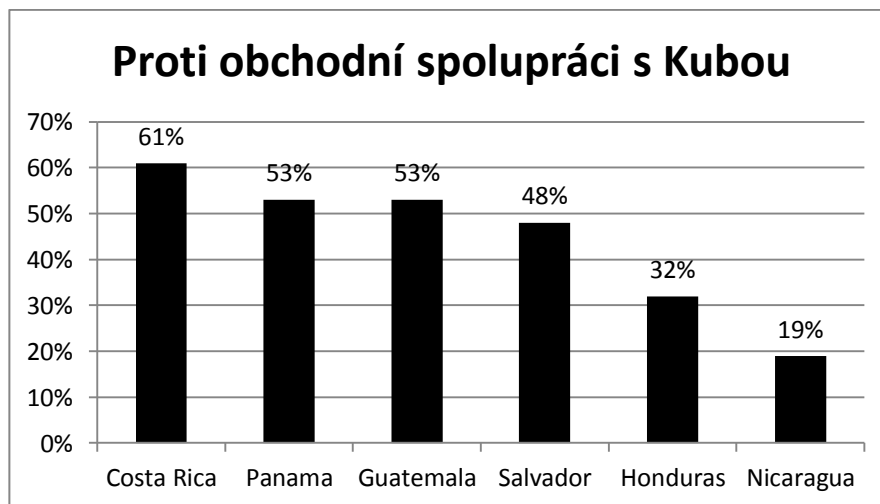
tázání, zda je komunismus hrozbou pro jejich zemi, zda je důležité chránit Střední Ameriku před komunismem, zda je potřeba zakázat obchod s Kubou (viz Graf 2) a Sovětským svazem, zda je komunismus neakceptovatelnou formou vlády a zda je hrozbou pro stabilitu Střední Ameriky.

Graf 1: Důvěryhodnost jiných zemí

Zdroj: Seligson in Mesa-Lago 1993: 268

Graf 2: Nesouhlas s obchodními styky s Kubou (podle zemí)

Zdroj: Seligson in Mesa-Lago 1993: 278

Výsledky průzkumu nedopadly pro Kubu příliš lichotivě, z čehož lze usuzovat, že využití ideových prostředků KZP nevedlo v regionu, kde průzkum probíhal, k uspokojivým výsledkům. Za důvěryhodnou považovalo Kubu 29 % respondentů, odpovědnou 34 % a přátelskou 31 % (57 %), komunismus za hrozbu

pro svou zemi považovalo 69 % (49 %) respondentů, že je důležité chránit SA před komunismem, si myslelo 76 % (62 %) respondentů, zakázat obchodní vztahy s Kubou si přálo 44 % (19 %) tázaných, 60 % (43 %) z nich považovalo komunismus za neakceptovatelnou formu vlády, 28 % (13 %) bylo proti obchodu se Sovětským svazem a 58 % (39 %) považovalo komunismus za hrozbu pro stabilitu SA¹²⁶. Z průměrných výsledků výzkumu vybočovala Nikaragua, kde byla zjištěna data uváděná v závorce. Na výsledek průzkumu je nutno nahlížet v kontextu doby, tedy konce studené války, kdy ještě stále trvala americká dominance v oblasti. Z nikaragujských výsledků lze vyvodit, že občané země, která od roku 1979 nebyla pod přímým vlivem Spojených států, nejsou tolik ovlivněni antikomunistickou propagandou a nebrání se tedy spolupráci s komunistickými zeměmi.

2.2.3 Kubánský internacionalismus v období po skončení studené války

Změny, které přineslo ukončení studené války, musely nutně ovlivnit KZP, a tedy i politiku internacionalismu, která je jednou z priorit kubánského režimu. Zatímco v době studené války měl kubánský internacionalismus podobu zejména vojenské pomoci, a to ať různým revolučním hnutím bojujícím zejména za sociální spravedlnost či národně osvobozeneckým hnutím usilujícím o dekolonizaci, po roce 1991 dostal internacionalismus podobu zejména tzv. zdravotnické diplomacie, která ovšem nebyla a není jedinou formou kubánské pomoci zemím třetího světa. Lze ji však označit za formu stěžejní.

Fidel Castro oznámil změnu podoby pomoci státům třetího světa na konferenci v Havaně v lednu 1992, kde prohlásil: „*Časy se změnilly, my jsme se změnilli. Já myslím, že věk internacionálních vojenských misí pro nás už skončil*“.¹²⁷ Na rozhodnutí o ukončení vojenských misí mělo samozřejmě vliv hned několik faktorů. Konec bipolárního světa znamenal konec zástupných konfliktů mezi USA a SSSR, a tedy i konec role, kterou v nich hráli kubánští vojáci. V tomto období také skončila vyhlášením nezávislosti Namibie dekolonizace, a tedy i důvod, kterým Kubánci obhajovali svou přítomnost

¹²⁶ Na poslední dvě otázky neodpovídali respondenti v Kostarice.

¹²⁷ Celý projev lze nalézt na webových stránkách LANIC na adrese <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1992/19920224.html> (19. 7. 2014).

v Africe. V Latinské Americe se Kuba dostala z izolace, což kubánské vůdce utvrdilo v názoru, že politika sblížení je úspěšnější než pokusy o vývoz revoluce. Významným, a možná dokonce nejpodstatnějším, důvodem však bylo ukončení vojenské a finanční pomoci Sovětského svazu¹²⁸, což v reálu znamenalo neschopnost kubánské armády zasahovat v zahraničí. Kubánská armáda již od 80. let posiluje svou pozici v domácí politice a ekonomice, ale její schopnost být nástrojem ZP je značně omezena.

Zdravotnická diplomacie¹²⁹, tedy budování a upevňování vzájemných vztahů s jinými státy a národy pomocí poskytování zdravotnické pomoci, má počátky již v prvních letech vlády Fidela Castra. Obecně lze říci, že medicínská diplomacie slouží Kubě k dosažení mezinárodní prestiže, vlivu, ale i materiálních zisků, jelikož většina zemí za tuto pomoc platí.¹³⁰ Zdravotnický internacionalismus pomáhá také exportu kubánských farmaceutických výrobků, což vytváří pracovní místa pro tisíce kubánských vědců a zaměstnanců farmaceutického průmyslu.¹³¹ Jak již bylo zmíněno výše, Kuba začala se zdravotnickým internacionalismem již v 60. letech vysláním pomoci zemětřesením postiženému Chile, za první větší misi však lze považovat až vyslání 65 lékařů do Alžírsko v roce 1963. V době studené války nebyla kubánská zdravotnická diplomacie příliš rozvinutá, její boom nastal až po jejím ukončení.¹³² O tom, že kubánské zdravotnictví dosahuje vysoké úrovně, svědčí i to, že

¹²⁸ Jorge Domínguez považuje ukončení kubánských zahraničních misí za jasný důkaz vlivu mezinárodního systému na proces formování ZP států, tedy za důkaz platnosti teorie neorealismu (Domínguez in Espach a Tulchin eds. 2001: 185).

¹²⁹ Podle Julie Feinsilver existují čtyři faktory, proč Kuba rozvíjí lékařskou diplomacii. Prvním je politická vůle a vize zaměřit se na zdraví jako základní lidské právo. Druhým pak snaha učinit ze zdravotnictví národní prioritu, aby bylo možno konfrontovat jeho úroveň s USA. Třetím je vytvoření systému zdravotní péče uznávaného v mezinárodních kruzích. A čtvrtým pak možnost vyvážit lékaře (Feinsilver 2008: 277).

¹³⁰ Všeobecně známá je venezuelská platba ropou, ale významné platby plynou zejména od Kataru, Kuvajtu, Alžírsko a Angoly. Za státy, které si nemohou dovolit za lékaře platit (Haiti, Rwanda, Mali apod.), dostává Kuba podporu od některých rozvinutých zemí, např. Německo, Francie, Japonsko, Norsko, Austrálie a Kanady, či od mezinárodních organizací jako UNICEF nebo Světová zdravotnická organizace (Werlau 2013: 60).

¹³¹ V roce 2009 dosáhl zisk za prodej léků 300 mil. dolarů, léky a zdravotnický materiál je po niklu nyní nejlepší kubánský exportní artikl (Kirk 2012: 86).

¹³² V roce 2012 působilo v 68 zemích 41 000 kubánských lékařů a členů zdravotnického personálu, což bylo překvapivě více, než je počet lékařů, jež vyslaly na pomoc třetímu světu země sdružené v G8 (Kirk 2012: 77–78). Odhaduje se, že Kubánci během svého působení ve třetím světě zachránili 1,6 mil. životů a vyléčili 85 mil. lidí (Kirk 2012: 79).

komplexní program péče o zdraví přejala od Kuby řada zemí¹³³, kde byla úroveň zdravotnické péče dosud nízká.

Významnou formou medicínské diplomacie je i rozvoj zdravotnického školství v zemích třetího světa¹³⁴ a umožnění medicínského studia pro studenty z těchto zemí na kubánských lékařských fakultách¹³⁵. Tito studenti významně přispívají k rozvoji zdravotnictví ve svých mateřských zemích, o čemž svědčí např. zapojení haitských studentů do záchranných akcí po hurikánu George na Haiti v roce 1998 (Kirk 2012: 84). Kuba spolu s Venezuelou¹³⁶ připravila ambiciózní plán, který má umožnit vystudovat 100 000 lékařům z rozvojových zemí během dekády (Kirk 2012: 81). Je ovšem otázkou, zda si Venezuela bude moci tuto investici dovolit.

Kromě bilaterální zdravotnické diplomacie vytvořila Kuba i několik významných programů týkajících se konkrétních oblastí zdravotní péče a pomoci při epidemiích a přírodních katastrofách. Nejvýznamnějším z nich je operace Miracle (Zázrak), v rámci které kubánští lékaři provedli asi 1,5 miliónu očních operací v 35 zemích LA a Karibiku (Kirk 2009: 276). Tato operace, financovaná zejména Venezuelou, získala Kubě v regionu značnou popularitu (Feinsilver 2014: 279). Pomoc při katastrofách a epidemiích poskytuje Kuba především prostřednictvím Henry Reeve kontingentu založeného v roce 2005. Významnými zásahy tohoto zdravotnického kontingentu byly zejména zásahy v Pákistánu, na Haiti¹³⁷, v Guatemale, Indonésii, Číně a Bolívii (MEDICC 2010).

Kubánská zdravotnická diplomacie je vhodným příkladem použití *soft power*¹³⁸ v zahraniční politice. Kubánci si tímto nástrojem získali značnou prestiž v mezinárodním společenství, zejména v zemích třetího světa, a i když

¹³³ Mezi tyto země patří např. Botswana, Burkina Faso, Čad, Eritrea, Gabon, Gambie, Niger, Mali, Namibie, Východní Timor, Belize, Bolívie, Guatemala, Haiti, Honduras, Nikaragua, Paraguay a Venezuela (Feinsilver 2014: 277).

¹³⁴ Kubánci pomohli založit 9 lékařských škol v rozvojovém světě, na 22 Kubánci vyučují (Kirk 2012: 79). Významným příkladem kubánské pomoci v této oblasti je založení lékařské fakulty ve Východním Timoru v roce 2005. Tato fakulta má připravovat studenty nejen z této země, ale z celého Tichomoří (Kirk 2012: 89). Kubánci založili např. lékařskou fakultu v Jemenu (1976), Etiopii (1984), Ugandě (1986), Ghaně (1991), Gambii (2000), Rovníkove Guinei (2001) a Guinei Bissau (2004) (Kirk 2009: 281).

¹³⁵ Nejvýznamnější institucí, která se věnuje přípravě lékařů ze zemí třetího světa, je Lati American Medical School (ELAM) založená v roce 1999 v Havaně. V roce 2006 na ní studovalo 24 612 studentů (Feinsilver 2014). Tito studenti pocházejí ze 60 zemí (Kirk 2012: 79).

¹³⁶ Kubánsko-venezuelskou spoluprací se zaobírá samostatná podkapitola.

¹³⁷ Při epidemii cholery na Haiti v roce 2010 zasahovalo v této zemi 1398 kubánských lékařů (Kirk 2012: 84).

¹³⁸ Viz kapitola 1.

je v západních zemích kubánský internacionalismus politiky a novináři často bagatelizován, v kontextu nesporných faktů o jeho úspěšnosti se kubánská zdravotnická pomoc musí jevit jako obdivuhodná. Rozvinuté země samozřejmě vynakládají na rozvojovou pomoc, a to se týká i zdravotnictví, mnohem větší částky než státy, které disponují ekonomickou silou v úrovni Kuby¹³⁹, ale kubánská pomoc je rychlá a kromě komplexní zdravotní péče se zabývá i konkrétními problémy¹⁴⁰, které trápí země třetího světa.

Ve srovnání se západními zeměmi Kuba zřetelně vede v počtu lékařů, kteří jsou ochotni¹⁴¹ pracovat ve složitých bezpečnostních a sociálních podmínkách, což je pro pomoc v zemích třetího světa významným pozitivem. Kubánci se také výraznou měrou podílejí na přípravě nových lékařů a zdravotnického personálu ze zemí třetího světa, a to jak přímo v zemích, které o tuto formu pomoci mají zájem, tak také na Kubě. Tato forma pomoci vyvrací hypotézu Marie C. Werlau, která ve svém článku *Cuba's Health-Care Diplomacy: The Business of Humanitarianism* (Werlau 2013) tvrdí, že za kubánským zdravotnickým internacionalismem stojí především snahy o finanční profit, což dokládá údaji uvedenými v tabulce 1.

Tabulka 1: Kubánský export služeb (v miliónech kubánských pesos)

Rok	Export služeb	Turismus	Export služeb (bez turismu)
2003	2,844.6	1,999.2	845.4
2004	3,634.4	2,113.6	1,520.8
2005	6,550.5	2,398.9	4,151.6
2006	6,667.4	2,234.9	4,432.5
2007	7,951.8	2, 236.4	5,715.4
2008	8,566.4	2,346.9	6,219.5
2009	7,762.6	2,082.4	5,680.2
2010	9,660.0	2,218.4	7,441.6

Zdroj: Werlau 2013: 61

¹³⁹ V přepočtu na obyvatele je kubánská pomoc jistě poměrně vysoká.

¹⁴⁰ Příkladem je operace Miracle, která se zaměřuje na léčení očních chorob.

¹⁴¹ Kubánská vláda je občas osočována z toho, že lékaře nutí, aby se upisovali na zahraniční mise, vyplácí jim malou mzdu a většinu inkasovaných peněz si nechává a že drží rodiny lékařů jako rukojmí, aby lékaři nemohli emigrovat (Werlau 2013: 65). Tato kritika je zřejmě zčásti oprávněná, ale je pravděpodobné, že plat v dolarech a možnost bezcelního dovozu nedostatkového zboží je pro většinu vyslaných lékařů dostatečně motivační, aby tuto službu vládě poskytli.

Je ale zřejmé, že pokud by se Kubánci soustředili pouze na vývoz zdravotnických služeb, nevychovali by, z logiky věci, zahraniční studenty, tedy svou budoucí konkurenci. Zdravotnická diplomacie samozřejmě přináší Kubě i finanční zisky, ale je pravděpodobné, že náklady na zdravotnickou pomoc převyšují příjmy.¹⁴² Z oficiálních zdrojů je však zřejmé, že pokud by nebylo pomoci Venezuely a některých jiných zemí, nemohli by Kubánci provádět své aktivity v takovém rozsahu, v jakém je provádějí. Zdravotnická diplomacie však kromě přímých plateb pomáhá Kubáncům vytvářet i pracovní místa, a to nejen tím, že mnoho Kubánců pracuje v zahraničí, ale i tím, že vede k rozvoji zdravotnického výzkumu a farmaceutického průmyslu. Zdravotnická diplomacie také podporuje příliv investic¹⁴³, což je jeden z dalších příznivých efektů. O tom, zda bratři Castrové podporují zdravotnickou diplomacii z internacionalistických pohnutek, či z pohnutek ekonomických, lze jistě polemizovat, ale faktem je, že výsledky této pomoci zemím třetího světa jsou obdivuhodné. Kritici kubánského režimu tvrdí, že by Kubánci měli začít s mýcením chudoby a zvyšováním úrovně zdravotní péče především doma, což má jistě svou logiku, ale tito kritici by si měli také uvědomit, že Kuba, za cenu snižování životní úrovně svých obyvatel, vlastně supluje úlohu bohatých zemí, které se často místo řešení tíživé situace v zemích třetího světa věnují spíše rozvíjení svých mocenských aktivit.

Byla-li v předchozí části textu zmíněna zdravotnická diplomacie jako součást *soft power*, je nutno vysvětlit, jak tato v reálu funguje. Zdravotnická diplomacie totiž kromě finančního efektu a prestiže vytváří i konkrétní mezinárodní vazby, které jsou pro Kubu, drženou dlouhá léta USA v částečné izolaci, velice důležité. V primární rovině jde o vděčnost lidí, jimž byla poskytnuta zdravotní péče, které se jim do té doby nedostávalo. Tito lidé, spoluvytvářející veřejné mínění¹⁴⁴, ve svých zemích získávají kladný vztah ke Kubě a potažmo také k socialismu. Tento kladný vztah se může projevat v tlaku na jednotlivé vlády, aby udržovaly s Kubou dobré styky. Vděčnost pravděpodobně cítí i lékaři – absolventi kubánských škol či za pomoci Kubánců připravovaní ve svých rodných zemích. Tito lidé představují ve své domovině střední a vyšší třídu, která má jistou autoritu, a není nemožné, že někteří z nich

¹⁴² Komplexní údaje jsou bohužel nedohledatelné.

¹⁴³ Katar např. investoval do výstavby hotelového komplexu 75 mil. USD, Norsko pomáhá Kubě v rozvoji rybolovu a průzkumu ložisek ropy (Werlau 2013: 62).

¹⁴⁴ Viz kapitola 1 – veřejná diplomacie.

dosáhnou i na pozice regionálních či státních elit. Znalost jazyka, kubánských realit, vděk a jiné vazby¹⁴⁵ dělají z těchto lékařů mocné kubánské spojence, kteří mohou být kubánskému režimu v budoucnu prospěšní. Zdravotnická diplomacie ovšem neovlivňuje pouze chování jednotlivců, ale i celých států. Jedná se například o přebírání komplexního modelu zdravotní péče, navazování a upevňování vzájemných vztahů¹⁴⁶ či výraznou podporu v upevňování vlivu v mezinárodních institucích¹⁴⁷ nebo podporu při řešení mezinárodních sporů¹⁴⁸.

Na základě analýzy dostupných empirických dat lze konstatovat, že kubánská zdravotnická diplomacie patří mezi významné a úspěšné nástroje KZP, které Kubě přináší prestiž, finance a hlavně mezinárodní vazby, napomáhající Kubě zachovat si suverenitu a umožnit tamějšímu režimu jeho přežití. Máme-li však být objektivní, je nutno upozornit i na negativní faktory, které tato politika přináší. Jde především o rostoucí nespokojenost běžných Kubánců, pro které export lékařů a náklady na tuto pomoc znamenají zhoršování úrovně domácího zdravotnictví. Je otázkou, zda si režim může dlouhodobě dovolit zanedbávat tuto svou domácí oblast, aby neohrozil jeden ze zdrojů své legitimacy, tedy dostupnost bezplatné zdravotní péče pro své občany. Problémem v zemích příjemců pomoci je odpor tamějších lékařů, pro něž jsou Kubánci nevídanou konkurencí (Werlau 2013; Feinsilver 2008).

Spolupráce se zeměmi třetího světa je další z klíčových oblastí působení KZP a politika internacionalismu jedním z jejích základních cílů. Na rozdíl od spolupráce se Sovětským svazem, která byla navázána z čistě realistických pohnutek, má spolupráce Kuby se zeměmi třetího světa zřejmě původ převážně v idealistických pohnutkách, tedy ve snaze pomoci chudým a utlačovaným. I zde ovšem najdeme prvky realismu, a to především v tom, že internacionalismus přinášel a přináší Kubáncům značnou prestiž, pomohl jim dostat se z izolace, ve

¹⁴⁵ Existuje podezření, že některé studenty verbují kubánské tajné služby (Werlau 2013: 67).

¹⁴⁶ Klasickým příkladem navázání vztahu se státem dříve nepřátelským prostřednictvím zdravotní diplomacie je normalizace vztahů s Hondurasem a Guatemalou zasaženými hurikánem Mitch v roce 1998. Kuba oběma proamerickým režimům poskytla okamžitou pomoc a kubánští lékaři už v obou zemích zůstali. Kubáncům se podařilo výrazně snížit kojeneckou úmrtnost a zachránit mnoho životů. Vlády obou zemí musely opustit protikubánskou rétoriku a normalizovat vzájemné vztahy (Kirk 2009: 278). Potvrzením dobrých vztahů s Hondurasem byla i návštěva honduraského prezidenta Zelay v roce 2007 v Havaně (Erikson a Wander 2008: 398).

¹⁴⁷ Kuba byla v roce 2009 zvolena do Rady pro lidská práva OSN, a to s podporou 135 zemí (Kirk 2009: 287).

¹⁴⁸ Pro zrušení amerického embarga proti Kubě hlasuje v OSN drtivá většina členských států, proti jen Izrael, Palau a Marshallovy ostrovy (Feinsilver 2014).

kteře se je snařily držet Spojené státy, a opominout nelze ani finanční efekt, jenž působení Kubánců v zahraničí přináší. V dobách studené války byla politika internacionalismu samozřejmě také prostředkem, který Kuba užívala v soupeření se Spojenými státy. Kubánci se pasovali do role bojovníka proti americkému imperialismu. Z výše uvedeného je patrné, že pro Kubánce je politika internacionalismu nejen cílem, ale i prostředkem, který pomáhá režimu bratrů Castrů přežít.

Máme-li učinit závěry z této podkapitoly, musíme v první řadě konstatovat, že kubánská zahraniční politika vůči zemím třetího světa se v průběhu času měnila. Vojenské prostředky ZP začaly být postupně nahrazovány prostředky diplomatickými a ideovými. Po prudkém rozvoji diplomatických styků se zeměmi Afriky v 60. a 70. letech se v 80. letech přidalo i obnovení obchodních a diplomatických styků s mnoha zeměmi LA a Karibiku. Prolomení izolace na americkém kontinentu lze dát do souvislosti s upadající mocí Spojených států, které vyčerpala vietnamská válka, a s diskreditací vojenských pravicových vlád, které USA podporovaly. Kubánci postupně pochopili, že vojenské zásahy jsou často kontraproduktivní a lepší je jít cestou obchodu, diplomacie a užití *soft power*.

Především lékařské mise zaznamenaly obrovskou popularitu, což vede k pozitivnímu vnímání Kuby v mnoha oblastech světa, nevyjímaje mnohé tzv. západní země. Možnost studia na kubánských školách přináší pro mnohé studenty ze třetího světa nejen příležitost zvýšit si svůj sociální statut, ale i poznat novou kulturu a společenské zřízení, jehož myšlenky pak mohou případně importovat i do svých domovských zemí. Toto je dobrým příkladem užití *soft power* v praxi. Kubánci jsou tímto nástrojem schopni nenásilně ovlivňovat myšlení lidí v různých částech světa, dát jim příklad, který jsou pak lidé v zahraničí ochotni následovat. Zdravotnická diplomacie nepřináší samozřejmě jen ideové zisky a naplnění daného cíle, tedy pomoci chudým, tento nástroj ZP pomáhá Kubě i v posilování její slabé ekonomiky a spolu s rozvíjejícím se turismem tvoří nyní její základ.

Vezmeme-li v úvahu výše uvedená fakta, je odpověď na druhou výzkumnou otázku, zda se razantně změnila KZP vůči třetímu světu, negativní. Je však potřeba připomenout, že i když Kuba nadále pokračuje v politice internacionalismu, změnila významně prostředky, které ve vztahu k zemím třetího

světa používá. Namísto vojenských prostředků, které Kubánci užívali v prvním sledovaném období, volí dnes cestu použití ideových a diplomatických prostředků ZP, zejména pak užití *soft power*. Je ovšem otázkou, zda po odchodu „staré revoluční gardy“ nedojde k útlumu solidarity a nenastane v této oblasti KZP spíše příklon k většímu ekonomickému pragmatismu.

2.3 Kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích – prostředek k eliminaci americké hrozby

2.3.1 Kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích mezi léty 1959–1991

Důležitým nástrojem prosazování kubánských zájmů byly a jsou mezinárodní a regionální organizace, na jejichž činnosti Kuba participuje. Radek a Radka Drulákoví ve své knize *Tvorba a analýza zahraniční politiky* tvrdí, že členství v těchto organizacích propůjčuje malým státům prestiž a nabízí jim nástroje k prosazování národních zájmů (Druláková, Drulák 2007: 65). Kubánci prostřednictvím aktivit v těchto organizacích hledají především mezinárodní podporu ve sporu se Spojenými státy, které se snaží držet režim bratří Castrů již od jeho vzniku v izolaci. Snahy USA o izolaci Kuby se dařilo naplňovat především v těch organizacích a seskupeních, ve kterých měly zásadní vliv, tedy zejména v organizacích ekonomických a regionálních. Důkazem úspěšnosti americké politiky v této oblasti je např. i pozastavení členství Kuby v OAS v roce 1962, kdy se většina členů této organizace také připojila k americkému obchodnímu embargu, což Kubu tvrdě zasáhlo.¹⁴⁹ Tento americký politický úspěch však měl zřejmě dopad i na radikalizaci postoje kubánského vedení k šíření revolucí v zemích LA. Z dlouhodobé perspektivy se snahy o izolaci Kuby

¹⁴⁹ Tyto akty následovaly po předchozích protikubánských aktivitách USA. V srpnu 1960 se v Kostarice sešly země Paktu z Ria, které na nátlak Spojených států přijaly usnesení, které umožňuje intervenci v zemích, které přijaly totalitní formu vlády. V následujícím roce přerušila diplomatické styky s Kubou většina zemí Latinské Ameriky (Domínguez 1989: 27). Na pokrytecké chování USA jasně ukazuje podpora diktátorských režimů v Nikaragui, v Dominikánské republice a na Haiti, která se odehrávala v téže době.

ukázaly jako neefektivní, protože si Kubánci vždy dokázali nalézt partnery, kteří nebyli ochotni akceptovat americkou zahraniční politiku.

Zásadní úlohu v prosazování KZP na mezinárodním poli v prvním sledovaném období sehrálo zejména členství Kuby v Hnutí nezúčastněných zemí¹⁵⁰, které Kuba v roce 1961 na konferenci v Bělehradě spoluzakládala.¹⁵¹ Níže uvedená empirická data dokládají, že kubánský vliv, zejména díky charisma Fidela Castra, v této organizaci v průběhu času stále rostl. Například v roce 1969 KZP tento vliv přetavila v získání křesla v Rozvojové radě OSN¹⁵², jež Kuba získala díky podpoře HNZ na úkor Argentiny, nominované zeměmi LA, které byly v této době silně ovlivňovány Spojenými státy. Castro obratnou politikou posiloval své pozice v hnutí a podporu HNZ pak samozřejmě využíval proti svému největšímu protivníkovi – USA. Na čtvrté konferenci HNZ konané v roce 1973 v Alžírsku kubánská diplomacie prosadila do závěrečné rezoluce konference požadavek na nezávislost Portorika¹⁵³ a navrácení Panamského průplavu Panamě, což byl bezesporu tvrdý útok proti Spojeným státům. Odraz kubánského vlivu v HNZ se projevil i při hlasování v OSN, kde rezoluci o nezávislosti Portorika podpořilo 104 států a jen 5 bylo proti. Kuba byla také díky podpoře HNZ zvolena do Komise pro dekolonizaci (1974) a Hospodářské a sociální rady OSN (1975) (Domínguez 1989: 223).

Vrcholným úspěchem kubánské diplomacie bylo dosažení předsednického postu na šesté konferenci HNZ v roce 1979 v Havaně, ovšem ještě v témže roce Kuba proti sobě postavila většinu členů hnutí svou podporou sovětské intervence v Afganistanu. Z postojů mnoha členů HNZ je zřejmé, že kubánská podpora Sovětů značně poškodila kredit Kuby v zemích třetího světa, a i když se Kubě postupně podařilo dopady svého postoje zmírnit, image Castrova režimu již nikdy nenabyla takového lesku, jaký měla v sedmdesátých letech. Pro Fidela Castra určitě nebyla podpora sovětské invaze snadná, jistě tušil, že tento akt vyvolá negativní reakci, ale jeho loajalita k Brežněvovi a vědomí, že Sovětský svaz je

¹⁵⁰ Dále jen HNZ.

¹⁵¹ Úspěchem KZP bezesporu bylo, že již na první konferenci této organizace se podařilo prosadit rezoluci, která podpořila právo Kuby na vlastní politický a sociální systém a žádala zrušení americké základny v Guantánamu (Domínguez 1989: 222).

¹⁵² Tato rada je nejvyšším výkonným orgánem Rozvojového programu OSN (UNDP) (Informační centrum OSN v Praze. 2015).

¹⁵³ USA se nikdy tohoto ostrova nevzdaly a dnes je přidruženým územím Spojených států.

garantem kubánské ekonomiky a bezpečnosti, převážily nad mocí, kterou mu přinášelo vůdčí postavení v HNZ.

Na konferenci tří kontinentů konané v roce 1966 v Havaně se také Kuba zasadila o vznik několika organizací, které měly napomáhat šíření revoluce.¹⁵⁴ Tyto organizace byly pod zřetelným vlivem KZP, která jejich prostřednictvím prosazovala své zájmy. Jejich hlavním úkolem bylo vytváření režimů přátelských Kubě a poškozování zájmů Spojených států. Prostředky, které tyto organizace užívaly, lze seřadit od šíření propagandy až po dodávky materiálového vybavení, peněz a zbraní různým revolučním skupinám. Tyto organizace byly aktivní zejména na konci 60. a v průběhu 70. let, ale postupně jejich činnost upadala, což lze dát do souvislosti se změnami mezinárodní situace, umírňováním revolučního étosu v KZP a zhoršující se ekonomickou situací Castrova režimu. Činnost těchto organizací se samozřejmě setkala s kritikou USA a jejich spojenců, kteří se je snažili odsoudit pomocí argumentu, že ohrožují demokracii. Tato argumentace, i když byla oprávněná, však měla zásadní vadu – i Spojené státy v této době podporovaly v LA vojenské puče a převraty¹⁵⁵, což svědčí přinejmenším o jejich pokrytectví.

V 70. letech se KZP v LA začala orientovat na používání diplomatických prostředků ZP, pomocí kterých se snažila o zlepšení bilaterálních vztahů a vstup do regionálních organizací a integračních seskupení. Tato snaha byla i přes odpor USA poměrně úspěšná, což lze vidět i z následujících dat. V roce 1972 navrhlo Peru dokonce návrat Kuby do OAS, což podpořilo i dalších šest členů této nejvýznamnější regionální organizace. Jelikož však nebyla dosažena potřebná dvoutřetinová většina pro schválení návrhu, byl návrat Kuby znemožněn (Domínguez 1989: 225). V roce 1976 byla Kuba přijata do Latinsko-amerického a karibského ekonomického systému (SELA)¹⁵⁶. V roce 1985 se pak Kuba rovněž stala členem Latinsko-amerického parlamentu¹⁵⁷. Vstup do těchto uznávaných

¹⁵⁴ Jednalo se o Organization for Solidarity with the Peoples of Africa, Asia, and Latin America (OSPAAL), Organization for Latin American Solidarity (OLAS) a Continental Organization of Latin American Students (OCLAE).

¹⁵⁵ Příkladem může být podpora vojenské vlády v Brazílii, jež se k moci dostala v roce 1964.

¹⁵⁶ SELA – Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe, byla založena v roce 1975 a její sídlo je ve venezuelském Caracasu. Sdružuje 28 zemí regionu a jejím hlavním cílem je rozvoj obchodu a financí (SELA 2015).

¹⁵⁷ Parlamento Latinoamericano byl založen v roce 1964 v Limě. V současné době má 23 členů a jeho činnost je podobná jako u Parlamentu EU (Parlamento Latinoamericano 2015).

regionálních organizací posílil prestiž kubánského režimu a ukázal, že pozice Spojených států v LA již není tak pevná jako v 60. letech.¹⁵⁸

V prvním sledovaném období se Kuba také zapojila do ekonomické spolupráce socialistických zemí. Převzetí sovětského politicko-ekonomického modelu po roce 1968 znamenalo významné sblížení se Sovětským svazem, jenž Kubánce, mimo jiné, odměnil i přijetím ostrova do RVHP¹⁵⁹, což odstartovalo tzv. zlatou Brežněvovu éru, která byla provázena ekonomickým růstem a relativním blahobytem. Rozhodnutí o zapojení nevykonné kubánské ekonomiky do hospodářského seskupení tvořeného Sovětským svazem a jeho satelity bylo čistě politického rázu, protože ekonomický přínos Kuby pro seskupení byl téměř nulový. Sovětům se ale tímto krokem podařilo přenést část nákladů na rozvojovou pomoc Kubě na své satelity a ulehčit si tak své postavení. Uzavření nové sovětsko-kubánské hospodářské smlouvy, která Sověty zavazovala k investicím na ostrově, poskytnutí výhodného úvěru a nákupu cukru za vyšší ceny, než byly ty světové, spolu s přijetím Kuby do RVHP se stalo výrazným úspěchem KZP, tedy zejména Castrova pragmatismu. Fidelu Castrovi se podařilo nejen upevnit svůj režim, ale i přesvědčit sovětského vůdce Brežněva, že je loajálním a důležitým spojencem, do kterého se vyplatí investovat.

2.3.2 Kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích po roce 1991

Konec studené války a změna mezinárodního systému po roce 1991 přinesly Kubě i nové možnosti zapojení do mezinárodních a regionálních organizací. Zatímco úloha Hnutí nezúčastněných zemí se v mezinárodní politice z důvodu konce bipolárního uspořádání světa¹⁶⁰ a postupující globalizace postupně snižovala, rostl vliv regionálních organizací, což se samozřejmě odrazilo i v reálném působení KZP, která se stále více zaměřuje na snahy o větší regionální

¹⁵⁸ Viz text výše.

¹⁵⁹ RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci byla založena v roce 1949 Sovětským svazem, PLR, MLR, RSR, BLR, ČSSR a Albánií, která však v roce 1961 seskupení opustila. V roce 1950 vstoupila do této organizace NDR, v roce 1962 Mongolsko, v roce 1972 Kuba a v roce 1978 Vietnam. Organizace měla za cíl integrovat ekonomiky socialistických zemí, ve skutečnosti však byla plně pod kontrolou SSSR, který ji využíval ke svým cílům. Organizace ukončila svou činnost v rámci procesu přechodu komunistických režimů na režimy liberálně demokratické v roce 1991 (Encyclopaedia Britannica 2010).

¹⁶⁰ V dobách studené války představovalo HNZ zastřešující organizaci zemí třetího světa, jejímž oficiálním cílem bylo distancování se od soupeření velmocí a obrana zájmů svých členů.

zapojení. Postupná emancipace zemí regionu LA otevřela státům této oblasti nové možnosti v navazování těsnějších vztahů a také k zvrácení některých rozhodnutí, na kterých se podepsala minulá doba.

V roce 2009 nabídlo Valné shromáždění OAS Kubě možnost jejího návratu do této organizace, ale Kuba toto odmítla (Klíma 2011: 180). Za tímto kubánským rozhodnutím lze vidět pokračující antagonistické vztahy mezi Kubou a USA, i když oficiálně Kubánci argumentovali přetrvávající dominancí Spojených států v této organizaci, která podle nich činí toto uskupení pouhým nástrojem americké ZP. Místo návratu do této organizace preferuje Kuba integrační seskupení CELAC¹⁶¹, které má ambice stát se alternativou OAS a v budoucnu ho nahradit. Kuba také již v roce 1999 vstoupila do ekonomického sdružení ALADI¹⁶², které směřuje k vytvoření latinsko-amerického společného trhu. Jak je vidět z výše uvedeného, preferuje KZP takové regionální organizace, ve kterých nebudou mít Spojené státy přímé zapojení. Tento koncept v podstatě navazuje na Bolívarovu ideu latinsko-americké federace a není tedy divu, že jeho dalším velkým příznivcem byl i Hugo Chávez, velký obdivovatel Simóna Bolívara.

Významným projektem, který má omezit vliv USA v Latinské Americe a stát se alternativou jimi propagovaného sdružení ALCA¹⁶³, je Chávezův projekt regionálního sdružení ALBA¹⁶⁴, které Chávez s podporou Kubánců založil v roce 2004. Tento projekt odmítá neoliberální koncept a je zaměřen na solidaritu, zajištění energetické bezpečnosti, ochranu životního prostředí, místní kultury a identity. Ač u zrodu projektu stály obě země, garantem jeho financování, a tedy i představitelem faktického vedení, se stala především Venezuela. Kubánci participují zejména na výhodách, které toto integrační seskupení přináší, a to zejména na výhodách vyplývajících z členství v dalším projektu Huga

¹⁶¹ Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños. Ustanoveno smlouvou z Caracasu v roce 2011. Členy jsou všechny americké státy kromě USA a Kanady (CELAC 2014).

¹⁶² Asociación Latinoamericana de Integración. Založena v roce 1980 v Montevideu, kde v současnosti i sídlí. Nahrazuje bývalé uskupení LAFTA, členem 13 států (ALADI 2014).

¹⁶³ Área de Libre Comercio de las Américas. Zóna volného obchodu zahrnující země amerického kontinentu. Jednání o vytvoření zóny se ale postupně zastavují (Encyclopaedia Britannica 2013b).

¹⁶⁴ Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América, sídlo Caracas, členové: Antigua a Barbuda, Bolívie, Kuba, Dominika, Ekvádor, Nikaragua, Svatý Vincent a Grenadiny, Svatá Lucie a Venezuela. Od roku 2008 banka ALBA v Caracasu, od roku 2009 společná elektronická měna – Sucre (ALBA 2014).

Cháveze – energetickém sdružení Petrocaribe¹⁶⁵, založeném Venezuelou v roce 2005. Pro Kubánce jsou Chávezovy aktivity výhodné tedy hned ze dvou důvodů: 1) přinášejí jim ropu a finance, 2) omezují vliv USA v regionu¹⁶⁶, čímž se zvyšuje jejich bezpečnost.

Kuba se samozřejmě nezaměřuje jen na tyto venezuelsko-kubánské integrační aktivity, ale snaží se upevňovat své pozice i v rámci jiných organizací. Rozpad SSSR a východního bloku znamenal také rozpad RVHP, což se v praxi projevilo ukončením pomoci, již Kubánci od zúčastněných zemí dostávali. Kuba byla nucena zaměřit se spíše na bilaterální ekonomické vztahy, ale samozřejmě se snaží i o zapojení do globálního obchodu. Příkladem tohoto přístupu je i to, že Kuba se v roce 1995 stala zakládajícím členem WTO¹⁶⁷. Toto rozhodnutí je sice poněkud překvapivé, vezmeme-li v úvahu to, že tato organizace má jako jeden z hlavních cílů liberalizaci světového obchodu, ale tento krok lze vysvětlit pragmatismem kubánského režimu, protože WTO mimo jiné poskytuje rámec pro řešení vzájemných obchodních sporů, zabývá se regulací obchodu a také pomocí zemím třetího světa (WTO 2013). Z tohoto výčtu je zřejmé, že pro Kubánce může být členství přínosem a umožňuje jim zasahovat do světové ekonomiky.

Kubánci také pokračují, prostřednictvím diplomatických aktivit v OSN, ve vytváření tlaku na USA, aby zrušily ekonomické embargo přijaté v roce 1962. Od roku 1992 je každý rok Valným shromážděním OSN přijímána rezoluce, která požaduje zrušení embarga. V roce 1992 se pro zrušení embarga vyslovilo 59 zemí, proti byly 3, hlasování se zdrželo 71 zemí a 46 zemí se hlasování nezúčastnilo. V roce 2013 hlasovaly proti ukončení embarga jen dvě země a tři se zdržely hlasování. Ostatní země rezoluci podpořily (UN 2013). Z výše uvedených čísel je zřejmé, že Spojené státy se v otázce obhajoby embarga dostaly do značné defenzívy. Absolutní většina zemí světa tento nástroj americké zahraniční politiky vůči Kubě odmítla. Tento tlak mezinárodního společenství byl také

¹⁶⁵ Petrocaribe (El Acuerdo de Cooperación Energética Petrocaribe) má oficiálně odstranit energetickou závislost zemí Střední Ameriky a Karibiku. Tato závislost na dodávkách od soukromých společností má být odstraněna mezistátními smlouvami mezi Venezuelou a dalšími členskými zeměmi. Tyto smlouvy mají dotčeným zemím umožnit platit část ceny výhodným odloženým úvěrem a v některých případech i nefinančním plněním (Kuba např. svými odborníky). Členem je 17 zemí oblastí, mimo jen Kostarika, Panama, Salvador, Guatemala, Barbados a Trinidad a Tobago (Petrocaribe 2009).

¹⁶⁶ Země CARICOMU mají polovinu hlasů v OAS a mohou tedy významně zasáhnout do hlasování (Sanders 2007).

¹⁶⁷ WTO – World Trade Organization (Světová obchodní organizace).

pravděpodobně jedním z důvodů, které vedly amerického prezidenta Obamu ke změně politiky USA vůči Kubě, kterou oznámil v prosinci 2014.

Máme-li odpovědět na otázku, proč se Kuba aktivně zapojuje do činnosti mezinárodních a regionálních organizací, můžeme konstatovat, že cílem těchto aktivit je získat prostředek k obraně svých národních zájmů, a to zejména k obraně proti hrozbě přímé či nepřímé intervence ze strany USA. Zapojení do těchto organizací pomáhá Kubě také eliminovat účinky amerického embarga a v minulosti jí i napomáhalo vymanit se z izolace, ve které se ji snažily držet Spojené státy. Jak již bylo uvedeno, Kuba se v roce 1992 vzdala vývozu revoluce a zavázala se usilovat o mírové soužití mezi národy, což se odrazilo v tom, že KZP již nepoužívá vojenských prostředků ZP. Tato nová kubánská politika navázala na úspěch umírněné diplomacie, která má kořeny v 70. letech 20. století, a otevřela Kubě dveře zejména do regionálních seskupení, ve kterých nebyla dříve vítána.

Možnost většího regionálního zapojení Kuby byla ovšem podmíněna i několika vnějšími faktory. Mezi ty patří i úpadek vlivu USA v regionu LA, jenž umožnil emancipaci zemí regionu, které se nyní mohou samy rozhodovat, s kým chtějí udržovat obchodní či politické styky. Dalším důležitým faktorem, který země regionu LA pravděpodobně vede k vstřícnějšímu postoji vůči Kubě, je také změna politického klimatu, kterou přineslo ukončení studené války. Naděje na oteplení vzájemných vztahů a předpoklad, že rozvoj obchodních a politických styků přispívá k předcházení konfliktům a mírovému soužití mezi státy, byly zřejmě důležitými důvody, proč se státy regionu rozhodly vyjít vstříc kubánským integračním snahám a opětovně začlenit Kubu do svých řad.

Srovnáme-li kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích v obou sledovaných obdobích, můžeme na základě výše provedené analýzy empirických dat konstatovat, že zatímco v prvním sledovaném období čelila Kuba tlaku USA především svými diplomatickými aktivitami v OSN a HNZ, v druhém sledovaném období naopak sází, kromě OSN, i na aktivity v regionálních organizacích, které byly v dobách studené války často pod vlivem USA. Pokusíme-li se odpovědět na otázku číslo tři, tedy zda se Kuba po ukončení studené války více zapojuje do činností mezinárodních a regionálních organizací, můžeme na základě výše uvedeného konstatovat, že kubánská diplomacie pokračuje i po roce 1991 v úspěšné politice ochrany svých zájmů skrze hledání

podpory v těchto organizacích. Je však nutné dodat, že KZP přesunula těžiště svých aktivit z HNZ do integračních seskupení v regionu LA. Za touto změnou lze vidět pragmatismus KZP, která se přestala zaměřovat na upadající relikty studené války – HNZ a oporu hledá více v zemích, které jsou jí geograficky i kulturně blízké.

2.4 Vývoj kubánských bilaterálních vztahů – důležitý indikátor směřování KZP

Bilaterální vztahy patří k významným vnějším faktorům ovlivňujícím ZP, což lze dokladovat i tím, že USA svým postojem vůči Kubě v podstatě determinují kubánskou zahraniční politiku (viz výše). Je však nutné dodat, že ač je politika Spojených států vůči Kubě pro tvorbu a provádění KZP jistě zásadní, existují i jiní významní světoví či regionální hráči, kteří v minulosti měli či v současnosti mají na tvorbu KZP značný vliv. Režim bratří Castrů vidí v rozvoji bilaterálních vztahů zejména prostředek, který mu může pomoci bránit se hrozbě ze strany Spojených států, a proto vždy usiloval o spojenectví především s takovými zeměmi, které měly či mají relevantní vliv v mezinárodním prostředí, nebo dostatečné ekonomické zdroje. Není tedy divu, že KZP ovlivňovaly zejména dvě významné socialistické mocnosti – Sovětský svaz a Čína. Po roce 1991 se pak hlavním partnerem Kubu stává blízká Venezuela.

2.4.1 Sovětský svaz – garant kubánské bezpečnosti v době studené války

Již po svém vítězství v roce 1959 si Fidel Castro zřejmě uvědomoval, že pokud se bude snažit uskutečnit svůj program, který prezentoval po svém zatčení za útok na kasárna Moncada, dostane se dříve či později do střetu se Spojenými státy.¹⁶⁸ Tento střet by byl pro Kubu jistě fatální a Fidel Castro, nechtěl-li kapitulovat na svou nezávislou politiku, musel použít všech dostupných prostředků k obraně nově etablovaného režimu. Unikátní možnost obrany proti regionálnímu hegemonu USA poskytovalo Kubě bipolární rozdělení světa. Soupeř

¹⁶⁸ K těmto obavám jistě přispívaly historické zkušenosti se zásahy USA do kubánské politiky.

Spojených států – Sovětský svaz – hledal každou možnost, jak poškodit svého rivala. Navázání kontaktů¹⁶⁹ mezi Kubou a SSSR nebylo tedy otázkou jejich ideologické spřízněnosti, ale jednoznačně oboustranného pragmatismu.

Radek Drulák a Radka Druláková ve své knize *Tvorba a analýza zahraniční politiky* (Druláková, Drulák 2007) rozlišují mezi několika druhy spolenectví velkého a malého státu.¹⁷⁰ Režim bratří Castrů nebyl nikdy zcela podřízen zahraniční politice Sovětského svazu a vždy usiloval o jistou autonomii a vlastní zahraniční politiku, což u ZP států velikosti Kuby není podle výše zmíněné knihy zcela obvyklé (Druláková, Drulák 2007: 64). Za touto politikou kubánského režimu lze zřetelně vidět vliv osobnosti Fidela Castra, který i když akceptoval jistou podřízenost své ZP politice sovětské, vždy si našel prostor i pro vyjádření svého vlastního názoru. Důkazy této skutečnosti lze nalézt i v předcházejících podkapitolách. KZP tak lze nejspíše označit za politiku na pomezí agresivního¹⁷¹ a impotentního spojence, tedy spojence, který na jedné straně ve snaze získat výhody od svého ochránce volí agresivní prostředky a na straně druhé apeluje na jeho solidaritu, bez které se údajně zhroutí. Důkaz, že kombinace těchto forem nátlaku KZP na Sovětský svaz v praxi fungovala, lze nalézt v další části textu.

Kubánci v první fázi vztahů zřejmě od Sovětů neočekávali vojenskou obranu proti svému severnímu sousedovi, potřebovali se především zbavit ekonomické závislosti na USA. Hlavním problémem kubánské ekonomiky byla totiž její závislost na vývozu cukru do USA, což Američané využili jako první prostředek nátlaku na kubánskou vládu po jejich vzájemné roztržce. Nabídka Sovětů, že kubánský cukr odkoupí¹⁷², byla pro Kubánce tedy jedinou možností, která je mohla zachránit od ekonomického kolapsu. Pro Sovětský svaz byl tento nákup navýsost politickým rozhodnutím, jelikož si cukr mohl opatřit i za příznivější cenu. Nabízená příležitost, jak poškodit zájmy USA a získat si nového spojence, však převážila nad ekonomickou rozvahou.

¹⁶⁹ První kontakt se Sověty navázal Che Guevara v červnu 1959 při své cestě po zemích třetího světa, když se sešel se sovětským velvyslancem v Káhiře (Domínguez 1989: 27).

¹⁷⁰ Autoři rozlišují malého spojence na: 1) super věrného, 2) nespolehlivého, 3) agresivního, 4) otravného a 5) impotentního (Druláková, Drulák 2007: 67–68).

¹⁷¹ Tento rozměr KZP lze vysledovat zejména v kubánském působení ve třetím světě, o němž pojednává předchozí podkapitola.

¹⁷² V únoru 1960 uzavřel v Havaně náměstek Nikity Chruščova A. I. Mikojan s Kubánci smlouvu o dodávce 425 000 tun cukru v tomto roce a v dalších letech měl Sovětský svaz nakupovat milion tun ročně (Fiala 2010: 136).

Dalším problémem, který musel nový kubánský režim řešit, byla jeho energetická závislost na dodávkách ropy. Sověti sice byli ochotni platit za cukr právě touto surovinou¹⁷³, ale Spojené státy donutily západní rafinerie, aby tuto ropu nezpracovávaly. Fidel Castro, který byl zřejmě již v této době rozhodnut jít do přímé konfrontace se svým severním sousedem, rafinerie znárodnil, což samozřejmě vyostřilo kubánsko-americké vztahy. Vůdce kubánské revoluce ovšem nebyl tak naivní, aby spoléhal pouze na vlastní síly. Rozhodl se vtáhnout do hry SSSR. Je ovšem otázkou, zda konfrontační politika Spojených států dávala kubánskému vůdci jinou možnost než přimknout se k jejich soupeři – Sovětskému svazu.¹⁷⁴ Ve svém projevu ze dne 2. 9. 1960, který vešel ve známost jako První havanská deklaráce¹⁷⁵, Castro oznámil, že mu Sověti přislíbili ochranu před napadením Američany. Fidel zřejmě klamal a je velmi pravděpodobné, že v této době žádné konkrétní nabídky na vojenskou pomoc od Sovětů neobdržel. O tom, zda jeho taktika, která měla odradit Američany od intervence, byla úspěšná, lze však pochybovat a je pravděpodobnější, že jeho prohlášení naopak urychlilo rozhodnutí Američanů zničit Castrův režim v co nejkratším termínu.

Po porážce exulantů v Zátocě sviní v dubnu 1961 a prozrazení americké operace Mangusta¹⁷⁶ si Castro musel uvědomit, že s dalšími útoky Američanů si jeho režim nemusí poradit, a i když věděl, že musí opustit mnohé ze svých principů, rozhodl se pragmaticky pro spojenectví se Sovětským svazem. Radikální

¹⁷³ V roce 1960 uzavřel Che Guevara v Moskvě také dohodu o dodávkách sovětské ropy, takže od roku 1961 přistávala v kubánských přístavech každých 54 hodin sovětská tanková loď (Nálevka 2000: 104). Sovětská ropa, i když tvořila pouze 10 % kubánského importu, kryla 98 % energetické spotřeby ostrova (Blasier, Mesa-Lago 1979: 133). Tato jednostranná orientace na dovoz této suroviny ze SSSR představovala silné pouto, kterým byla Kuba připoutána k novému spojenci. Závislost Kubánců na výrobě elektřiny z ropy mělo odstranit postavení jaderné elektrárny Juragua. Stavba byla zahájena v roce 1983, ale později musel být projekt pro nedostatek finančních prostředků ukončen. Realizace projektu by sice neodstranila energetickou závislost na Sovětském svazu, protože jaderné palivo by bylo dodáváno z této země, ale omezila by nákladnou přepravu ropy.

¹⁷⁴ Kritici Castra tvrdí, že vyměnil důstojnost země za ruskou naftu a výhodné ceny cukru, je však pravdou, že prakticky neměl jinou možnost, jak nastalou situaci řešit (Kunc 2005).

¹⁷⁵ Fidel Castro doslova řekl: „*Kubánské národní shromáždění prohlašuje, že spontánní pomoc Sovětského svazu nabízená Kubě v případě napadení naší země imperialistickými armádami nemůže být nikdy považována za akt vměšování, ale jedná se evidentně o akt solidarity. To že Sovětský svaz nabídl Kubě pomoc proti útoku amerického pentagonu ho ctí, stejně jako nechtí Spojené státy zbabělé a kriminální útoky proti Kubě. Z toho důvodu Národní shromáždění prohlašuje před Amerikou a před světem, že přijímá a je vděčné za ochranu raketami Sovětského svazu, kdyby naše území bylo napadeno Spojenými státy*“ (LANIC 2014).

¹⁷⁶ V rámci této operace měl být kubánský režim rozložen zevnitř.

změnu svého kurzu, který byl do té doby založen na nezávislosti na velmocích¹⁷⁷, tak zřejmě učinil s vědomím, že se dostává do pozice nedůvěryhodného politika, ale přežití režimu představovalo důležitější cíl. Fidel Castro realisticky usoudil, že jedinou možností, jak odradit Američany od útoku na ostrov, je rozmístění sovětských vojsk na Kubě. Záměrem kubánského vůdce ovšem pravděpodobně nebylo požádat Sověty o rozmístění jaderných zbraní, šlo mu spíše o umístění posádek s konvenčními zbraněmi, jež by měly pouze defenzivní charakter.

Sovětské vedení si však uvědomilo příležitost dostat své jaderné zbraně do blízkosti úhlavního nepřítele a vyrovnat tak bezpečnostní deficit, kterému doposud čelilo.¹⁷⁸ Sovětský vůdce Chruščov v tomto kroku také zajisté viděl možnost posílit si své postavení jak před domácími „jestřáby“, tak i v mezinárodním systému. Kubánský vůdce byl zřejmě postojem Sovětů překvapený, ale rozhodl se novému spojenci vyhovět, nejen z důvodu, že k SSSR cítil závazky, či proto, že chtěl pokořit Američany. Kubánské vedení mohlo z postojů Sovětů vyústit¹⁷⁹, že ve hře, do které se pouštět, budou hrát druhořadou úlohu. Nemohli však předvídat, že Sovětský svaz nebude brát jejich názory vůbec v potaz, což se později skutečně stalo.

Průběh kubánské krize¹⁸⁰, která propukla, když Američané odhalili rozmístění jaderných zbraní na Kubě, a její vyústění Fidela Castra zajisté tvrdě zasáhly. Kubánský vůdce po celou dobu krize zastával tvrdý postoj, zřejmě se domníval, že jen jeho absolutní loajalita ke svému spojenci zabezpečí ochranu režimu. Nelze se tedy příliš divit jeho rozhořčení, když se dozvěděl o sovětsko-americké dohodě¹⁸¹. Castro si uvědomil, že jeho důvěra v SSSR byla zneužita a že

¹⁷⁷ Castro do té doby kritizoval účast ve vojenských blocích a budování vojenských základen mimo území mateřských států.

¹⁷⁸ O rozmístění jaderných zbraní na Kubě se v sovětském velení začíná uvažovat od jara 1962 (Nálevka 1997: 132) a brzy nato byl schválen plán Anadyr, v rámci kterého se mělo rozmístění zbraní a jednotek uskutečnit.

¹⁷⁹ V červnu 1962 přiletěla do Moskvy kubánská delegace vedená Raúlem Castrem, která měla za úkol dojednat sovětsko-kubánskou smlouvu týkající se rozmístění sovětských vojsk. Smlouva, jež mimo jiné obsahovala podřízení expedičního sboru sovětské vládě, měla být podepsána při oficiální návštěvě N. Chruščova v Havaně, ale vzhledem k průběhu událostí jí 27. srpna 1962 podepsal v Moskvě Che Guevara a maršál Malinovskij (Nálevka 1997: 134).

¹⁸⁰ Dne 4. září 1962 americký prezident Kennedy zveřejnil prohlášení, v němž varoval Sověty před rozmístěním raket. Sověti však dále pokračovali v rozjeté akci, na což Američané reagovali vyhlášením blokády ostrova, jež začala platit 22. října 1962. Postavení Kubánců bylo poměrně tristní. Velmocenská hra, kterou rozehrály SSSR a USA, se týkala nejen přežití Castrova režimu, ale samé existence ostrova. Pokud by se totiž studená válka změnila ve válku horkou, první obětí by se stalo právě kubánské území a obyvatelstvo.

¹⁸¹ Dohoda sice oficiálně zahrnovala pouze závazek Sovětského svazu stáhnout své vojáky a techniku z Kuby, neoficiálně se však Sovětům podařilo získat americký závazek, že stáhnou své

ve velmocenské hře, která se právě odehrála, sehrál pouze roli užitečného idiota. Přecenil Sověty deklarovaný důraz na ideologické pojetí politiky a nedocenil jejich schopnost realisticky se dohodnout i se svým protivníkem, pokud je to nutné či pro ně přínosné. Jeho zhrzenost je však poněkud překvapivá, když si uvědomíme, že samotný kubánský vůdce se často choval velmi realisticky a měnil svá rozhodnutí a postoje ze dne na den podle aktuálního vývoje situace. Jeho zlost na Sověty se ale v historické perspektivě jeví jako zcestná, protože Američané svůj závazek nezaútočit na Kubu dodrželi a režim, který Fidel Castro vytvořil, přežívá dodnes.

Výsledné řešení karibské krize mělo zřetelný dopad na KZP, která se pokusila vymanit se z jednostranné závislosti na Sovětském svazu a vytvořit si širší síť mezinárodních kontaktů, která by Kubě zaručovala větší autonomii. Tato snaha však narážela na ekonomické mantinely kubánského národního hospodářství, které se jen těžko mohlo bez sovětské pomoci obejít. Sověti ve snaze uklidnit Castra přislíbili Kubáncům dodávky moderních zbraní, poskytnutí výhodných úvěrů a vyšší platby za kubánský cukr.¹⁸² Castro, ač stále uražen, byl nucen nabídku přijmout, protože věděl, že pomoc Sovětů jeho režimu je k jeho přežití nezbytná.

Zlomovým momentem v bilaterálních vztazích se Sovětským svazem byl vstup vojsk Varšavské smlouvy do Československa dne 21. srpna 1968. Ve světě panovalo značné očekávání, jak se k této události vyjádří kubánský vůdce Fidel Castro, který byl znám svým kritickým pohledem na sovětský model socialismu. Ten po váhání, které trvalo dva dny, překvapil své příznivce prohlášením, ve kterém podpořil zásah Varšavské smlouvy a zkritizoval vedení KSČ za to, že se údajně chystalo zrestaurovat v ČSSR kapitalismus.¹⁸³ Co vedlo Castra k tak radikální změně dřívějšího postoje k sovětské politice a k tak razantnímu příklonu

rakety z Turecka a že nezaútočí na Kubu. Castra nepsaný závazek samozřejmě neuspokojil a požadoval záruky, že Američané ukončí podvratnou činnost proti Kubě, zruší svou základnu v Guantánamu a obchodní embargo. Američané ani Sověti však připomínky Kubánců již neminili akceptovat.

¹⁸² Tato sovětská pomoc je praktickým užitím ekonomických nástrojů ZP, v tomto případě ekonomické odměny, která má nového spojence motivovat k další spolupráci a napomoci státu vyrovnat se s ekonomickým trestem, který v podobě ekonomického embarga uvalily na Kubu Spojené státy.

¹⁸³ Castro doslova prohlásil: „Československo směřovalo ke kontrarevoluční situaci, ke kapitalismu a do rukou imperialismu. To je hlavní důvod pro naši základní pozici směrem ke specifickému faktu – k akci vykonané skupinou socialistických zemí. Znamená to, že se domníváme, že bylo nevyhnutelné, aby se kontrarevoluci zabránilo touto cestou nebo jinak“. Celé prohlášení lze nalézt na <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1968/19680824.html> (ověřeno 20. 5. 2014).

k SSSR? Uváděny bývají dva hlavní důvody – absence ideologie, kterou by se kubánské vedení mohlo zaštitovat, a zhoršující se hospodářská situace na Kubě.

Převzetí sovětského modelu a těsnější vazby k Sovětskému svazu znamenaly konec ekonomickým experimentům a jistotu opory v komunistické ideologii. Akceptováním tohoto modelu, ke kterému se Castro přihlásil svým projevem ze dne 23. srpna 1968 a které vyvrcholilo prvním sjezdem kubánských komunistů PCC v roce 1975 a přijetím nové ústavy o rok později, se vystupňovalo ideologické sblížování Castrova režimu s režimy východního bloku. Kuba se tímto krokem stává nejen politickým, ale i ideologickým spojencem Sovětského svazu.

Podřídit se zahraniční politice Sovětského svazu nebylo pro Castra jistě snadným rozhodnutím, zvláště když vezmeme v úvahu charakterové rysy jeho osobnosti, mezi něž patří i hrdost. Fidel Castro ovšem postupoval velmi pragmaticky, když viděl, že se bez pomoci Sovětů jeho režim pravděpodobně v blízké době zhroutí. Využil situace, která nastala po intervenci vojsk Varšavské smlouvy do Československa, aby demonstroval svou loajalitu sovětskému vedení, za což očekával podporu své vlády. To, že Sověti Castrovo rozhodnutí opravdu náležitě ocenili, lze doložit i tím, že období 70. let je na Kubě označováno za „zlatou Brežněvovu éru“.¹⁸⁴ Přijetí Kuby do RVHP¹⁸⁵ v roce 1972 se stalo výrazným úspěchem KZP, tedy zejména Castrova pragmatismu. Obdržením těchto ekonomických odměn se Fidelu Castrovi podařilo upevnit svůj režim. Rovněž se jedná o důkaz, že Fidel Castro přesvědčil sovětského vůdce Brežněva, že je loajálním a důležitým spojencem, do kterého se vyplatí investovat.

¹⁸⁴ Praktickým vyjádřením podpory SSSR Kubě bylo i přijetí ostrova do RVHP, které odstartovalo tzv. zlatou Brežněvovu éru, která byla provázena ekonomickým růstem a relativním blahobytem. Rozhodnutí o zapojení nevykonné kubánské ekonomiky do hospodářského seskupení tvořeného Sovětským svazem a jeho satelity bylo čistě politického rázu, protože ekonomický přínos Kuby pro seskupení byl téměř nulový. Sovětům se ale tímto krokem podařilo přenést část nákladů na rozvojovou pomoc Kubě na své satelity a ulehčit si tak své postavení. Uzavřením nové sovětsko-kubánské hospodářské smlouvy se Sověti zavazovali k investicím na ostrově, poskytnutí výhodného úvěru a nákupu cukru za vyšší ceny než světové. Kuba se stala největším příjemcem sovětské pomoci, která překonala dokonce prostředky, které Spojené státy poskytly některým zemím západní Evropy v rámci Marshallova plánu (Jurásek 2009: 26).

¹⁸⁵ RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci byla založena v roce 1949 Sovětským svazem, PLR, MLR, RSR, BLR, ČSSR a Albánií, která však v roce 1961 seskupení opustila. V roce 1950 vstoupila do této organizace NDR, v roce 1962 Mongolsko, v roce 1972 Kuba a v roce 1978 Vietnam. Organizace měla za cíl integrovat ekonomiky socialistických zemí, ale ve skutečnosti byla plně pod kontrolou SSSR, který ji využíval ke svým cílům. Organizace ukončila svou činnost v rámci procesu přechodu komunistických režimů na režimy liberálně demokratické v roce 1991 (Encyclopaedia Britannica 2010).

Vzájemná sovětsko-kubánská idyla ovšem skončila s Brežněvovou smrtí v roce 1982, kdy se vztahy začaly ochlazovat. Sověti odmítli nadále poskytovat Kubě bezpečnostní záruky¹⁸⁶, což muselo Kubánce velmi těžce zasáhnout. Mělo to však i pozitivní dopad. Kubánská armáda byla tímto rozhodnutím přinucena provést svou reorganizaci, která se později, po rozpadu SSSR, stala vzorem pro přestavbu kubánské ekonomiky. Po smrti Brežněvova nástupce Andropova a jeho nástupce Černěnka se k moci v Sovětském svazu dostal poměrně mladý vůdce M. S. Gorbačov, který přikročil k rázným reformám, jež měly vést k růstu ekonomiky a větším svobodám pro sovětské obyvatele.

Fidel Castro ovšem správně vytyčil, že po ztrátě bezpečnostních záruk může jeho režim přijít také o ekonomickou pomoc, což se v budoucnu mělo naplnit.¹⁸⁷ Castrovo odmítání Gorbačovovy politiky je obecně považováno za znak jeho konzervatismu a komunistického fanatismu. Castrovi ovšem vždy šlo zejména o přežití jeho režimu a Gorbačovovy ekonomické a politické reformy, plus jeho pokusy o ukončení studené války, představovaly pro tento režim výrazné nebezpečí. Neúspěch perestrojky a následný rozpad SSSR v roce 1991 potvrdil nejčernější Castrovy obavy, protože Kuba přišla o poslední výhody¹⁸⁸, které jí přinášela spolupráce s východním blokem. Jak již bylo uvedeno výše, Castro se však částečně na tuto situaci připravoval, což svědčí o jeho politickém rozhledu či instinktu, který mu častokrát v jeho politické kariéře pomohl.

Rozpad Sovětského svazu a konec studené války znamenal pro režim bratří Castrů nastolení významných ekonomických a bezpečnostních hrozeb. Kromě hrozícího hladomoru se režim bratří Castrů musel vypořádat s energetickou krizí, která nastala po ukončení dodávek levné sovětské ropy. Jedním z prvních úkolů kubánské diplomacie bylo tedy zajištění obnovení dodávek této strategické suroviny a Rusko, tedy nejvýznamnější nástupnický stát SSSR, patřilo mezi státy, které byly, navzdory americké snaze o izolaci ostrova,

¹⁸⁶ Nový nejvyšší představitel SSSR Jurij Andropov si v březnu 1983 povolal do Moskvy Raúla Castra a oznámil mu, že SSSR se necítí být vázán poskytováním bezpečnostních záruk Kubě (Gott 2005: 341).

¹⁸⁷ V dubnu 1989 Gorbačov Castrovi oznámil omezení ekonomické pomoci a postupné rušení dotovaných cen. Nejcitelněji se omezení pomoci mělo dotknout dodávek sovětské ropy, SSSR oznámil, že za tyto dodávky budou muset Kubánci platit v dolarech. Kubánci se tomuto kroku pokoušeli bránit poukazováním na platnost dříve uzavřených dohod a podařilo se jim vyjednat přechodné období, které ovšem s rozpadem SSSR skončilo (Mesa-Lago 1993: 89).

¹⁸⁸ S rozpadem ekonomických vztahů završeným rozpadem RVHP v roce 1991 dochází také k rozpadu vojenské a politické spolupráce. V roce 1991 oznámil Sovětský svaz stažení svých 7 000 vojáků z Kuby, aniž by toto s Kubánci konzultoval (Gott 2005: 355).

ochotny tuto surovinu poskytnout. Jelcinovo Rusko se ovšem s Kubou absolutně ideologicky rozešlo a zastávalo striktně pragmatické postoje. Za dodávky ropy si Rusové nechávali platit světové ceny a politická spolupráce se blížila nule.

Obnovení politických vztahů nastalo až po nástupu ruského prezidenta Putina v roce 2000. Důkazem tohoto tvrzení je obnovení návštěv největších státních představitelů Ruska na Kubě¹⁸⁹, které znamenalo i zintenzivnění obchodních a vojenských vztahů.¹⁹⁰ Nejvýznamnějším důkazem restartu vzájemných vztahů však bylo podepsání dohody o odepsání části dluhu a o restrukturalizaci jeho zbytku.¹⁹¹ Tento počín se může zdát jako velmi velkorysý, musíme si ale uvědomit, že Kubánci nemají, a nejspíše ani v budoucnu nebudou mít, takové finanční zdroje, aby svůj obrovský dluh svému bývalému spojenci splatili. To si zřejmě uvědomují i Rusové, kteří tímto gestem sice přišli o astronomickou částku, ale stejně jako všichni zasvěcení dobře vědí, že dluh byl již od svého vzniku pouze imaginární.

Máme-li shrnout výše uvedené, můžeme konstatovat, že navázání spojení se Sovětským svazem znamenalo pro režim bratrů Castrů zřejmě jedinou možnost, která dávala tomuto režimu šanci na přežití. Vyhrocené antagonistické vztahy s USA, kdy neústupnost obou stran nedávala šanci na pokojné řešení sporu, přivedly Kubu do náruče druhé velmoci tehdejšího bipolárního světa SSSR. Ten jí jako jediný mohl poskytnout jisté záruky bezpečnosti.¹⁹² Nebylo tedy překvapením, že Fidel Castro tuto možnost využil, když viděl, že roztržka s USA je nevyhnutelná. Jsou-li Fidelovi někdy podsouvány ideologické důvody tohoto sblížení, jedná se zejména o americkou propagandu, která se tímto snaží zakrýt selhání americké politiky vůči Kubě těsně po revoluci. Fidel Castro byl a je především nacionalista, kterému je ale mimo jiné blízká sociální solidarita, kterou prezentoval již ve své obhajobě po zatčení za útok na kasárna Moncada v roce 1953 a která je známá jako *Dějiny mě zproští*

¹⁸⁹ V roce 2006 navštívil Kubu ruský premiér Fradkov, v roce 2008 následovala návštěva premiéra Sečina, v roce 2013 premiéra Medvěděva a v roce 2014 prezidenta Putina.

¹⁹⁰ Ruský premiér Sečin měl při své návštěvě v roce 2008 sondovat znovuotevření vojenské základny pro elektronický odposlech v Lourdes (Suchlickí 2009: 2–4).

¹⁹¹ Dohoda byla podepsána v rámci návštěvy ruského premiéra Medvěděva na Kubě v roce 2013 (iDNES.cz 2014).

¹⁹² Radek a Radka Drulákovi považují uzavření aliance s velmocí za jeden z nejvýznamnějších vojenských prostředků malých států. Tito autoři ovšem řadí Kubu mezi tzv. impotentní spojence, tedy země, které svého velmocenského spojence vydírají tím, že mu hrozí svým ekonomickým zhroucením (Druláková, Drulák 2007: 66–68).

*vin*¹⁹³. Za jeho příklonem ke komunismu a Sovětskému svazu je však nutno vidět zejména pragmatické důvody.

V Sovětském svazu byla kubánská nabídka ke spolupráci zprvu přijímána s nedůvěrou, protože Sovětům byl nejasný charakter Castrova režimu. Ke kladné odpovědi na nabídku Kubánců Sověty vedlo zejména strategické umístění Kuby blízko amerických břehů a v prostoru Latinské Ameriky, který byl v této době doménou USA. Po skončení karibské krize a odstranění jaderných zbraní si ale Sověti uvědomovali, že obrana Kuby v konvenční válce není možná, protože neměli prostředky k zajištění dopravy vojsk a materiálu na tak velkou vzdálenost.¹⁹⁴ Jediné, na co se Kubánci a Moskva mohli spoléhat, byl neoficiální závazek USA, kterým se v rámci řešení karibské krize Američané zaručili nezaútočit na Kubu.

Režimu bratří Castrů sice šlo především o zajištění vojenské bezpečnosti režimu, ale neméně důležitá byla i ekonomická pomoc, která umožňovala existenci režimu. Fidel Castro byl ochoten vzdát se části kubánské suverenity, a dokonce i své osobní prestiže, když věděl, že tyto jeho ústupky budou výhodně zaplacený. Tato jeho politika našla odezvu především u sovětského vůdce Leonida Brežněva, který ignoroval ekonomickou nevýhodnost vzájemného vztahu a velkoryse kubánský režim podporoval. Sovětská perestrojka z 80. let 20. století však vzájemnou idylu ukončila, což je zřejmé i z negativních postojů Fidela Castra k tomuto pokusu o obrodu komunismu. Krach perestrojky a následný rozpad SSSR vedly k ukončení ekonomické pomoci Kubě, což režim bratří Castrů tvrdě zasáhlo.

V první dekádě druhého sledovaného období se politické vztahy s Ruskem, hlavním nástupnickým státem SSSR, prakticky rozpadly, což lze dát do souvislosti s ruskou vnitrostátní situací a jeho ústupem z oblasti LA, který započal již za sovětského vůdce Gorbačova. Vztahy se omezily pouze na vzájemný obchod, ale ani ten zdaleka nedosahoval minulých objemů, vzhledem k dlouhodobé platební neschopnosti Kuby. Nový impuls vztahů přineslo až zvolení Vladimira Putina ruským prezidentem v roce 2000. Ten se rozhodl pro návrat Ruska do regionu LA a zřejmě by rád využil Kubu k účelu, ke kterému sloužila

¹⁹³ Hlavními body tohoto programu byla pozemková reforma, obnovení ústavy z roku 1940 a podpora pracujících s nízkými příjmy.

¹⁹⁴ Na tuto skutečnost upozornil Raúla Castra sovětský vůdce Jurij Andropov při jejich setkání v Moskvě v roce 1983 (Gott 2005: 341).

Sovětům v minulosti, tedy jako opěrný bod v oblasti. Jak je ovšem z empirických dat zřejmé, Kuba se v současné době již nemíní vázat pouze na jeden stát, ale hledá širší podporu, a to především v zemích svého regionu.

2.4.2 Čína – partner, jehož význam roste

Ač je z intenzity kubánsko-sovětských vzájemných vztahů v prvním sledovaném období na první pohled zřejmé, že tyto hrály v kubánské zahraniční politice prim, je potřeba připomenout i význam vztahů Kuby s další komunistickou velmocí – Čínou. Z analýzy empirických dat vyplývá, že na navázání užších kontaktů s touto socialistickou zemí trval především Ernesto Che Guevara¹⁹⁵, kterému se sovětský režim jevil jako málo revoluční a příliš byrokratický¹⁹⁶. Jeho snaha o orientaci KZP na tuto zemi ovšem narazila na odpor Raúla Castra, který preferoval orientaci Kuby na Sovětský svaz. Na rozhodnutí Raúla Castra přiklonit se k této velmoci měly pravděpodobně vliv jeho osobní zkušenosti, které nabyl, když ve funkci ministra národní obrany často navštěvoval Sovětský svaz. Při těchto návštěvách viděl sovětský technologický náskok před málo rozvinutou Čínou. Fidel Castro zprvu spor svých nejbližších spolupracovníků sledoval s odstupem, což KZP dávalo možnost manévrovat mezi oběma stranami a využít jejich soupeření o vůdčí pozici mezi státy socialistického tábora¹⁹⁷ ke kubánskému prospěchu¹⁹⁸, ale již v první polovině 60. let bylo stále zřetelněji patrné, že se KZP začínala orientovat na spolupráci se Sovětským svazem.

Nový impuls pro rozvoj vzájemné čínsko-kubánské spolupráce přineslo ochlazení kubánsko-sovětských vztahů po ukončení karibské krize. V této době se kubánský vůdce snažil Sovětům ukázat, že nejsou jedinou alternativou, a

¹⁹⁵ V listopadu 1960 se Che Guevara setkal, v rámci návštěvy Číny, s Mao Ce-tungem a v témže roce navázaly obě země diplomatické styky (Cheng 2007: 93–94). Che Guevarovi se Maovo pojetí revoluce zdálo blízké pojetí guerillového boje, který praktikovali povstalci v zemích LA (Locatelli 2010: 18).

¹⁹⁶ Che Guevara ostře kritizoval politiku sovětského bloku vůči Kubě a třetímu světu na ekonomickém semináři afroasijské solidarity konaném v roce 1964 v Káhiře (Nálevka 2000: 113). Jeho námitky se týkaly především malé pomoci, kterou podle něj země východního bloku zemím třetího světa poskytují. Che Guevara si neuvědomoval ekonomickou slabost socialistických zemí, která jim poskytování masivnější pomoci znemožňovala.

¹⁹⁷ Po Stalinově smrti nastala mezi Sověty a Číňany roztržka, která se oficiálně týkala otázek směřování komunistického hnutí a metod, které slouží k prosazování myšlenky komunismu.

¹⁹⁸ Číňané odebírali kubánský cukr a dodávali na Kubu rýži. Po Sovětském svazu představovala Čína pro Kubu druhého největšího ekonomického partnera.

pokusil se opět nastartovat vztahy s Čínou. Tyto námluvy ale neměly dlouhého trvání. Důvodem bylo zejména to, že se Castrovi nelíbila agresivní čínská propaganda, kterou se Číňané snažili ovlivňovat kubánskou veřejnost, a také krach jeho snah postavit se do role prostředníka ve sporu Číny a SSSR.¹⁹⁹ Čínský vůdce Mao Ce-tung kubánské snahy ostře odmítl, na což uražený Castro reagoval ukončením politické spolupráce, která byla obnovena až na konci 80. let 20. století. Castro dobře věděl, že Čína nemůže nahradit strategického partnera SSSR, ale hra čínskou kartou měla vytvářet tlak na Sověty, aby zvýšili svou pomoc kubánskému režimu.

Proč se kubánský vůdce rozhodl spojit se SSSR? Důvody jsou zřejmě dva. Prvním z nich bylo, že si Fidel Castro dobře uvědomoval ekonomickou a technologickou převahu Sovětů nad Číňany, a pragmaticky se tedy rozhodl soustředit se zejména na spolupráci se SSSR. Druhým důvodem byla čínská snaha ovlivňovat Kubánce také ideologicky, což vůdce kubánské revoluce, jenž měl své vlastní představy o další kubánské cestě, neviděl příliš rád. Příklon k Sovětskému svazu demonstroval kubánský vůdce na Konferenci tří kontinentů konané v roce 1966 v Havaně, kde označil čínské vedení za senilní (Domínguez 1989: 69). To, že Fidel Číňany dehonestoval, mu však nebránilo držet si Čínu jako alternativního partnera, čehož využíval, když potřeboval vyvinout tlak na Sověty. Tato spolupráce mu tedy umožňovala udržovat si jistou míru autonomie na svém strategickém spojení.

Nová etapa vzájemných vztahů mezi Kubou a Čínou začala s koncem studené války. Číňané podali pomocnou ruku Kubáncům postiženým rozpadem SSSR, ačkoli vztahy s nimi nebyly v 70. a 80. letech 20. století nijak vřelé. Příchod Gorbačova a jeho perestrojky však přiměl Castra, aby si vzpomněl na své bývalé spojence. Prvním krokem ke sblížení byl souhlas se zásahem čínské armády proti demonstrantům na náměstí Tchien-an-men v roce 1989, což čínské vedení později ocenilo²⁰⁰. Tento akt je opět potřeba brát jako výraz Fidelova

¹⁹⁹ V roce 1965 navštívily Peking dvě mise, které se snažily přesvědčit Číňany, aby se smířili se Sověty. První byla delegace komunistických stran LA, ve které byl i kubánský zástupce R. Rodriguez. Dva měsíce po této delegaci navštívili Čínu i Kubánci Che Guevara a Cienfuegos. Tito ale nebyli vůbec čínským vůdcem Mao Ce-tungem přijati (Cheng 2007: 103–104).

²⁰⁰ Čína byla ochotna nakupovat kubánský cukr, i když pro ni bylo výhodnější dovážet cukr z Asie. Prvotní pomoc, dodávka jízdních kol a látek na školní uniformy, sice Kubě zřejmě příliš nepomohla, ale pozdější dodávky traktorů, autobusů, lokomotiv a dalších výrobků již kubánskému hospodářství jistě prospěly. Aby Kuba mohla tyto dovozy financovat, poskytli Číňané Kubáncům

pragmatismu. Jako několikrát v minulosti i v tomto případě učinil kontroverzní rozhodnutí, jež ho sice nechtlo, ale pomohlo jeho režimu přežít.

Spolu s ekonomickou spoluprací se rozvíjejí i politické vztahy²⁰¹, které pomáhají upevnit postavení Kuby v mezinárodním prostředí. Pro Čínu však zůstává prioritou především obchodní spolupráce. Čínsko-kubánské vztahy jsou tedy podobně jako ty rusko-kubánské založeny především na vzájemném obchodu. Obě velmoci však využívají i výhodnou geografickou polohu Kuby jako můstek do prostoru obou Amerik. Pro Kubánce je výhodné zejména to, že obě země jsou ochotny na své zboží poskytovat levné úvěry. KZP tedy umně využívá snahu Číny a Ruska vyrovnat se Spojeným státem a omezit jejich moc v Latinské Americe. Fidel Castro sice odmítnul následovat čínskou cestu kombinace socialismu s tržní ekonomikou, ale některé kroky jeho nástupce Raúla Castra naznačují²⁰², že i Kuba by mohla úspěšný čínský model v budoucnu následovat.

2.4.3 Venezuela – strategický partner Kuby na počátku nového tisíciletí

Konec studené války a změna mezinárodního systému po roce 1991 postavily Kubu před mnohé výzvy, které musela urychleně vyřešit. Kubánci především zoufale potřebovali nahradit dodávky sovětské ropy, na kterých byla Kuba totálně závislá²⁰³ a které pro platební neschopnost Kuby začal Sovětský svaz na přelomu 80. a 90. let značně omezovat (viz Graf 3). Zásadní zlom ve vzájemných vztazích znamenal zvolení Huga Cháveze²⁰⁴ venezuelským prezidentem v roce 1999. Rok po jeho zvolení uzavírá Venezuela s Kubou smlouvu *Convenio Integral de Cooperación*²⁰⁵, která obsahuje i mechanismus

výhodné obchodní úvěry a rozhodli se také na ostrově investovat např. do průzkumu nalezišť ropy (Erikson a Wander 2008: 397).

²⁰¹ V roce 1995 Čínu poprvé navštívil kubánský vůdce Fidel Castro, který si návštěvu znovu zopakoval v roce 2003, kdy deklaroval, že i když jdou obě země jinou cestou, jejich cíl je stejný (Erikson a Wander 2008: 396). V roce 2008 navštívil na oplátku Kubu čínský prezident Chu Ťin-thao, který Kubu následně navštívil ještě jednou, a to v roce 2014. Číňané také spolupracovali s Kubánci na provozu zpravodajské stanice Bajacul (Suchlicki 2009: 7), což jistě není jediná forma jejich vojenské spolupráce.

²⁰² Za takové kroky lze označit masivní lákání zahraničního kapitálu a otevírání společných podniků.

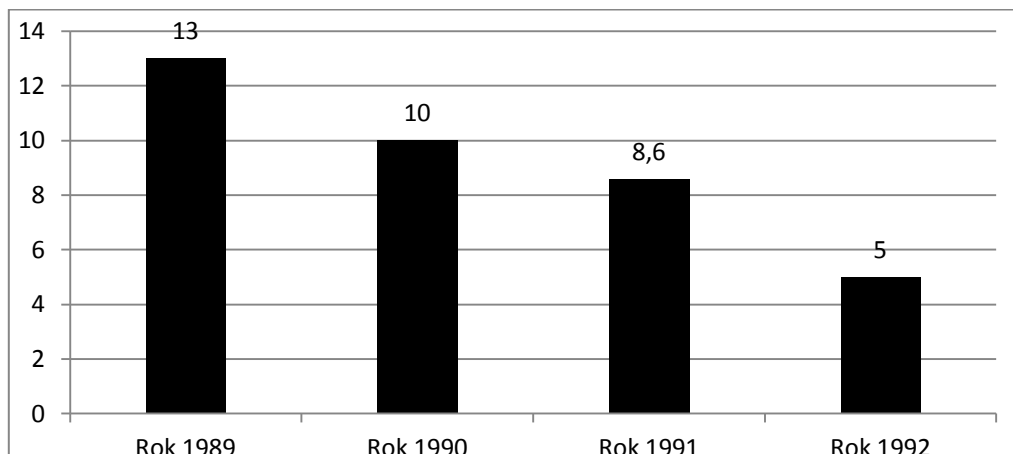
²⁰³ V roce 1980 tvořily sovětské dodávky 100 % kubánské spotřeby (Mesa-Lago 1993: 145).

²⁰⁴ Chávez se s Fidelem Castrem seznámil v roce 1995, kdy navštívil Havanu po svém propuštění z vězení, kde byl za pokus o převrat v roce 1992.

²⁰⁵ Celý text smlouvy na http://www.mpdc.es/components/com_mtree/attachment.php?link_id=528&cf_id=39 (9. 7. 2014).

výměny ropy za služby (Erikson 2005: 7). Zajištění dodávek ropy z Venezuely, které nahradily dodávky sovětské, se stalo klíčem k přežití režimu bratří Castrů²⁰⁶ a důkazem úspěšnosti KZP, jež se na navázání a rozvoji vztahů obou zemí významně podílela.

Graf 3: Kubánský import sovětské ropy (v miliónech tun)

Zdroj: Mesa-Lago 1993: 163

Kubánsko-venezuelské vztahy se samozřejmě neomezují pouze na hospodářské a politické styky, významně jsou rovněž posilovány bezpečnostní vazby, což jistě přímo souvisí s možnou americkou hrozbou. Tyto vazby byly výrazně zesíleny po puči proti prezidentu Chávezovi²⁰⁷ v roce 2002, za kterým zřetelně stála administrativa amerického prezidenta Bushe (Kotrba 2006).²⁰⁸ Údaje o vojenské spolupráci nejsou veřejné. Je však známo, že Kubánci se minimálně podílejí na přeškolení venezuelských letců na ruské stroje Mig-29, které Venezuela nakoupila.²⁰⁹ I když kubánské vojenské letectvo pomalu

²⁰⁶ Zpočátku dodával Chávez na Kubu 53 000 barelů ropy denně, v současné době je to okolo 90 000 barelů, ze kterých ale Kuba 40–50 000 reexportuje. Asi polovinu ceny ropy zaplatí Kubánci vysláním svých pracovníků do Venezuely (Werlau 2013: 60), druhou polovinu pak Kuba dostává na dluh, který roste do závažných výšek. Reexport ropy tvořil již za dodávek Sovětů významný zdroj kubánských devizových příjmů. Odhaduje se, že Kubánci reexportovali 60 000 barelů ropy denně za cenu okolo 22 USD a že tedy denně vydělali 1,3 mil. USD. Nynější reexport tvoří 40–50 000 barelů při ceně asi 58 USD, což znamená příjem 2,3 mil. USD denně (Corrales, Erikson, Falcoff 2005).

²⁰⁷ Kuba vyslala do Venezuely své bezpečnostní a vojenské poradce, kteří měli pomoci upevnit Chávezovy pozice v silových složkách a strategickém odvětví těžby ropy (Werlau 2013: 67).

²⁰⁸ Pokus o puč proti Chávezovi v roce 2002 organizoval Bush, Chávez nyní vytváří globální alianci proti USA (Kotrba 2006).

²⁰⁹ Za tuto pomoc Kubánci dostali náhradní díly na letadla stejného typu, která jim pomalu zastarávají, a Kubánci nemají finance na jejich údržbu.

zastarává, je zřejmé, že spojením vzdušných sil Kuby a Venezuely byl vytvořen silný vojenský hráč v této oblasti.²¹⁰

Kuba a Venezuela také koordinují svou zahraniční politiku v oblasti Latinské Ameriky. Cílem této koordinované ZP je především oslabování pozic Spojených států v regionu a vytváření vazeb, které USA znesnadní případný zásah proti těmto zemím. V reálu má tato politika podobu zejména aktivního zapojení do regionálních organizací a vytváření organizací nových²¹¹, podpory sociálními akcemi, jako je např. operace Miracle, či podpory regionální televize Telesur²¹². Spekuluje se také, že Chávez sponzoroval některé opoziční strany a hnutí stojící proti pravicovým vládám a snažil se tak ovlivňovat politickou soutěž v regionu či případně destabilizovat politickou situaci v některých zemích. Pro Kubánce byly Chávezovy aktivity tedy výhodné hned ze dvou důvodů: 1) přinášejí jim ropu a finance, 2) omezují vliv USA v regionu²¹³, čím se zvyšuje jejich bezpečnost.

Z výše uvedených faktů je zřejmé, že koordinovaná venezuelsko-kubánská ZP v latinsko-americkém regionu poměrně dobře eliminuje americký vliv v oblasti, i tak je však jasné, že země tohoto regionu jsou silně napojeny na ekonomiku Spojených států a nemohou se od spolupráce s touto mocností zcela odstříhnout.²¹⁴ Tato ekonomická závislost již však není podmíněna, jako v minulosti, závislostí politickou a je zřetelně vidět, že státy tohoto regionu se v této oblasti postupně emancipují.

Významnou část spolupráce mezi Kubou a Venezuelou tvoří pomoc Kubánců při rozvoji venezuelského zdravotnictví. Tato spolupráce přináší Kubáncům možnost splácet alespoň část dodávek venezuelské ropy a venezuelskému režimu dává možnost plnit jeden ze základních volebních slibů, od kterého se odvíjí legitimita tamější vlády, tedy zlepšit životní podmínky

²¹⁰ Vojenské spolupráci Kuby a Venezuely se věnuje Hermán Yanez ve svém článku *The Cuba-Venezuela Alliance, Emancipatory, Neo-Bolivarianism or Totalitarian Expansion* (Yanez 2005: 8).

²¹¹ Významným projektem, který má omezit vliv USA v Latinské Americe a stát se alternativou jimi propagovaného sdružení ALCA, je Chávezův projekt regionálního sdružení ALBA, které Chávez s podporou Kubánců založil v roce 2004. Tento projekt odmítá neoliberální koncept a je zaměřen na solidaritu, zajištění energetické bezpečnosti, ochranu životního prostředí, místní kultury a identity. Ač u zrodu projektu stály obě země, garantem jeho financování, a tedy i představitelem faktického vedení, se stala především Venezuela. Kubánci participují zejména na výhodách, které toto integrační seskupení přináší, a to zejména na výhodách vyplývajících z členství v dalším Chávezově projektu – energetickém sdružení Petrocaribe, založeném Venezuelou v roce 2005.

²¹² Rozpočet této televize dotuje Venezuela ze 70 % (Corrales, Erikson, Falcoff 2005).

²¹³ Země CARICOMU mají polovinu hlasů v OAS, a mohou tedy významně zasáhnout do hlasování (Sanders 2007).

²¹⁴ I velký kritik USA Venezuela je v podstatě závislá na příjmech z vývozu ropy do této země.

chudých Venezuelanů.²¹⁵ Zvolení Huga Cháveze venezuelským prezidentem v roce 1996 bylo pro přežití režimu bratří Castrů zcela zásadním momentem. Chávez ideologicky navázal na Fidelovy politické postoje, zejména na jeho kritiku neoliberalismu a globalizace, když tvořil svůj program *Socialismus 21. století*. Spojenectví s „guruem“ světové levice mělo zvýšit jeho prestiž, za což byl ochoten velkoryse platit. Pro Kubánce byl takový spojenec neocenitelný. Venezuela oplývá ropou, nachází se geograficky blízko a staví se do opozice proti politice USA. A především je ochotna dodávat ropu na úvěr a přijímat za ni platby v nefinančním plnění. Kromě dodávek ropy je také ochotna investovat do výstavby kubánské infrastruktury a průzkumu nalezišť ropy. Neméně důležité jako ekonomické vazby jsou i vazby politické a bezpečnostní.

Společná kubánsko-venezuelská ZP, podpořená venezuelskou ropou, vytvořila v LA síť spřátelených režimů, jejíž jádro, kromě Kuby a Venezuely, tvoří Bolívie, Ekvádor a Nikaragua. Další země jsou ovlivňovány prostřednictvím integračních seskupení ALBA a Petrocaribe. Venezuela se také významně angažuje v nejvýznamnějším jihoamerickém společenství MERCOSUR²¹⁶ a obě země udržují přátelské vztahy s nejvýznamnějšími latinskoamerickými zeměmi – Brazílií, Argentinou, Mexikem a Chile. Tyto vazby významně oslabují vliv USA v oblasti a snaha o izolaci Kuby se zde prakticky již zcela mívá účinkem. Je otázkou, jak se bude kubánsko-venezuelské spojenectví vyvíjet po smrti jednoho z jeho protagonistů – Huga Cháveze. Jeho nástupce Nicolás Maduro nemá zdaleka tak silnou pozici jako jeho předchůdce a není také tak charismatickou a silnou osobností. Případné politické změny a nastartování běžných obchodních pravidel by kubánský režim jistě tvrdě zasáhly.

²¹⁵ Chávez prakticky ihned po svém zvolení v roce 1999 zahájil sociální program Barrio Adentro, zaměřený zejména na rozšíření zdravotní péče pro chudé Venezuelany. Neochota místních lékařů účastnit se programu však vedla téměř k jeho krachu. Zapojení kubánských lékařů do programu v roce 2003 ho opět restartovalo. První etapa Barrio Adentro se zaměřuje na poskytování primární zdravotní péče, která díky programu pokrývá nyní 70 % venezuelské populace. V roce 2004 začala etapa druhá, kdy Chávezův režim začal s pomocí Kubánců budovat 600 diagnostických a 600 rehabilitačních center jako hlavní prostředek sekundární péče. V roce 2006 byla započata etapa III a IV, ve které mělo být postaveno 35 specializovaných high-tech pracovišť poskytujících speciální a chirurgické služby. Programu Barrio Adentro I a II se účastní asi 30 000 lékařů a členů zdravotnického personálu z Kuby. Kubánci se také zapojili do přípravy nových venezuelských lékařů, kterých na Kubě studuje asi 10 000 (Sánchez 2007: 27, 30–31, 118–123).

²¹⁶ Mercado Común del Sur. Sdružení volného obchodu založené v roce 1991 smlouvou z Asunciónu. Členové: Brazílie, Argentina, Uruguay, Paraguay a od roku 2012 i Venezuela (MERCOSUR 2014).

2.4.4 Bilaterální vztahy – shrnutí

Kubánské bilaterální vztahy se samozřejmě neomezují jen na výše uvedené země, jejich rozsah je daleko širší. V prvním sledovaném období se v rámci bipolárního rozdělení světa logicky soustředily především na země socialistického tábora, jehož členem se Kuba stala. Jak již bylo také uvedeno, Kuba měla v této době rozsáhlé styky rovněž se zeměmi třetího světa, tedy mimo těch z vlastního kontinentu, kde převládal vliv Spojených států. Výjimkou bylo pouze Mexiko, které po většinu času americkému tlaku vzdorovalo.²¹⁷ Máme-li zhodnotit úroveň vztahů s rozvinutými demokratickými zeměmi, můžeme konstatovat, že tyto se omezovaly především na vztahy obchodní.²¹⁸ Je však nutné dodat, že ani tento vzájemný obchod nedosahoval významných objemů, a to především z důvodu nedostatku devizových prostředků na kubánské straně.

Změny po roce 1991 otevřely Kubě i nové možnosti v rozvoji bilaterálních vztahů. Kubáncům se podařilo především normalizovat vztahy se všemi zeměmi Latinské Ameriky, což lze dát do souvislosti s emancipací zemí regionu od vlivu USA a faktem, že po odchodu Sovětů z regionu nepředstavuje Kuba už pro region bezpečnostní hrozbu. Tento fakt znamenal i sblížení se zeměmi liberálně demokratickými²¹⁹, je však potřeba dodat, že i přes některé pozitivní náznaky

²¹⁷ Chladný vztah ke kubánskému režimu zaujal mexický prezident Miguel de la Madrid, který navázal těsné styky s USA, odrazem čehož bylo i zastavení pomoci sandinistické vlády v Nikaragui.

²¹⁸ Podrobněji se obchodním vztahům věnuje následující kapitola.

²¹⁹ Hovoříme-li o spolupráci se zeměmi liberálně demokratickými, je potřeba se zmínit i o spolupráci Kuby s EU, která značnou část rozvinutých demokracií sdružuje. Vztahy mezi Kubou a EU můžeme rozdělit do dvou základních období. V prvním, mezi léty 1959–1988, se vztahy omezovaly na čistě obchodní, což dokazovalo jistou loajalitu západoevropských zemí ke svému zámořskému spojenci – USA. V období druhém, tedy od roku 1988 do současnosti, byly navázány i vztahy politické a kulturní, ale tyto vztahy procházely jistými turbulencemi. Za těmito turbulencemi můžeme na straně jedné vidět postoje kubánského režimu k domácí ekonomice a síle tlaku na odpůrce režimu, který se v průběhu času proměňoval. Na straně druhé pak rozložení sil odpůrců a příznivců dialogu s režimem bratří Castrů mezi zeměmi EU. Po roce 1993 se Kuba stala příjemcem rozvojové pomoci z Humanitarian Aid Office of the European Union (ECHO), která v roce 1995 dosáhla 30 miliónů ECU, ale již v roce 1997 klesla na pouhých 8 miliónů ECU. Za tímto radikálním poklesem je zřetelně vidět vliv španělského pravicového premiéra Aznara jmenovaného do funkce v roce 1996, který se při setkání s americkým viceprezidentem Al Gorem domluvil na tvrdém postupu proti Kubě. Aznar po této schůzce prosadil v EU poskytování pomoci Kubě na principu ad hoc (Vassiliki 2006: 4–7), ale obchodní a politické vztahy dále pokračovaly. Výrazné zhoršení vztahů nastalo v roce 2003 po zatčení 75 kubánských disidentů. EU pozastavila přistoupení Kuby k dohodě s Cotonou, omezila styky s nejvyššími kubánskými představiteli, omezila kulturní styky a přislíbila podporu disidentům (Částek a Radič 2005: 4–5). Změna nastala po vítězství socialistů ve Španělsku v roce 2004, kteří prosadili přehodnocení přístupu ke Kubě, což se v reálu projevilo pozastavením sankcí v roce 2005. Ovšem v následujícím roce byli z Kuby vyhoštěni dva polští europoslanci, což v některých zemích EU vedlo k vzednutí další vlny volání

zůstávají vzájemné vztahy na úrovni vztahů obchodních, vzhledem k tomu, že Kuba a většina rozvinutých liberálně demokratických zemí mají rozdílný názor na pojetí lidských práv, která jsou na Kubě západními státy často kritizována.²²⁰ Jako příklad nadstandardních vztahů Kuby s liberální demokracií je možno uvést kubánsko-kanadské vztahy, jejichž počátek lze datovat již od vzniku režimu bratří Castrů. O významu těchto vztahů svědčí i to, že podle nepotvrzených informací se Kanada významně podílela na zprostředkování kubánsko-amerického dialogu, který vyvrcholil prohlášením amerického prezidenta Obamy z prosince 2014, v němž oznámil počátek normalizace vzájemných vztahů. Po rozpadu Sovětského svazu musela KZP také hledat nové partnery, kteří by byli Kubě ochotni poskytnout finanční podporu či ropu.²²¹ Výběr takových partnerů byl ovšem znatelně omezen, a to zejména z důvodu obrovské kubánské zadluženosti. Pomoc mohli poskytnout pouze movití partneři, pro které byla podpora režimu bratří Castrů především otázkou politickou, což v reálu znamenalo, že tyto země byly či jsou zapřisáhlí nepřátelé Spojených států. Pomoci Kubě se rozhodla Libye²²² a Irán²²³, které tato kritéria splňují a mimo to měly s kubánským režimem již dlouhodobé přátelské styky.

Máme-li srovnat orientaci bilaterálních vztahů v obou sledovaných obdobích, můžeme konstatovat, že v prvním období hrály prim vztahy se Sovětským svazem a Čínou, tedy zeměmi, které byly podle indexu měření

po tvrdém přístupu k režimu bratří Castrů. Kubánci se nemínili podříditi diktátu EU, ale současně nový vůdce Kuby Raúl Castro poněkud uvolnil ekonomická a lidskoprávní pravidla na Kubě. Schválil např. uvolnění více pozemků pro soukromé podnikání v zemědělství, zmírnil omezení cestování do zahraničí, povolil používání mobilních telefonů a podepsal dvě mezinárodní dohody týkající se lidských práv. EU v roce 2008 na tyto kubánské ústupky reagovala zrušením opatření přijatých v roce 2003 a obnovením dialogu, ale vztahy rozhodně nešlo označit za normalizované. V únoru 2014 souhlasili ministři zahraničí zemí EU s hlavními směry pro jednání s Kubou a ještě tentýž měsíc oslovila C. Ashtonová kubánského ministra zahraničí Bruna Rodrigueze Parrilla s výzvou k zahájení dialogu na základě zásad dohodnutých v roce 2008.

²²⁰ Tento tvrdý přístup požadovalo zejména Polsko, ČR, SR, Nizozemí, Švédsko a Dánsko (Hare 2008).

²²¹ Podle Jaime Suchlického drží Kubu ekonomicky nad vodou čtyři pilíře. Prvním z nich je venezuelská ropa, druhým jsou obchodní úvěry Ruska a Číny, třetím je finanční kapitál z Kanady a EU a čtvrtým je iránský kapitál (Suchlicki 2009: 5).

²²² Libye, spolu s Mexikem a Venezuelou, dodala po rozpadu Sovětského svazu Kubě důležité dodávky ropy placené úvěrem (Mesa-Lago 1993: 76).

²²³ Přátelské vztahy s Iránem navázala Kuba těsně po islámské revoluci v roce 1979, ale jejich rozvoj je možné zaznamenat zejména až po roce 1990. Kuba nabídla Iráncům své vědce a biotechnologie, což se v reálu projevilo postavením společného výrobního závodu u Teheránu za 60 mil. USD. Iránci také poskytují Kubě výhodné úvěry. Kromě úvěrů investují Iránci i do kubánské infrastruktury. Od roku 1997 čerpala Kuba úvěr 20 mil. euro ročně, od roku 2000 se částka zvýšila na 200 milionů a v roce 2008 iránský prezident Ahmedinežád souhlasil s poskytnutím úvěru 500 milionů (Suchlicki 2009: 5).

demokracie Polity IV²²⁴ hodnoceny známkami mezi -8 až -6. Toto hodnocení řadilo tyto země mezi země nedemokratické, což vyplývá z povahy tamějších režimů, které jsou v tomto období řazeny mezi totalitní či posttotalitní²²⁵. V druhém období se kubánské bilaterální vztahy orientovaly především na vztahy s Čínou a Venezuelou, která částečně nahradila pozici Sovětského svazu. Podle Polity IV se hodnocení Číny po roce 1991 nezměnilo a stále se pohybuje kolem známky -7. Rovněž druhý nejvýznamnější kubánský partner po roce 1991 – Venezuela – nemá zrovna nejlepší hodnocení. Mezi země plně demokratické se Venezuela řadila jen na počátku Chávezovy vlády mezi léty 1999–2003, kdy obdržela známky mezi +6 až +8. Po roce 2003 hodnocení kolísalo a až do Chávezovy smrti v roce 2013 se pohybovalo mezi známkami -6 až +3, což Venezuelu řadilo mezi hybridní režimy.

Budování pevných vazeb se spřátelenými státy náleží mezi časté cíle ZP, protože ekonomická, vojenská či politická pomoc takového státu může zásadně přispět k obraně národní suverenity nebo napomoci k přežití režimu. Kuba jakožto malý stát hledala oporu zejména u států, jejichž pomoc jí umožňovala či umožňuje vzdorovat hrozbě Spojených států. Kromě toho však navázala i přátelské styky s mnoha zeměmi třetího světa a s některými zeměmi liberálně demokratickými, které jí pomáhají prosazovat zájmy v mezinárodním prostředí. Důkazem toho, že kubánská bilaterální diplomacie je úspěšná, může být například podpora Kuby v OSN. Máme-li odpovědět na čtvrtou pomocnou výzkumnou otázku, tedy jestli Kuba po roce 1991 více spolupracuje s liberálními demokraciemi, nebo se stále orientuje na spolupráci se zeměmi, které jsou řazeny mezi země nedemokratické, musíme na základě výše uvedených zjištění konstatovat, že ani změna mezinárodního systému a konec studené války nevedly k zásadní změně orientace kubánských bilaterálních vztahů. Kuba sice navázala přátelské vztahy s mnoha zeměmi svého regionu, které jsou považovány za plně demokratické²²⁶, ale vztahy s těmito zeměmi, ač jsou pro Kubu důležité, pro ni nejsou prioritní. Zásadní pro ni jsou zejména vztahy s Venezuelou, která je

²²⁴ Vše o tomto indexu včetně klasifikace jednotlivých zemí lze nalézt na <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>. Více se mu věnuje i následující kapitola.

²²⁵ Za totalitní režim je považována komunistická Čína za vlády Mao Ce-tunga. Po jeho smrti v roce 1976 se Čína a Sovětský svaz, který toto zařazení ztratil po smrti Stalina, řadí mezi posttotalitní režimy, což vychází z typologie J. J. Linze, který za takové režimy považuje ty, ve kterých se totalitní režim z nějakého důvodu rozhodne k odklonu od totalitní praxe a dojde k uvolnění systému (Linz 2000: 245–253).

²²⁶ Takovými zeměmi jsou např. Brazílie, Argentina a Chile.

i po smrti kubánského spojence Cháveze strategickým partnerem režimu bratří Castrů. Čínu lze považovat za spolehlivého kubánského spojence a důležitého ekonomického partnera, jehož model propojení socialismu a kapitalismu by mohl být pro Kubu inspirující. Fidel Castro sice čínskou cestu odmítl, ale je otázkou, jak se bude vyvíjet situace po jeho smrti.

3 ANALÝZA DAT Z OBLASTI KUBÁNSKÉHO ZAHRANIČNÍHO OBCHODU

Ač zahraniční obchod není přímou součástí zahraniční politiky, přesto s ní úzce souvisí, jelikož ekonomické tresty, tedy obchodní embarga a jiné ekonomické sankce, či ekonomické odměny, např. poskytnutí celních výhod, jsou jedním z nástrojů ZP.²²⁷ Kuba již přes padesát let čelí americkému obchodnímu embargu, které výrazně ovlivňuje kubánskou ekonomiku a bezprostředně tedy i kubánský zahraniční obchod. V dobách studené války se Spojeným státům podařilo přesvědčit část spřátelených zemí, aby se přidaly k americkému embargu a s Kubou neobchodovaly. Je ale zajímavé, že toto se netýkalo nejbližších spojenců USA, kteří si zachovali v obchodních vztazích volnost a s Kubou, s výjimkou některých komodit, obchodovali.²²⁸

Z důvodu omezené možnosti zisku deviz však Kuba byla nucena rozvíjet obchodní vztahy zejména se socialistickými zeměmi, a to především proto, že tyto byly ochotny akceptovat barterové obchody či poskytovat zboží na úvěr. Směřování zahraničního obchodu může tedy být do jisté míry indikátorem pevnosti mezistátních vztahů, a tedy i zahraničně-politické orientace států. Toto tvrzení však musíme brát s rezervou, jelikož státy se, co se týče obchodu, chovají většinou pragmaticky. Analýza dat z oblasti zahraničního obchodu, které se věnuje tato kapitola, má tedy pouze pomocí srovnání směrování KZO²²⁹ ve dvou obdobích napovědět, zda se Kuba, prostřednictvím ZO, otevírá po roce 1991 více spolupráci s demokratickými zeměmi, či stále preferuje orientaci na země nedemokratické.

Pomocí odpovědět na tuto otázku má i analýza statistických dat z oblasti ZO, pro niž jsou vybrány země s nejvyšším podílem na obratu KZO v obou sledovaných obdobích a ty jsou následně klasifikovány průměrnou hodnotou indexu míry demokracie Polity IV²³⁰. Tento index byl vybrán především proto, že

²²⁷ Více v kapitole 1.

²²⁸ Jednalo se například o většinu států sdružených v NATO či Japonsko a Kanadu.

²²⁹ Kubánský zahraniční obchod.

²³⁰ Index Polity IV je založen na republikánské definici demokracie, která klade důraz na institucionální charakteristiky. Vychází z informací o orgánech ústřední vlády a politických skupin, které reagují na působnost tohoto orgánu. Legitimita režimu je poměřována skrze tři okruhy otázek. První se týká politické soutěže, tedy přítomnosti institucí a postupů, skrze něž mohou občané ovlivňovat politickou soutěž. Druhý okruh se týká omezení vládní moci, tedy

zachycuje celé sledované období, léta 1959–2011, tedy období od vítězství kubánské revoluce až po rok, pro který bylo možné dohledat relevantní statistická data z oblasti KZO.

3.1 KZO v období let 1959–1991

Orientaci KZO v prvním sledovaném období zásadně ovlivnila roztržka se Spojenými státy, jež nastala prakticky ihned po vítězství kubánské revoluce. Tato roztržka v reálu znamenala především omezení vzájemného obchodu, což je možno dát do souvislosti s americkým ekonomickým tlakem na Kubu, tedy použitím *hard power* americkou ZP. To, že se Američané uchýlili k ekonomickým sankcím, nebylo jistě překvapující, protože Spojené státy měly dobře zmapovaný stav kubánské ekonomiky a věděly tedy, že sankce tvrdě poškodí kubánskou ekonomiku, která byla na vzájemném obchodu značně závislá.²³¹ Američané celkem logicky odhadli, že pokud Kuba přijde o příjmy z turistického ruchu a především ztratí odběratele své nejdůležitější vývozní komodity – cukru, nemůže dlouho ekonomicky přežít.

Tento kalkul se však ukázal jako zavádějící a je zřejmé, že Kuba byla naopak ekonomickými sankcemi USA prakticky donucena hledat si obchodní partnery mezi socialistickými zeměmi, které měly ekonomický potenciál a politický zájem k navázání vzájemných vztahů. Rozhodnutí o nákupu kubánského cukru Sovětským svazem²³² a Čínou bylo čistě politického rázu²³³ a v podobném duchu se sjednávaly i obchody v dalších letech. Jelikož však Čína neměla dostatečné ekonomické a surovinové zdroje, bylo logické, že se KZP začala orientovat na Sovětský svaz, který se v dalších desetiletích měl stát hlavním obchodním partnerem a sponzorem kubánského režimu. Kubáncům se podařilo přesvědčit SSSR, aby dodával Kubě za výhodné ceny ropu. Za tu si

existence institucionálního omezení moci výkonné. Třetí okruh se týká osobních svobod, tedy záruk, které osobní svobody zaručují. Státy jsou klasifikovány v rozmezí -10 až +10, přičemž v rozmezí -10 až -6 jsou považovány za autokracie, -5 až 0 za uzavřené anokracie, +1 až +5 za otevřené anokracie, +6 až +9 za demokracie a +10 za plně demokracie. Za anokracie jsou označeny hybridní režimy, ve kterých mají moc elitní skupiny. Kompletní informace o tomto indexu lze nalézt na <http://www.systemicpeace.org/inscr/p4manualv2012.pdf> (8. 8. 2014).

²³¹ Export do USA tvořil 60 % kubánského vývozu a import z této země tvořil v roce 1959 75 % všech dovozů (Dominguez a Prevost 2008: 42).

²³² V prvních dvou letech spolupráce byl však vzájemný obrat obchodu menší než za Batisty, což svědčí o opatrnosti Sovětů (Kunc 2001: 21).

²³³ Toto tvrzení lze opřít o to, že SSSR a Čína mohly cukr nakoupit za stejnou cenu v zemích, které jsou jim geograficky blízké, a uspořit tak náklady za dopravu.

nechal platit kubánským cukrem, u něhož akceptoval cenu vyšší, než byla světová²³⁴, což lze označit za významný úspěch kubánského vedení, potažmo i KZP. Vývoj kubánského vývozu cukru do SSSR zachycuje tabulka 2, ze které je rovněž patrné, jak Sovětský svaz dotovanými cenami podporoval kubánskou ekonomiku.

Tabulka 2: Vývoz kubánského cukru do SSSR

	Množství v tisících tun	Cena v tisících rublů	Světová cena v am. centech za libru	Cena placena Sověty v am. centech za libru
1960	1,468	93,400		
1965	2,331	273,368	2	6
1970	3,000	364,339	4	6
1975	2,964	1,344,312	20	26
1980	2,647	1,857,934	28	47
1985	3,685	3,312,053	4	49
1989	3,468	2,596,095		

Zdroj: množství a cena v rublech: 1960–1970 Blasier, Mesa-Lago 1979: 281
1975–1989 Mesa-Lago 1993: 79
cena za libru – Domínguez 1989: 83

Ani tento výrazný úspěch KZP však Kubánce zřejmě nemohl uspokojit, protože jejich cílem se zajisté stalo pevné zakotvení v ekonomických strukturách socialistického společenství, což by jim, jak správně tušili, přineslo ekonomické jistoty. Tento cíl KZP se podařilo naplnit přijetím Kuby do RVHP²³⁵ v roce 1972, na což navázala i nová sovětsko-kubánská hospodářská smlouva, která přinášela Kubě obrovské ekonomické výhody. Hledáme-li odpověď na to, jakým způsobem se KZP podařilo docílit této mety, můžeme konstatovat, že za tímto úspěchem zajisté byla, pro někoho oportunistická, pro jiného realistická, politika Fidela Castra, kterou započal v roce 1968, kdy odsouhlasil vstup vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR. Ač pro značnou část světové veřejnosti znamenalo Fidelovo prohlášení zklamání²³⁶, je potřeba připomenout, že postup kubánského vůdce znamenal nový impuls pro rozvoj kubánské ekonomiky, a tedy i KZO, což dávalo kubánskému režimu větší šance na přežití. Přijetí Kuby do RVHP je třeba chápat jako odměnu Sovětů F. Castrovi za převzetí sovětského modelu kubánským

²³⁴ Oficiálně byl kubánský cukr placen z 80 % ropou a 20 % platili Sověti hotově (Blasier, Mesa-Lago 1979: 276).

²³⁵ Rada vzájemné hospodářské pomoci byla založena v roce 1949 jako ekonomická organizace socialistických zemí. Při svém rozpadu v roce 1991 byly členy organizace Sovětský svaz, NDR, ČSSR, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Polsko, Mongolsko, Kuba a Vietnam (Encyclopaedia Britannica 2010).

²³⁶ Více v kapitole 2.

režimem. Toto rozhodnutí bylo navýsost politické, jelikož vstup Kuby byl pro toto společenství značnou zátěží.²³⁷

V letech 1959–1991 měla Kuba čilé obchodní vztahy i s další socialistickou velmocí – Čínou²³⁸, a to i přesto, že politické vztahy s ní v této době stagnovaly. Tento zdánlivý rozpor lze vysvětlit kubánskou snahou alespoň částečně diverzifikovat ZO a udržet si tak alespoň částečnou nezávislost na obchodu se SSSR. Udržování dobrých obchodních vztahů s touto zemí bylo prozíravým rozhodnutím kubánské vlády, což se projevilo na počátku 90. let, kdy Čína částečně převzala roli hlavního sponzora Castrova režimu. Kuba měla samozřejmě zájem i na obchodu s kapitalistickými zeměmi²³⁹, ale těmto vztahům bránila především kubánská platební neschopnost a nedostatek deviz.

Tabulka 3: Podíl deseti nejvýznamnějších kubánských obchodních partnerů na kubánském zahraničním obchodu mezi léty 1959–1991 a průměrná známka těchto zemí podle klasifikace Polity IV v tomto sledovaném období

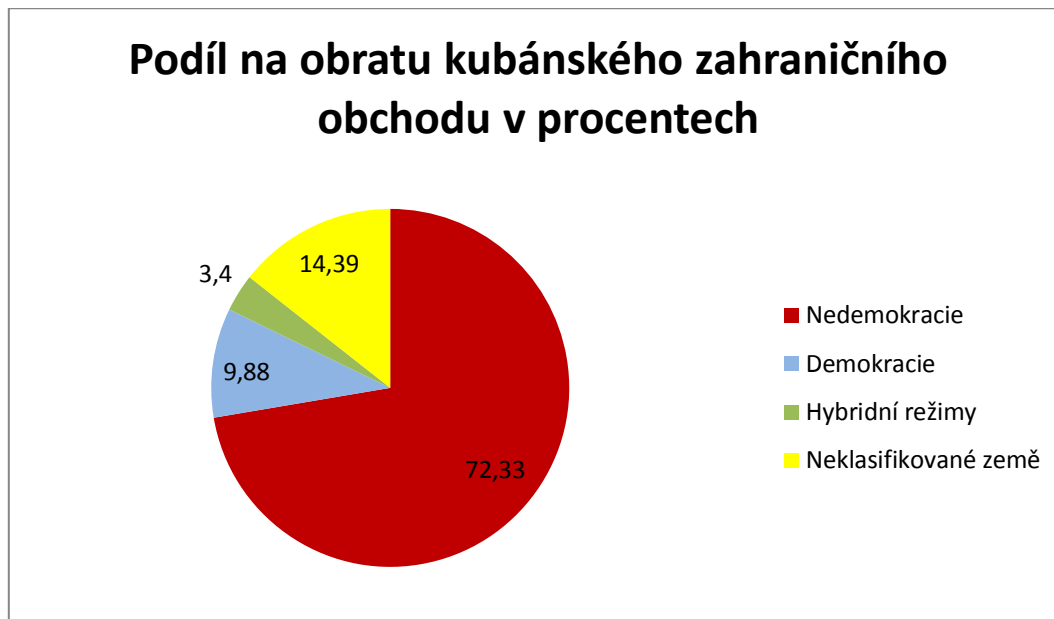
	SSSR	ČLR	Japonsko	NDR	Španělsko	ČSSR	BLR	Velká Británie	Kanada	Francie	celkem
Podíl na obrátu zahraničního obchodu v procentech	56,7	6,19	4,34	3,77	3,4	3,16	2,51	2,13	1,74	1,67	85,61
Průměrné hodnocení podle Polity IV	-6,8	-7,4	+10	-8,4	+2	-6,5	-6,5	+10	+10	+7,2	+0,72

²³⁷ Výhodné pro Sovětský svaz ale bylo, že tímto krokem přenesl část zátěže, kterou mu přinášelo financování karibského spojence, na své satelity.

²³⁸ Kuba dodávala Číně cukr a dovážela potraviny, obuv, textil, jízdní kola, chemikálie a průmyslové zboží (Mesa-Lago 1993: 199).

²³⁹ Západ měl zájem především o niklovou rudu a tradiční kubánské produkty, jako tabákové výrobky, kubánský rum a cukr. Kuba pak potřebovala výrobky na high-tech úrovni, kterými socialistické země nedisponovaly. Podrobnosti o KZO lze nalézt v knihách *Cuba After the Cold War* od autora Carmela Mesa-Laga a v knize *To Make a World Safe for Revolution – Cuba's Foreign Policy* od autora Jorga Domíngueze (Mesa-Lago 1993: 203–208; Domínguez 1989: 184–211).

Graf 4: Podíl deseti nejvýznamnějších obchodních partnerů Kuby, klasifikovaných podle Polity IV, na kubánském zahraničním obchodu mezi léty 1959–1991

Zdroje tabulka i graf: Údaje za léta 1959–1974 Blasier, Mesa-Lago 1979: 184

Údaje za léta 1975–1989 Mesa-Lago 1993: 139

Údaje za léta 1990–1991 CIA 1996: 1–4

Polity IV Project

Z tabulky 3 lze vidět, že hlavními obchodními partnery Kuby mezi léty 1959–1991 byly zejména socialistické země, které podle Polity IV patřily mezi země nedemokratické. Z grafu 4 pak můžeme vyčíst, že kubánský obchod s těmito zeměmi tvořil 72,33 %. Demokratické země se na kubánském zahraničním obchodu podílely 9,88 % a Španělsko, které lze průměrnou známku zařadit mezi hybridní režimy²⁴⁰, pak mělo podíl 3,4 %. Poměrně malý podíl (necelých 15 %) patřil zemím, které se nedostaly mezi deset nejvýznamnějších obchodních partnerů Kuby a nebyly tedy klasifikovány. To, že první desítka zemí zajišťovala 85 % KZO, ukazuje na malou diverzifikaci KZO a soustředění obchodu na úzkou skupinu zemí. Jak je také zřejmé z tabulky 3, průměrné hodnocení míry demokracie klasifikovaných zemí v tomto období dosáhlo hodnoty +0,72, což je však údaj, který nemá příliš významnou vypovídací hodnotu, protože

²⁴⁰ Zařazení Španělska mezi hybridní režimy není zcela přesné, protože je výsledkem zprůměrování známek za celé výzkumné období, ale i tak má tento výsledek alespoň částečnou vypovídací hodnotu. Pro úplnost je možné dodat, že podle Polity IV bylo Španělsko skutečně hybridním režimem jen mezi lety 1977–78, před touto dobou bylo hodnoceno jako nedemokracie a poté, až do roku 1992, jako demokracie.

demokratické země, jejichž vysoké hodnocení výslednou známku ovlivnilo, měly s Kubou jen poměrně malý obchodní obrat.

Máme-li provést shrnutí, můžeme konstatovat, že důvody rozsáhlé obchodní spolupráce se socialistickými zeměmi mají kořeny v americkém embargu, které donutilo Kubu hledat si nové odběratele své hlavní vývozní komodity – cukru a dodavatele strategické suroviny – ropy. Obchod s kapitalistickými zeměmi byl omezen jednak americkým embargem, jednak nedostatkem devizových prostředků. Pro socialistické země bylo ekonomické připoutání Kubu k socialistickému táboru výhodné z hlediska jejího výhodného geografického umístění v blízkosti USA a v prostoru Latinské Ameriky. Je zřejmé, že Sovětský svaz využil antagonistických vztahů mezi Kubou a USA, aby si vytvořil předmostí k pronikání do tohoto regionu a mohl ohrozit Spojené státy. Volba Kubu byla z velké části ovlivněna vnějšími faktory, tedy již zmíněným embargem a nedostatkem surovinových zdrojů, které jí znemožňovaly provádět nezávislou obchodní politiku a ohrožovaly existenci Castrova režimu. Tento režim se musel rozhodnout, zda se podřídí diktátu USA, či svázat svůj osud se socialismem sovětského typu, ke kterému byl ve svých počátcích značně kritický. Režim se choval, co se týče mezinárodního obchodu, značně realisticky, protože zajistit si větší množství devizových prostředků, které by bez pomoci socialistických zemí nutně potřeboval, sám prakticky nemohl.²⁴¹

3.2 KZO v období let 1992–2014

Zhroucení Sovětského svazu a rozpad socialistického tábora znamenal pro režim bratří Castrů nejen přímé vojenské ohrožení, ale především hrozbu ekonomického kolapsu.²⁴² Jak již bylo uvedeno v druhé kapitole, Rusko a další republiky nově vzniklé z bývalého Sovětského svazu sice byly nadále ochotny obchodovat s Kubou, ale pouze za podmínek, že obchody proběhnou za světové ceny a při přímých platbách v devizách. Prvním cílem KZO v tomto období se tedy logicky stalo zajištění dostatku ropy, která by nahradila nyní drahou ropu Ruskou. Nedostatek této strategické suroviny totiž bezprostředně ohrožoval chod

²⁴¹ Snad jedinou možností bylo otevření se turistickému ruchu, ale na tuto možnost režim přistoupil až po zhroucení svého donátora – SSSR.

²⁴² Kubánská obchodní kapacita klesla mezi lety 1989–1992 o 70 %, což se projevilo i na prudkém pádu kubánského HDP z 2,9 % v roce 1990 na -14,9 % v roce 1993 (Gott 2005: 355–357).

státu a mohl znamenat delegitimaci vládnoucího režimu. Tento problém se Kubáncům podařilo částečně vyřešit dodávkami ropy z Mexika, Libye a Venezuely, které byly ochotny dodat ropu na úvěr (Mesa-Lago 1993: 76). Hledáme-li důvody vstřícného postoje výše jmenovaných zemí, je možno uvést, že v případě Libye šlo zřejmě o dlouhodobé přátelské styky obou režimů a jejich společné obavy z ohrožení ze strany USA. Také u Mexika lze důvody dodávek ropy vidět v dlouhodobých přátelských vztazích, které převážily i nad ekonomickou rozvahou, protože kubánský dluh tímto rozhodnutím dál nebezpečně rostl.²⁴³ V případě Venezuely šlo pak pravděpodobně o výraz emancipace její politiky od vlivu Spojených států.²⁴⁴

Konsolidaci KZO se samozřejmě snažili zabránit Američané, kteří věděli, že Kuba je na obchodu se zahraničím závislá. Jako nástroj k poškození kubánské ekonomiky zvolily USA přitvrzení ekonomického embarga v rámci přijetí zákonů CDA a zejména LIBERTAD. Americké snahy měly svou logiku, ale nebraly dostatečně v úvahu změny, které nastaly po skončení studené války. Kuba se totiž již vymanila z izolace a mohla se opřít o podporu v zahraničí. Ačkoli se USA staly jedinou supervelmocí, emancipace amerických spojenců²⁴⁵ i států regionu znemožňovala obchodní izolaci Kubu. KZP také získala vítaného spojence přímo ve Spojených státech. Tlak amerických zemědělců donutil americkou vládu přijmout v roce 2000 Export Enhancement Act, který umožňuje export amerických zemědělských výrobků na Kubu (Sullivan 2014: 2). Američané se tak paradoxně stali největším exportérem potravin na Kubu, což jim zajišťuje i umístění v první desítce největších kubánských obchodních partnerů v tomto období.²⁴⁶ Z výše uvedeného je vidět, že americká ZP podcenila jak vnitřní, tak vnější faktory ovlivňující její ZP, což vedlo k jejímu neúspěchu, který se odrazil v nevelkém účinku nově přijatých sankcí.

Přes výrazný pokles vzájemného obchodu²⁴⁷ za éry prezidenta Jelcina zůstává významným obchodním partnerem Kubu Rusko²⁴⁸, což lze dát do

²⁴³ Kubánský dluh vůči Mexiku dnes dosahuje výše 487 mil. USD (Reuters 2013).

²⁴⁴ Více o kubánsko-venezuelských vztazích lze nalézt v kapitole 2.

²⁴⁵ LIBERTAD odmítla EU, Kanada a Mexiko, což donutilo Spojené státy omezit jeho užívání.

²⁴⁶ Potenciál obratu kubánsko-amerického zahraničního obchodu po zrušení embarga se odhaduje na 1–2,6 biliónů USD (Sánchez 2006).

²⁴⁷ Pokles kubánsko-ruského obchodu činil mezi léty 1989–1994 89 % a dovoz ropy klesl z 13 mil. tun v roce 1989 na necelé 2 milióny v roce 1992 (Leogrande a Thomas 2002: 342).

souvislosti s obnovením imperiálních ambicí této země po zvolení prezidenta Putina. Rozhodnutí o poskytnutí nových úvěrů na ruské zboží je zejména rozhodnutím politickým a jeho důvodem byl již zmíněný návrat zájmu Ruska o region LA. V období, které následovalo po ukončení pomoci Sovětského svazu, významně pomohla Castrově režimu Čína, která se tak zachovala pravděpodobně zejména z důvodu dlouhodobých vazeb a ideologické spřízněnosti obou režimů. Existuje zde ovšem i možnost, že svou roli sehrál i kalkul, kdy Čína, podobně jako Rusko, počítá s využitím dobrého geografického umístění ostrova. K největším kubánským obchodním partnerům ve druhém sledovaném období patřily i země EU²⁴⁹, které se v roce 2012 podílely na kubánském zahraničním obchodu 21,5 %, a Kanada²⁵⁰, která s režimem bratří Castrů udržuje obchodní styky již od revoluce v roce 1959 (iDNES.cz 2014). Problémem v rámci rozvoje obchodních vztahů s rozvinutými demokratickými zeměmi však zůstává nedostatek devizových prostředků na kubánské straně, což může změnit jen výrazný růst kubánské ekonomiky.

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, od 70. let 20. století se obnovují i obchodní vztahy se zeměmi Latinské Ameriky. Za tímto restartem vzájemných obchodních vztahů lze vidět především postupnou emancipaci zemí regionu od vlivu USA a opuštění používání vojenských prostředků ZP kubánským režimem. V současnosti hraje samozřejmě prim Venezuela, která po zvolení H. Cháveze venezuelským prezidentem nahradila Sovětský svaz v roli hlavního sponzora kubánského režimu. Pro Kubu jsou nejdůležitější dodávky venezuelské ropy²⁵¹, kterou dodává za dotované ceny nebo na dlouhodobé úvěry. Jak již bylo uvedeno v druhé kapitole, ekonomické vztahy s Venezuelou nejsou postaveny na racionálním základu, venezuelská podpora kubánského režimu je především politického rázu. Je ovšem otázkou, zda je role hlavního mecenáše Kuby

²⁴⁸ Rusko nadále dodávalo Kubě ropu a odebíralo její cukr a nikl, ovšem v daleko menších objemech. Kubánci s Rusy také uzavřeli důležitý kontrakt na nákup dopravních letadel, na který jim Rusové poskytli výhodný úvěr (Suchlicki 2009: 4).

²⁴⁹ Největší obchodní obrat ze zemí EU má s Kubou Španělsko, ale zdatně mu sekunduje i Itálie a Francie. Kuba do EU exportuje minerály, potraviny a tabákové výrobky a importuje stroje a dopravní prostředky, chemikálie a potraviny (European Commission 2014: 5–8).

²⁵⁰ Spolupráce mezi Kubou a Kanadou není omezena jen na vzájemný obchod, v roce 1997 obě země uzavřely dohodu o politické, ekonomické a sociální spolupráci (Domínguez in Espach a Tulchin eds. 2001: 200).

²⁵¹ Kromě ropy dodává Venezuela i dřevo, obuv a textil. Kuba vyváží zejména služby (lékaře, vojenské a bezpečnostní poradce, učitele a sportovní trenéry), biotechnologie, farmaceutické výrobky a cement.

pro Venezuelu dlouhodobě udržitelná. Z tohoto důvodu se totiž může významný podíl Venezuely na KZO v případě ekonomického kolapsu či změn ve vedení Venezuely rychle změnit.

Kuba se samozřejmě snaží rozvíjet i ekonomickou spolupráci s dalšími významnými hráči regionu, kteří jsou ochotni přijmout jisté ekonomické riziko, které tato spolupráce může přinést. Je pravděpodobné, že tyto země motivuje, kromě regionální spřízněnosti, i víra v budoucí ekonomický potenciál Kuby a její výhodné geografické umístění. Tradičním obchodním partnerem ze zemí LA je Mexiko²⁵² a významným obchodním partnerem Kuby je i regionální mocnost Brazílie²⁵³, která kromě obchodní spolupráce rozvíjí s Kubou i jiné ekonomické styky i investice.²⁵⁴ Z tohoto výčtu a z údajů uvedených v tabulce 4 lze vyvodit, že obchod se zeměmi regionu LA výrazně roste.

Tabulka 4: Podíl deseti nejvýznamnějších kubánských obchodních partnerů na kubánském zahraničním obchodu mezi léty 1992–2011 a průměrná známka těchto zemí podle klasifikace Polity IV v tomto sledovaném období

	Venezuela	Čína	Španělsko	Kanada	Rusko	Mexiko
Obrat zahraničního obchodu	36,731,853	18,178,196	14,902,456	12,985,317	6,209,626	5,887,989
Podíl na obratu zahraničního obchodu	22,5	11,1	9,1	7,9	3,8	3,6
Průměrné hodnocení podle Polity IV	+5,5	-7,7	+10	+10	+5	+5,9

²⁵² V současné době dodává Mexiko na Kubu polymery, krmiva pro hospodářská zvířata, hnojiva a pryže. Kuba exportuje do Mexika tabákové výrobky, alkohol, biochemický materiál a měděné dráty.

²⁵³ Kuba v této zemi nakupuje potraviny, zemědělské stroje a chladicí zařízení. Nejvýznamnějším kubánským vývozním artiklem do Brazílie jsou farmaceutické výrobky, které tvoří 96 % exportu do této země. Kromě této komodity Brazílie nakupuje i kubánský tabák a cement.

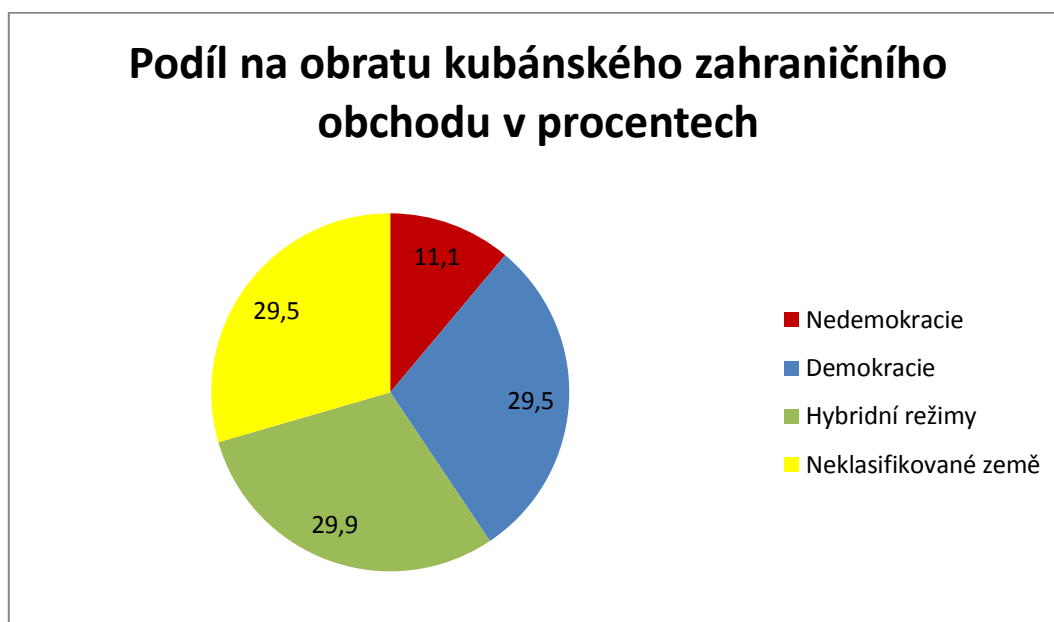
²⁵⁴ Brazílie investuje do průzkumu kubánských ložisek ropy a zejména do modernizace přístavu Mariel, který se má stát jedním z největších a nejmodernějších přístavů v LA. Venezuela investuje rovněž do průzkumu ložisek ropy a také do rozvoje rafinérií v Cienfuegos a Matanzas (Yanez 2005: 14).

	Itálie	USA	Brazílie	Francie	celkem
Obrat zahraničního obchodu	5,741,192	4,888,930	4,883,112	4,879,210	163,599,530
Podíl na obratu zahraničního obchodu	3,5	3	3	3	70,5
Průměrné hodnocení podle Polity IV	+10	+10	+8	+9	+6,64

Poznámka: Obrat zahraničního obchodu je uveden v milionech pesos.

Podíl na obratu zahraničního obchodu je uveden v procentech.

Graf 5: Podíl deseti nejvýznamnějších obchodních partnerů Kuby, klasifikovaných podle Polity IV, na kubánském zahraničním obchodu mezi léty 1992–2011

Zdroje tabulka i graf: Údaje za léta 1992 – 1993 CIA 1996: 1–4

Údaje za léta 1994 – 2000 ONEI 2001: 163–168

Údaje za léta 2001 – 2005 ONEI 2007: 158–163

Údaje za léta 2006 – 2011 ONEI 2012: 182–187

Údaje za léta 1992–1993 import z Ruska: Leogrande a Thomas 2002: 334

Poznámka: Údaje uvedené v dolarech převedeny na pesos tehdejším oficiálním kurzem 1:1.

Provedeme-li shrnutí výše uvedeného, můžeme konstatovat, že konec studené války a zhroucení komunistických režimů v zemích východního bloku znamenal pro kubánskou ekonomiku, a tedy i pro KZO, katastrofu. Režim bratří Castrů ovšem vyřešil tristní situaci, ve které se ocitl, v rámci svých možností poměrně uspokojivě, přestože ekonomické problémy samozřejmě nadále

přetrvávají. Úspěch konsolidace KZO po roce 1991 nelze ovšem přičíst pouze kreativnímu přístupu KZP, které se podařilo nalézt Kubě nové partnery, již kubánskému režimu částečně napomohli nahradit výpadek přísunu zboží a financí ze Sovětského svazu, ale podílely se na něm i jiné faktory. Změnila se především povaha mezinárodního systému a pro mnohé kapitalistické země už tvrdý americký přístup ke Kubě ztratil své opodstatnění. Tyto země sice stále kritizují kubánský režim za porušování lidských práv, to jim však nebrání rozvíjet s Kubou politické a především obchodní styky. Toto se týká i zemí LA, které se již v podstatě vymanily z podřízenosti USA a nemají problém s Kubánci obchodovat, či dokonce spolupracovat.

Kubánci měli také štěstí, že v roce 1999 byl zvolen venezuelským prezidentem Hugo Chávez, který se prezentoval jako nepřítel politiky Spojených států. Venezuela, která má významné ropné zásoby, navázala s Kubou úzkou spoluprací, a co se týče dodávek ropy, v podstatě nahradila pomoc Sovětského svazu. Z tabulky 4 lze vyčíst, že Venezuela se stala největším obchodním partnerem Kuby. Některé zdroje dokonce napovídají, že čísla uvedená v tabulce jsou podhodnocena a skutečný obrat vzájemného obchodu mezi oběma zeměmi je ještě vyšší.²⁵⁵ Z grafu 5 lze vyčíst, že se také výrazně proměnila skladba zemí, které se nejvíce podílely na KZO, vezmeme-li v úvahu jejich politický režim. Tzv. třetí vlna demokratizace, která podle Huntingtona začala v roce 1974 (Huntington 2008: 29), vedla nejen ke změnám režimů ve východní Evropě, ale i v zemích LA a ve Španělsku. Tato skutečnost znamenala, že KZO se v daleko větší míře musel zaměřit na obchod se zeměmi demokratickými a zeměmi s hybridními režimy.

Zajímavou informací je zjištění, že se mezi desítku zemí, které se nejvíce podílely na KZO, dostaly i Spojené státy, které oficiálně stále uplatňují proti Kubě obchodní embargo. Tento paradox lze vysvětlit tím, že vlivná americká agrární lobby donutila americkou vládu, aby zmírnila své postoje a povolila vývoz potravin na Kubu. Dalším zajímavým zjištěním vyplývajícím z grafu 5 je růst podílu neklasifikovaných zemí na KZO. Toto zjištění nám napovídá, že KZO se po roce 1991 více diverzifikoval.

²⁵⁵ Údaj z tabulky zachycuje i hodnoty z období před nástupem Cháveze do prezidentské funkce, kdy obchod nebyl zdaleka tak rozvinutý, což podíl Venezuely snižuje. Obavy z manipulace se statistickými daty se datují právě až do doby po jmenování Cháveze prezidentem, kdy se Chávez měl obávat, že zveřejnění skutečné výše pomoci Kubáncům by mohlo vyvolat odpor u Venezuelanů.

Proměna směřování KZO po roce 1991 je opravdu velmi zřetelná, lze však konstatovat, že tato nová orientace nevyplývala z vnitřního rozhodnutí kubánského režimu, ale že tento k ní byl v podstatě dotlačen. Vlna demokratizace výrazně zredukovala počet socialistických zemí, a i když podíl Číny a Vietnamu²⁵⁶ na KZO zůstává stále významný, z logiky situace vyplynulo, že Kubánci se museli v daleko větší míře začít orientovat na obchodní spolupráci se zeměmi demokratickými či hybridními režimy. Růst obchodní spolupráce a navazování pevných ekonomických vazeb jsou sice poměrně silným indikátorem směřování ZP, ale tento indikátor nelze příliš přeceňovat, protože jak vidíme z kubánského případu, změna vnějších podmínek může směřování ZO výrazně ovlivnit.

²⁵⁶ Podíl Vietnamu na KZO ho řadí do druhé desítky zemí s největším obchodním obrátem (ONEI 2013).

ZÁVĚR

Již přes padesát let vládnu na Kubě bratři Castrové a stejnou dobu kubánská zahraniční politika hájí jejich zájmy v mezinárodním prostředí a pomáhá tak zajišťovat přežití kubánského režimu. Ač oficiálně jsou pravomoci při tvorbě a výkonu zahraniční politiky rozděleny podle kubánské ústavy mezi několik institucí, tak v reálu byla tato politika vždy formována a ovládána bratry Castry a jejich nejbližšími spolupracovníky. Tento stav má kořeny v silné osobnosti vůdce kubánské revoluce Fidela Castra, který se svými nejuvěrnějšími obsadil všechny důležité posty ve státní správě. Charakter režimu, který lze zařadit mezi personifikované diktatury²⁵⁷, jim dává jistotu, že o tyto posty nemohou přijít.

Charisma Fidela Castra bylo vždy jeho trumfem, a to nejen na domácí scéně, ale i v zahraničí, kde si dokázal získat přízeň nejen mnoha státníků a intelektuálů, ale i obyčejných lidí, pro které se stal symbolem bojovníka proti chudobě, imperialismu, kolonialismu a neokolonialismu. Toto hodnocení je však poněkud zkreslující, vezmeme-li v úvahu fakt, že Castro podporoval sovětské imperiální zájmy v různých částech světa a zdiskreditoval se v očích mnoha svých příznivců podporou sovětské intervence v Československu a Afganistanu. Kubánskému režimu však také nelze upřít jeho úspěchy při pomoci mnoha africkým zemím v jejich snaze o dekolonizaci a stejně tak mu nelze upřít pomoc mnoha zemím třetího světa s rozvojem školství a zdravotnictví.

Tato práce si dala za úkol na základě porovnání KZP ve dvou obdobích odpovědět na otázku, jestli se kubánská zahraniční politika zásadně změnila po rozpadu hlavního kubánského sponzora a garanta bezpečnosti Sovětského svazu. Změna světového systému, která nastala v důsledku rozpadu SSSR a konce studené války, učinila z největšího kubánského rivala — Spojených států světového hegemona a málokdo věřil v přežití režimu bratří Castrů. Tento režim se však prezentoval jako neobyčejně odolný a přizpůsobivý. O jeho přežití se také výrazně zasloužila jeho zahraniční politika, která se ukázala, zejména co se týče variabilního užití prostředků ZP, jako poměrně pružná a flexibilní.

²⁵⁷ Viz kapitola 1.

Pomoci k zodpovězení hlavní výzkumné otázky, tedy zda se po roce 1991 změnilo směřování KZP, měly zejména odpovědi na tyto pomocné výzkumné otázky:

- Daří se Kubě normalizovat vztahy se Spojenými státy?
- Změnila se po roce 1991 KZP vůči třetímu světu?
- Zapojuje se Kuba po roce 1991 více do mezinárodní integrace?
- Daří se Kubě po roce 1991 více rozvíjet vztahy s liberálními demokraciemi, nebo se stále většinou zaměřuje na spolupráci s nedemokratickými režimy?

Analýza byla zaměřena zejména na cíle kubánské zahraniční politiky, které se vztahují k jednotlivým pomocným otázkám, a na prostředky, které KZP k naplnění těchto cílů používala.

Máme-li odpovědět na první pomocnou výzkumnou otázku, tedy daří-li se Kubě normalizovat vztahy se Spojenými státy, musíme v prvé řadě upozornit na to, že tyto vztahy jsou nejvýznamnějším vnějším faktorem, který determinuje KZP. Pocit ohrožení, tedy situace, ve které se stát nachází, je podle Johna Rourke (viz kapitola 1) jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňují formování ZP. Jak John Rourke uvádí, této situace, tedy ohrožení státu z vnějšku, využívají zejména nedemokratické režimy k upevnění své legitimacy, což je příklad i režimu bratří Castrů, kteří legitimitu své vlády zakládají i na tom, že se pasují do role obránců Kuby proti ohrožení ze strany USA. V prvním výzkumném období použily USA proti Kubě všechny nástroje ZP, tedy nástroje ekonomické, ideové, vojenské i diplomatické, a je téměř zázrakem, že kubánský režim tlak svého severního souseda ustál. Hlavním cílem KZP v tom to období se tedy stala zejména obrana proti možnému přímému či nepřímému ohrožení ze strany USA. Není tedy náhodou, že Fidel Castro uzavřel spojení se Sovětským svazem, druhou velmocí tehdejšího bipolárního světa, která jako jediná mohla Kubáncům pomoci americkou hrozbu eliminovat.

Američané nepochopili Castrův záměr provést reformy kubánské ekonomiky a sociálního systému, tedy oblastí, které za vlády Batisty nefungovaly

zcela optimálně.²⁵⁸ Jejich tvrdý postoj k reformám vedl k radikalizaci revoluce a v podstatě nahnal Fidela Castra do náruče Sovětského svazu, pro který se Kuba stala předmostím v blízkosti USA a bránou do Latinské Ameriky. Rozhodnutí Fidela Castra spojit se se Sovětským svazem bylo navýsost realistické, protože Kuba neměla prostředky na samostatnou obranu a jiní mocní spojenci se nenabízeli. Spojené státy, věřící ve svou technickou a intelektuální nadřazenost, dělaly a dělají kroky, které jsou ke kubánskému národu necitlivé, čehož kubánský režim využívá k zachování své legitimacy. Kubánci v tomto sledovaném období proti USA používali zejména diplomatické prostředky ZP (např. aktivity v OSN a Hnutí nezúčastněných zemí), ideové prostředky (ovlivnění americké a světové veřejnosti, ovlivnění politiků, podpora spřízněných skupin) a vojenské prostředky (aktivity tajných služeb, vojenská spolupráce se Sovětským svazem). Jak vyplynulo z analýzy provedené v této práci, tak využití těchto prostředků se ukázalo jako poměrně úspěšné, ale je jasné, že bez pomoci SSSR neměl režim bratří Castrů proti Američanům mnoho šancí.

Ve druhém sledovaném období se kubánsko-americké vztahy vyhrotily z důvodů zostření protikubánských sankcí v podobě tzv. Torricelliho a Helms-Burtonova zákona. Američané si zřejmě mysleli, že po pádu komunistických režimů ve východní Evropě je pád režimů bratří Castrů jen otázkou času a vyostření embarga mělo být pro něj poslední ranou. Tvrdý postoj USA vůči Kubě je paradoxní tím, že Američané mají čilé obchodní a kulturní styky s Čínou a Vietnamem, tedy se zeměmi, podobně jako Kuba, socialistickými. Američané zřejmě kladou větší důraz na rozvoj tržní ekonomiky, než na dodržování lidských práv, které režimu bratří Castrů vyčítají. Hlavním cílem KZP v tomto období se tedy stalo odvrácení tohoto amerického scénáře.

Kubánci k zajištění své bezpečnosti v tomto období používali zejména diplomatické prostředky ZP, ať již se jednalo o aktivní obranu skrze mezinárodní a regionální organizace, kde hledali ochranu před tlakem USA, či rozšiřováním sítě bilaterálních vztahů, což omezuje možnosti americké diplomacie izolovat kubánský režim. Kuba se také snaží ideově ovlivňovat veřejné mínění a politickou reprezentaci ve Spojených státech. Úspěch této politiky lze vidět v posunu

²⁵⁸ Batistův režim je obecně považován za režim zkorumpovaný, jenž protěžoval zájmy amerických firem. Zároveň se v něm také vyostřovaly sociální rozpory a umocňovaly se rozdíly mezi městem a venkovem.

amerického veřejného mínění, a to včetně kubánské emigrace, v rámci řešení případu Elián.²⁵⁹ Velká část americké veřejnosti, pochopila jak nesmyslné je nepřátelství mezi oběma zeměmi a že americká politika vůči Kubě, započatá na počátku 60. let 20. Století, je neúčinná a neperspektivní. Tento obrat veřejného mínění spolu s mezinárodním tlakem pak nejspíše vedl k prohlášení amerického prezidenta Obamy z prosince 2014, že USA jsou připraveny normalizovat vztahy s Kubou, a povede snad k ukončení jedné z posledních kapitol studené války.

Máme-li odpovědět na první pomocnou výzkumnou otázku, tedy zda se po ukončení studené války podařilo Kubě normalizovat vztahy se Spojenými státy, můžeme na základě analýzy empirických dat provedené v podkapitole věnované této pomocné výzkumné otázce konstatovat, že konec studené války neměl přímý dopad na vztahy mezi oběma zeměmi. Tyto vztahy zůstaly i dalších 25 let antagonistické a lze říci, že se dokonce v některých aspektech ještě více vyostřily. Jak již ale bylo uvedeno výše, je však docela možné, že proces zahájený v prosinci 2014 povede k normalizaci vztahů.

Odpověď na druhou pomocnou otázku, tedy zda se po roce 1991 změnila KZP vůči třetímu světu, lze nalézt zejména pomocí analýz kubánské politiky internacionalismu, která byla a je nejen kubánským cílem, ale i prostředkem, který KZP využívala a využívá v soupeření se Spojenými státy. Na rozdíl od spolupráce se Sovětským svazem, která byla navázána z čistě realistických pohnutek, má spolupráce Kuby se zeměmi třetího světa původ zřejmě převážně v idealistických pohnutkách i když i zde najdeme prvky realismu. Kubánci se totiž potřebovali dostat z izolace, ve které se je snažily držet Spojené státy, a země třetího světa se tedy staly jejich přirozenými spojenci. Na základě analýzy dostupných informací lze konstatovat, že KZP se v prvním sledovaném období poměrně úspěšně dařilo plnit svůj cíl, tedy politikou internacionalismu pomáhat národům třetího světa v jejich snaze o dekolonizaci a přispět k rozvoji jejich zdravotnictví a školství. Boj Kubánců proti imperialismu a kolonialismu se však postupem času stále více dostával pod kontrolu sovětské ZP, která začala používat kubánské vojáky v zástupných konfliktech, a původní, idealistické pojetí internacionalismu se stále více měnilo v pojetí ideologické. KZP si po úspěších v Africe v 70. letech 20.

²⁵⁹ Richard Gott prezentuje ve své knize *Kuba – Nové dějiny* výsledky výzkumu Gallupova ústavu, podle nichž se 70% Američanů po ukončení kauzy Elián vyjádřilo pro zrušení amerického embarga (Gott 2005: 387).

století zapsala i mnoho úspěchů v rozvoji vztahů se zeměmi Latinské Ameriky a karibské oblasti. Tato úspěšnost, která se v reálu projevila obnovením diplomatických a ekonomických styků s mnoha zeměmi regionu, byla zčásti výsledkem vnějších faktorů, zejména zaneprázdnění Američanů v jiných částech světa a umírněného postoje amerického prezidenta Cartera, který svou funkci vykonával v letech 1977–1981.

Nepřítomnost či zmírnění amerického tlaku umožnilo zemím tohoto regionu vykonávat nezávislou ZP, a tedy i normalizovat vztahy s Kubou. Intenzita vztahů se v průběhu času sice měnila, ale je pravdou, že jednou navázané kontakty již většinou nebyly v budoucnu zcela zpřetrhány. Za kubánský úspěch při navazování a udržování vztahů může i změněný přístup KZP, která upustila od využívání vojenských prostředků ZP, které dominovaly v první fázi. Kubánci omezili vývoz revoluce, tedy podporu spřátelených protivládních skupin v mnoha zemích amerického kontinentu a nahradili ideologický akcent ZP pragmatismem. Tento trend se odrazil zejména v rozvoji obchodních vztahů, které Kubě částečně pomohly diferencovat kubánskou závislost na obchodu s východním blokem. Kromě vojenských prostředků KZP v tomto období ve vztahu k zemím třetího světa využívala i prostředky ekonomické, tedy materiální, finanční a personální pomoc, ale tyto aktivity byly omezeny nedostatkem finančních prostředků.

Pro politiku internacionalismu ve druhém výzkumném období je charakteristické, že Kubánci postupně pochopili, že vojenské zásahy jsou často kontraproduktivní a lepší je jít cestou obchodu, diplomacie a užití *soft power*. Především lékařské mise zaznamenaly obrovskou popularitu, což vede k pozitivnímu vnímání Kuby v mnoha oblastech světa, mnohé tzv. západní země nevyjímaje. Možnost studia na kubánských školách přináší pro mnohé studenty ze třetího světa příležitost nejen zvýšit si svůj sociální statut, ale i poznat novou kulturu a společenské zřízení, jehož myšlenky pak mohou případně importovat i do svých domovských zemí. Kubánci jsou pomocí zdravotnické diplomacie schopni nenásilně ovlivňovat myšlení lidí v různých částech světa a toto je dobrým příkladem užití *soft power* v praxi.

Zdravotnická diplomacie nepřináší samozřejmě jen ideové zisky a naplnění svého cíle, tedy pomoci těm, pro které je zdravotnická péče nedostupná, ale tento nástroj KZP pomáhá Kubě i v posilování její slabé ekonomiky a spolu s rozvíjejícím se turismem tvoří nyní její základ. Je ovšem potřeba vzít v úvahu,

že náklady na tuto politiku jsou také značné a je otázkou, zda případné omezení pomoci ze strany Venezuely nepovede k jejímu útlumu. Odpověď na druhou výzkumnou otázku, tedy zda se změnila KZP vůči třetímu světu, je negativní. Je však potřeba připomenout, že i když Kuba nadále pokračuje v politice internacionalismu, změnila prostředky, které ve vztahu k zemím třetího světa používá. Namísto vojenských prostředků, které Kubánci užívali v prvním sledovaném období, volí dnes cestu použití ideových a diplomatických prostředků, zejména užití *soft power*.

Máme-li odpovědět na pomocnou otázku číslo tři, tedy zda se Kuba po skončení studené války více zapojuje do činnosti mezinárodních a regionálních organizací, musíme v první řadě znát odpověď na otázku, proč se do aktivit v těchto organizacích vlastně zapojuje. Jak je uvedeno na počátku podkapitoly věnující se této pomocné otázce, tak členství v těchto organizacích propůjčuje malým státům prestiž a nabízí jim nástroje k prosazování národních zájmů. V případě Kuby tedy slouží tyto aktivity zejména k odvrácení přímé či nepřímé intervence ze strany USA. Mimoto kubánské zapojení do těchto organizací pomáhá Kubě také eliminovat účinky amerického embarga a v minulosti jí i napomáhalo vymanit se z izolace, ve které se jí snažily držet Spojené státy. Jak již bylo uvedeno, Kuba se v roce 1992 vzdala vývozu revoluce a zavázala se usilovat o mírové soužití mezi národy, což se odrazilo v tom, že KZP již nepoužívá vojenských prostředků ZP. Tato nová kubánská politika navázala na úspěch umírněné diplomacie, která má kořeny v 70. letech 20. století, a otevřela Kubě dveře zejména do regionálních seskupení, ve kterých nebyla dříve vítána.

Možnost většího regionálního zapojení Kuby byla ovšem podmíněna i několika vnějšími faktory, mezi něž patří úpadek vlivu USA v regionu LA, jenž umožnil emancipaci zemí regionu, které se nyní mohou samy rozhodovat, s kým chtějí udržovat obchodní či politické styky. Dalším důležitým faktorem, který země regionu LA pravděpodobně vede k vstřícnějšímu postoji vůči Kubě, je také změna politického klimatu, kterou přineslo ukončení studené války. Naděje na oteplení vzájemných vztahů a předpoklad, že rozvoj obchodních a politických styků přispívá k předcházení konfliktům a mírovému soužití mezi státy, byly zřejmě důležitými důvody, proč se státy regionu rozhodly vyjít vstříc kubánským integračním snahám a opětovně začlenit Kubu do svých řad.

Srovnáme kubánské aktivity v mezinárodních a regionálních organizacích v obou sledovaných obdobích, můžeme na základě výše provedené analýzy empirických dat konstatovat, že zatímco v prvním sledovaném období čelila Kuba tlaku USA především svými diplomatickými aktivitami v OSN a HNZ, v druhém sledovaném období sází, kromě OSN, i na aktivity v regionálních organizacích, které byly v dobách studené války často pod vlivem USA. Pokusíme-li se odpovědět na otázku číslo tři, tedy zda se Kuba po ukončení studené války více zapojuje do činnosti mezinárodních a regionálních organizací, můžeme na základě výše uvedeného konstatovat, že kubánská diplomacie pokračuje i po roce 1991 v úspěšné politice ochrany svých zájmů skrze hledání podpory v těchto organizacích. Je však potřeba dodat, že KZP přesunula těžiště svých aktivit z HNZ do integračních seskupení v regionu LA. Za touto změnou lze vidět pragmatismus KZP, která opustila zaměření na upadající relikty studené války – HNZ a hledá oporu více v zemích, které jsou jí geograficky i kulturně blízké.

Odpověď na otázku číslo čtyři, tedy zda Kubánci po skončení studené války více rozvíjejí vztahy s liberálními demokraciemi, nebo se stále většinově zaměřují na spolupráci s nedemokratickými režimy je podmíněna odpovědí na jinou otázku, tedy co vlastně vede Kubánce k rozvoji bilaterálních styků. Odpovědí na tuto otázku je, že tyto vztahy jsou prostředkem, který režim bratří Castrů používá k odvrácení hrozby ze strany Spojených států a který jim pomáhá držet nad vodou jejich slabou ekonomiku. Kubánci vždy usilovali o spojení zejména s takovými zeměmi, které měly či mají relevantní vliv v mezinárodním prostředí a také dostatečné ekonomické zdroje. Není tedy divu, že KZP v prvním sledovaném období ovlivňovaly zejména dvě významné socialistické mocnosti – Sovětský svaz a Čína a že po roce 1991 se hlavním partnerem Kuby stává blízká Venezuela, stát bohatý na ropu.

Spolupráce s liberálními demokraciemi se dlouho omezovala pouze na obchodní vztahy, ale i ty byly dlouhou dobu, pro platební neschopnost Kuby, značně omezené. Svou roli v tom, že se rozvoji vztahů s těmito zeměmi příliš nedařilo, lze nalézt také v loajalitě těchto zemí ke svému spojenci – Spojeným státům, které se snažily Kubu izolovat. Z těchto důvodů byl v prvním sledovaném období kubánský zahraniční obchod zaměřen především na socialistické země, které souhlasily s barterovými obchody a poskytováním zboží na výhodné úvěry. Důvodem této vstřícnosti socialistických zemí vůči Kubě bylo bipolární rozdělení

světa v době studené války, kdy Kubánci s těmito zeměmi uzavřeli spojení proti svému největšímu nepříteli – USA.

Rozpad východního bloku a Sovětského svazu přinutil Kubu orientovat se více na obchod se zeměmi demokratickými. Tato změna však nebyla způsobena tím, že by se Kuba chtěla více otvírat volnému obchodu, ale spíše tím, že potřebné zboží Kuba jinde nesežene. Politická spolupráce se zeměmi EU se rozvíjí velmi pomalu, od roku 1988, kdy byly učiněny první pokusy o navázání dialogu, příliš nepostoupila. Za tento slabý pokrok může především značná nejednota zemí EU, ve kterých se často mění postoje ke kritice lidských práv na Kubě. Kuba nátlak EU na jejich dodržování odmítá jako zasahování do své suverenity a namítá, že přednější jsou práva sociální. Jako příklad nadstandardních vztahů Kubu s liberálními demokraciemi je možno uvést kubánsko-kanadské vztahy, jejichž počátek lze datovat již od vzniku režimu bratří Castrů. O významu těchto vztahů svědčí i to, že podle nepotvrzených informací se Kanada významně podílela na zprostředkování kubánsko-amerického dialogu, který vyvrcholil prohlášením amerického prezidenta Obamy z prosince 2014, v němž oznámil počátek normalizace vzájemných vztahů.

Po rozpadu Sovětského svazu musela KZP také hledat nové partnery, kteří by byli Kubě ochotni poskytnout finanční podporu, či ropu. Výběr takových partnerů byl ovšem znatelně omezen, a to zejména z důvodu obrovské kubánské zadluženosti. Pomoc Kubě mohli poskytnout pouze movití partneři, pro které byla podpora režimu bratří Castrů především otázkou politickou, což v reálu znamenalo, že tyto země byly či jsou zapřísáhlými nepřáteli Spojených států. Pomoci Kubě se rozhodla Libye a Irán, země, které tato kritéria splňují a mimo to měly s kubánským režimem již dlouhodobé přátelské styky. Tyto země jsou však řazeny mezi země nedemokratické, jako hybridní režim je pak podle indexu měření demokracie Polity IV klasifikována i Venezuela – strategický partner Kubu v druhém sledovaném období.

Zvolení Huga Cháveze venezuelským prezidentem, v roce 1996, bylo pro přežití režimu bratří Castrů zcela zásadním momentem. Chávez ideologicky navázal na Fidelovy politické postoje, zejména na jeho kritiku neoliberalismu a globalizace, když tvořil svůj program *Socialismus 21. století*. Spojenectví s „guruem“ světové levice mělo zvýšit jeho prestiž, za což byl ochoten velkoryse platit. Pro Kubánce byl takový spojenec neocenitelný. Venezuela oplývá ropou,

nachází se geograficky blízko a staví se do opozice proti politice USA. V neposlední řadě je ochotna dodávat ropu na úvěr a přijímat za ni platby v nefinančním plnění. Kromě dodávek ropy je také ochotna investovat do výstavby kubánské infrastruktury a průzkumu nalezišť ropy. Neméně důležité jako ekonomické vazby jsou i vazby politické a bezpečnostní.

Odpověď na výzkumnou otázku číslo čtyři, tedy zda se Kuba postupem času více orientuje na spolupráci s liberálními demokraciemi, či nadále preferuje spolupráci se zeměmi považovanými za země nedemokratické, není zcela jednoznačná. Jak je zřejmé z kapitoly 3, obchod s liberálními demokraciemi roste. Tato změna směřování KZO však nebyla dána rozhodnutím kubánského režimu, ale je ji třeba dát do kontextu situace nastalé po konci studené války, kdy nástupnické státy Sovětského svazu a jeho bývalí spojenci utlumili ekonomickou spolupráci s režimem bratří Castrů. Spolu s růstem obchodu se zvyšuje i příliv investic z demokratických zemí, a to zejména do turistického ruchu. Politická spolupráce s liberálními demokraciemi, zejména zeměmi EU, však víceméně stagnuje a naděje na výraznější změny mohou být pouze opatrné. Politické vztahy Kubánci nadále rozvíjejí hlavně se zeměmi, které jsou obecně považovány za nedemokratické, nebo ne plně demokratické. Odpověď na výzkumnou otázku číslo čtyři by se tedy dala formulovat tak, že i když roste ekonomická spolupráce s liberálně demokratickými zeměmi, tak se Kuba i nadále orientuje převážně na spolupráci se zeměmi, ve kterých je omezena pluralita.

Jedním z indikátorů, které mohou něco více napovědět o směřování ZP, jsou i údaje o směřování zahraničního obchodu. Jak již bylo uvedeno výše, tak v prvním sledovaném období se KZO zaměřil především na spolupráci se socialistickými zeměmi, což lze dát do souvislosti s uzavřením spojení Kuby se zeměmi socialistického tábora a skutečností, že Kuba neměla dostatek devizových prostředků, které by jí umožňovaly ve větší míře obchodovat se zeměmi liberálně demokratickými. Zhroucení Sovětského svazu znamenalo samozřejmě konec podpory od tohoto státu a KZO musel na nově vzniklou situaci reagovat. Proměna směřování KZO po roce 1991 je opravdu velmi zřetelná, ale je nutno dodat, že tato nová orientace nevyplývala z vnitřního rozhodnutí kubánského režimu, ale že tento byl v podstatě k této změně dotlačen. Vlna demokratizace výrazně zredukovala počet socialistických zemí, a tak z logiky situace vyplývalo, že se Kubánci museli v daleko větší míře, začít orientovat

na obchodní spolupráci se zeměmi demokratickými či hybridními režimy. Růst obchodní spolupráce a navazování pevných ekonomických vazeb jsou sice poměrně silným indikátorem směřování ZP, ale tento indikátor nelze příliš přeceňovat, protože jak vidíme z kubánského případu, změna vnějších podmínek může směřování ZO výrazně ovlivnit.

Máme-li odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, tedy zda se po ukončení studené války výrazně proměnilo směřování kubánské zahraniční politiky, můžeme na základě odpovědí na pomocné výzkumné otázky konstatovat, že k zásadním změnám směřování této politiky nedošlo. Změnily se pouze prostředky k prosazování kubánských zájmů. Toto konstatování je v souladu s tvrzením J. Rourke, který považuje povahu režimu za nejdůležitější proměnnou, která má vliv na formování ZP (Rourke 2007: 79). Nedemokratický, rigidní režim bratří Castrů vládne na Kubě již přes padesát let a je zřejmé, že hlavní představitel toho to režimu – Fidel Castro nemíní připustit jeho zásadní změny. Toto tvrzení lze opřít o Fidelovo odmítnutí následovat čínskou cestu kombinace kapitalistické ekonomiky s komunistickou ideologií a jeho trvalým odporem k hledání kompromisu se Spojenými státy.

Některé kroky jeho nástupce Raúla Castra však naznačují, že tento je ochoten akceptovat některé změny, ale ty nesmějí podstatně nabourat základy režimu. Jedná se o převzetí některých aspektů čínské ekonomiky a politiky, tedy zejména snahu přilákat zahraniční investory a rozšířit počet empresas mixtas. S posledních kroků kubánského režimu je také zřejmé, že Raúl Castro se snaží najít kompromisní řešení ve vztazích se Spojenými státy. Režim ovšem stále odmítá přistoupit na kritiku dodržování lidských práv na Kubě a politikou internacionalismu se snaží exportovat myšlenky socialismu do zemí třetího světa, i když zaměnil kritiku imperialismu a nekolonialismu za kritiku globalizace. Z výše uvedeného je zřejmé, že pokud tento režim nepadne, výrazné změny kubánské politiky, včetně té zahraniční, nelze očekávat.

Podle Russella Bovy (Bova 2009: 73-76) má na směřování zahraniční politiky státu vliv typ vlády, ekonomický systém, národní povaha, kulturní identita, vliv zájmových skupin a veřejného mínění. John Rourke pak považuje za zásadní proměnné typ vlády a situaci, ve které se stát nachází (Rourke 2007: 79). Pokusíme-li se o predikci budoucího vývoje KZP, musíme se snažit na základě znalosti chování výše uvedených proměnných v minulosti předpovědět jejich další

vývoj. Klasifikujeme-li režim bratří Castrů jako personální diktaturu (viz kapitola 1) je zřejmé, že tvorba KZP je plně podřízena vůli obou bratrů a jejich nejbližších spolupracovníků a vliv dalších domácích faktorů je značně omezen. Jak bylo uvedeno výše, z postoje bratří Castrů ke změnám které nastaly po ukončení studené války, tedy z jejich neochoty činit výrazné zásahy do stávající kubánské politiky lze vyvodit, že za jejich života se směřování KZP radikálně nezmění. Lze jen očekávat mírné otvírání se Kubě světu, a to zejména v ekonomické oblasti. Nechuť ke změnám jistě posiluje i skutečnost, že se Kubě daří, v rámci svých možností, konsolidovat ekonomickou situaci²⁶⁰, která se po rozpadu SSSR ocitla v katastrofální krizi. Výrazný problém může ovšem nastat, pokud Kubánci přijdou o pomoc z Venezuely, což by jistě znamenalo rozpoutání ekonomické krize, která by mohla přerůst v masové protesty a vést k pádu režimu. Pokud tento scénář nenastane, zůstává zásadní otázkou, zda kubánský režim přežije své zakladatele, nebo zda se po jejich smrti zhroutí a země se nasměřuje k liberálně demokratickému modelu.

V případě přežití režimu se dá předpokládat, že nová generace kubánských komunistů znatelně omezí idealistický akcent KZP a bude preferovat pragmatický přístup, což v reálu znamená, že KZP mimo jiné utlumí i politiku internacionalismu v její původní podobě a nahradí ji vývozem služeb. Toto tvrzení má oporu v tom, že náznaky této politiky se objevují již v současnosti a také v tom, že podle všech relevantních informací je tato pomoc zemím třetího světa, zejména bez spoluúčasti Venezuely, dlouhodobě neudržitelná. Je také pravděpodobné, že Kubánci se budou snažit rozvíjet ekonomické styky s liberálními demokraciemi, a to i za cenu jistých ústupků v oblasti ochrany lidských práv, kterými některé země zlepšení vztahů s Kubou podmiňují. Je otázkou, zda by případné zlepšení životní úrovně běžných Kubánců stačilo k udržení legitimacy režimu, nebo by reformy naopak znamenaly jeho postupný pád. Kuba bude také určitě pokračovat ve snahách o integraci do latinsko-amerických regionálních sdružení, která mají potenciál přinést jí ekonomické výhody a obranu před případným tlakem USA. Podobný, ovšem ještě radikálnější,

²⁶⁰ Tvrzení, že se Kubě daří konsolidovat ekonomickou situaci lze doložit růstem HDP, který se ze záporných hodnot vrátil opět do hodnot kladných. Musíme však dodat, že tento růst není nikterak enormní. Zdroj: BusinessInfo.cz dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/kuba-ekonomicka-charakteristika-zeme-18887.html#sec2> (20. 2. 2015).

vývoj lze očekávat, jestliže po smrti bratří Castrů dojde na Kubě k demokratizaci a převzetí kapitalistického modelu ekonomiky. Kromě absolutního zastavení internacionální pomoci a důrazu na ekonomické styky by tato cesta samozřejmě znamenala i rozvoj vztahů se Spojenými státy, které pád kubánského režimu dlouhodobě netrpělivě vyhlížejí.

Tato práce nahlížela na KZP zejména z pohledu kubánského státu – tedy z pohledu režimu, který ovládají bratři Castrové, ale neopominula ani vnější faktory, které KZP ovlivňují. Jelikož je výzkum na úrovni státu spjat s realistickou teorií, je potřeba v závěru této práce zmínit, že kubánský režim naplňoval hlavní zásadu této teorie, tedy že vládcí Kubu, bratři Castrové se chovají jako racionální aktéři, když se snaží zajistit přežití svého režimu všemi prostředky, které mají k dispozici. K těmto prostředkům patří i KZP, která hájí zájmy režimu v mezinárodním prostředí. Z toho, že kubánský režim přežívá již více než padesát let, je patrné, že KZP byla při plnění toho to úkolu, i přes svá některá selhání, poměrně úspěšná.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Noviny a časopisy

ČTK. 2014. „Putin nejdřív dlouho jednal s Castrem, potom vyrazil na fotbal“. *Právo*, 14. července 2014, str. 9.

Internetové zdroje

Alianza Bolivaria para los Pueblos de Nuestra Américas (ALBA). 2015. Dostupné na: <http://www.alianzabolivariana.org> (15. 2. 2015).

Amnesty International. 2010. *USA: The Case of The „Cuban Five“*. London: Amnesty International Publication. Dostupné na: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AMR51/093/2010/en/9911673a-a171-49db-b757-581f2fbdfef11/amr510932010en.pdf> (15. 7. 2014).

Asociación Latinoamericana de Integración (ALADI). 2015. Dostupné na: <http://www.aladi.org> (15. 2. 2015).

Brown university. 2015. *The Counterrevolutionaries (The Contras)*. Dostupné na: http://www.brown.edu/Research/Understanding_the_Iran_Contra_Affair/n-contras.php. (15. 2. 2014).

BusinessInfo.cz 2014. *Kuba: Ekonomická charakteristika země*. Dostupné na: www.businessinfo.cz/cs/clanky/kuba-ekonomicka-charakteristika-zeme-18887.html#sec2 (18. 10. 2014).

Caribbean States Association (ASC-AEC). 2015. Dostupné na: <http://www.asc-aec.org> (18. 10. 2014).

CIA. 1996. *Cuba: Handbook of Trade Statistics, 1996*. Dostupné na: <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015086945568;view=1up;seq=12> (23. 8. 2014).

CIA. 1968. *Cuban Subversive Activities in Latin America 1959–1968*. Dostupné na: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000109057.pdf (20. 9. 2014).

Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños (CELAC). 2014. Dostupné na: <http://www.celac.gob.ve/> (24. 2. 2015).

Constución de Cuba. Dostupné na: <http://www.cuba.cu/gobierno/cuba.htm> (24. 2. 2015).

Corrales, Javier, Erikson, Dan a Falcoff Mark. 2005. *Cuba, Venezuela, and the Americas: A Changing Landscape*. Florida International University: Cuban Research Institute. Dostupné na: <http://www.thedialogue.org/PublicationFiles/CubaVenezuelaandtheAmericasAChangingLandscape.pdf> (20. 6. 2014).

Cuban Democracy Act. Dostupné na: <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/cda.pdf> (20. 7. 2014).

Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act. Dostupné na: <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/libertad.pdf> (15. 7. 2014).

Částek, Michal a Radič Mario. 2005. „Kuba a Evropská unie“. *Parlamentní institut ČR: Informační podklad č. 3.003*. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=20648> (20. 7. 2014).

Dunning, Jeffrey. 1998. „The Helms-Burton Act: A Step in The Wrong Direction for United States Policy Toward Cuba“. *Jurnal of Urban and Contemporary Law*

54, summer 1998, str. 213 - 237. Washington University. Dostupné na: https://law.wustl.edu/journal/54/Dunni_.pdf (15. 7. 2014).

EcuRed. 2015. *Conocimiento con todos y para todos*. Dostupné na: <http://www.ecured.cu> (30. 3. 2015).

Encyclopaedia Britannica 2013a. *Omar Torrijos*.. Dostupné na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/600160/Omar-Torrijos>. (30. 7. 2014).

Encyclopaedia Britannica 2013b. *Free Trade Area of the Americas (FTAA)*. Dostupné na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1015476/Free-Trade-Area-of-the-Americas-FTAA>. (20. 5. 2014).

Encyclopaedia Britannica 2015. *Jacobo Arbenz*. Dostupné na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/32294/Jacobo-Arbenz>. (1. 2. 2015).

Erikson, Daniel a Wander, Paul. 2008. *Raúl Castro and Cuba's Global Diplomacy*. Příspěvek přednesený: Eighteenth Annual Meeting of the Association for the Study of the Cuban Economy (ASCE), Miami, Florida August 5–7, 2008. Dostupné na: <http://www.ascecuba.org/publications/proceedings/volume18/pdfs/eriksonwander.pdf> (20. 6. 2014)

European Commission. 2014. *Trade in goods with Cuba*. Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122460.pdf. (10. 1. 2014).

Falk, Pamela. 1987. „Cuba in Africa“. *Foreign Affairs*. Dostupné na: <http://www.foreignaffairs.com/articles/42294/pamela-s-falk/cuba-in-africa> (20. 9. 2014).

Feinsilver, Julie. 2014. *Cuba's Medical Diplomacy*. Dostupné na: http://www.gc.cuny.edu/CUNY_GC/media/CUNY-Graduate-Center/PDF/Centers/Bildner%20Center%20for%20Western%20Hemisphere%20Studies/Publications/Feinsilver15_002.pdf (15. 6. 2014).

Feinsilver, Julie. 2008. Oil for Doctors: Cuban Medical Diplomacy: Gets a Little Help from a Venezuela Friend“. *Nueva Sociedad*. Dostupné na: https://www.academia.edu/1067283/Oil-for-doctors_Cuban_medical_diplomacy_gets_a_little_help_from_a_Venezuelan_friend (20. 9. 2014).

Granma. 6. 3. 2014. „*Cuba acoge propuesta de negociación de la Unión Europea*“. Dostupné na: <http://www.granma.cu/cuba/2014-03-06/cuba-acoge-propuesta-de-negociacion-de-la-union-europea> (28. 7. 2014).

Hare, Paul. 2008. „The Odd Couple: The EU and Cuba 1996 – 2008“. *Brooking Paper*, September 2008. Dostupné na: <http://www.brookings.edu/research/papers/2008/09/cuba-hare> (28. 7. 2014).

iDnes.cz 2014. *Kuba otevřela obří přístav Mariel, největší projekt od revoluce*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/kuba-otevrela-prvni-cast-pristavu-mariel-f10-/zahranicni.aspx?c=A140128_074419_zahranicni_tp. (2. 2. 2015).

iDnes.cz. 2014. *Dolní komora ruského parlamentu schválila odepsání 35,2 miliard USD kubánského dluhu*. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/rusko-kuba-dluh-0g9-/zahranicni.aspx?c=A140704_193642_zahranicni_aha. (2. 2. 2015).

Informační centrum OSN v Praze. 2015. *Rozvojový program OSN (UNDP)*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/system-osn/programy-a-dalsi-organy-osn/?i=99>. (2. 2. 2015).

International Cooperation and Development. 2014. *ACP – The Cotonou agreement*. Dostupné na:

http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/overview/cotonou-agreement/index_en.htm. (2. 2. 2015).

Jungbauer, Radomír. 2011. „Druhy soudobé diplomacie.“ *Mezinárodní politika* 4. Dostupné na: <http://www.iir.cz/article/druhy-soudobe-diplomacie> (15. 6. 2014).

Kotrba, Štěpán. 2006. „Pokus o puč proti Chávezovi v roce 2002 organizoval Bush, Chávez nyní vytváří globální alianci proti USA“. *Britské Listy*. Dostupné na: <http://blisty.cz/art/31557.html> (5. 7. 2014).

Kunc, Jiří. 2005. „Kubánská nástupnická krize“. *Listy*. Dostupné na: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=055&clanek=050512> (20. 9. 2014).

Lapointe, Simon. 2010. „Canadian Trade and Investment Activity: Canada-Cuba“. *Parliament of Canada*. Dostupné na: <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2010-87-e.pdf> (28. 8. 2014).

Latin American Network Information Center (LANIC). 2014 *Castro Speech Data Base*. Dostupné na: <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1992/19920224.html> (20. 5. 2014).

Lee, Brianna. 2014. „U. S. – Cuba Relations“. *Council Foreign Relations*. Dostupné na: <http://www.cfr.org/cuba/us-cuba-relations/p11113> (20. 9. 2014).

Leogrande, William. 2006. „Enemies Evermore: US Policy Toward Cuba After Helms-Burton“. *American University*. Dostupné na: http://www1.american.edu/faculty/leogrande/JLAS-Enemies_Evermore.pdf (20. 9. 2014).

Medicglobal (MEDICC). 2010. *Making the Rounds: Hôpital Universitaire de la Paix*. Dostupné na: <https://medicglobal.wordpress.com/tag/henry-reeve-emergency-medical-contingent/>. (2. 2. 2015).

Mercado Común del Sur (MERCOSUR). 2014. Dostupné na: <http://www.mercosur.int/msweb/portal%20intermediario/> (2. 2. 2014).

Mount Holyoke College. 2015. *History*. Dostupné na: <https://www.mtholyoke.edu/about/history>. (2. 3. 2015).

Non-Aligned Movement (NAM). 2014. Dostupné na: <http://www.nam.gov> (4. 2. 2015).

Oficina Nacional de Estadística e Información Republica de Cuba (ONEI) 2000. Dostupné na: <http://www.cuba-economia.org/documentos/anuarios-estadisticos> (28. 8. 2014).

Oficina Nacional de Estadística e Información Republica de Cuba (ONEI) 2006. Dostupné na: <http://www.cuba-economia.org/documentos/anuarios-estadisticos> (28. 8. 2014).

Oficina Nacional de Estadística e Información Republica de Cuba (ONEI) 2011. Dostupné na: <http://www.onei.cu/aec2011.htm> (28. 8. 2014).

Organizace spojených národů (UN). 2006. *Charta OSN*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>. (3. 2. 2015).

Parlamento Latinoamericano. 2014. <http://www.parlatino.org> (3. 10. 2014).

Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800 – 2013. Dostupné na: <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm> (28. 8. 2014).

PetroCaribe. 2009. *Países Miembros. El Acuerdo de Cooperación Energética Petrocaribe*. Dostupné na: <http://www.petrocaribe.org/>. (15. 2. 2015).

Reuters. 2013. *Mexico says it will waive most of \$487 million debt owed by Cuba*. Dostupné na: <http://uk.reuters.com/article/2013/11/01/uk-mexico-cuba-idUKBRE9A00RV20131101>. (20. 1. 2015).

Roseau, William a Espach Ralph. 2013. „Cuba’s Spies Still Punch Above Their Weight.“ *The National Interest*. September. Dostupné na: <http://nationalinterest.org/commentary/cubas-spies-still-punch-above-their-weight-9147> (15. 6. 2014).

Sánchez-Egozcue, Mario, Jorge. 2006. „*Redefining Cuba’s International Economist Interest*“. Dostupné na: <http://www.uh.cu/centros/cese/publicaciones/Libros/cpt4JorgeMario.pdf> (20. 9. 2014).

Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe (SELA). 2015. *Qué es el SELA. Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe*. Dostupné na: <http://www.sela.org/view/index.asp?ms=258&pageMs=26201>. (24. 11. 2014).

SIPRI. 2015. *Trade registers*. Dostupné na: <http://portal.sipri.org> (3. 2. 2015).

Suchlicki, Jaime. 2009. *The Cuba-Venezuela Challenge .to Hemispheric Security: Implications for the United States*. Příspěvek přednesený na: Challenges to Security in the Hemisphere Task Force, University of Miami December 2009. Dostupné na: <https://umshare.miami.edu/web/wda/hemisphericpolicy/VenCubaSecurityChallenges.pdf> (20. 6. 2014).

Sullivan, Mark. 2014. „Cuba: U. S. policy and Issues for The 113th Congress“ Congressional Research Service str. 58–59. Dostupné na: <http://fas.org/sgp/crs/row/R43024.pdf> (20. 7. 2014).

The Cuban American National Foundation (CANF). 2014. *Mission and History*. Dostupné na: http://canf.org/?page_id=17. (13. 2. 2015).

Trunkos, Judit. 2013. „*What is Soft Power Capability and How Does it Impact Foreign Policy?*“ Institute for Cultural Diplomacy str. 3. Dostupné na: <http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2013-acdusa/What-Is-Soft-Power-Capability-And-How-Does-It-Imp> (11. 9. 2014).

Vassiliki, Tzivelis. 2006. *The European Union's Foreign Policy Toward Cuba: It Is Time to Tie the Knot*. Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series vol. 6, no. 7, march 2006. Dostupné na: <http://www6.miami.edu/eucenter/Tzivelisfinal.pdf> (28. 7. 2014).

World Bank (WTO). 2013. *What we do*. Dostupné na: <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do>. (30. 9. 2014).

World Bank (WTO). 2015. *Cuba*. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/country/cuba>. (2. 2. 2015).

Yanez, Hernán. 2005. *The Cuba-Venezuela Alliance: Emancipatory Neobolivarismo or Totalitarian Expansion?* Institute for Cuban & Cuban-American Studies University of Miami. Dostupné na: <http://www6.miami.edu/iccas/Cuba-Venezuela-e.pdf> (20. 6. 2014).

LITERATURA

Blasier, Cole a Mesa-Lago, Carmelo, eds. 1979. *Cuba in The World*. Pittsburg: University of Pittsburg Press.

Bova, Russell. 2009. *How the World Works: A Brief Survey of International Relations*. New York: Longman Publishing.

Bystrický, Lubor. 2006. *Základy diplomacie*. Prešov: Michal Vaško.

Dominguez, Esteban a Prevost, Gary. 2008. *United States – Cuban Relations A Critical History*. Plymouth: Lexington Books.

Domínguez, Jorge. 1989. *To Make a World Safe for Revolution, Cuban's Foreign Policy*. Cambridge: Harvard University. Press.

Drulák, Petr a Druláková, Radka. 2007. *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha: Oeconomica.

Dvořáková, Vladimíra et al. 2002. *Komparace politických systémů I*. Praha: VŠE.

Espach, Ralph a Tulchin, Joseph eds. 2001. *Latin America in The New International System*. London: Lynne Rienner Publishers.

Evans, Graham a Newnham, Jeffrey. 1998. *The Penguin Dictionary of International Relations*. New York: Penguin group.

Fearon, James. 1998. „Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations.“ *Annual Review of Political Science* 1, 289–313.

Fiala, Jaroslav. 2010. „Kubánská revoluce a počátek vlády Fidela Castra.“ *Historický obzor* 23, č. 5–6, 121–137.

Fiala, Jaroslav. 2011. „Oficiální diskurs USA o revoluční Kubě.“ *Mezinárodní vztahy* 46, č. 2, 5–19.

Gott, Richard. 2005. *Kuba: Nové dějiny*. Praha: BB art.

Hořejší, Nikola. 2006. „Castrův život po životě.“ *Mezinárodní politika* 30, č. 8, 13–15.

Hudson, Valerie. 2005. „Actor – Specific theory and the Ground of International Relations.“ *Foreign Policy Analysis* 1, č. 1, 1–30.

Huntington, Samuel. 2008. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK.

Cheng, Yinghong. 2007. „Sino-Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959–1966.“ *Journal of Cold War Studies* 9, č. 3, 78–114.

Jurásek, Miroslav. 2009. „Kuba včera a dnes.“ *Mezinárodní politika* 33, č. 2, 26–28.

Kirk, John. 2009. „Cuban Medical Internationalism and its Role in Cuban Foreign Policy.“ *Diplomacy&Statecraft* 20, č. 1, 275–290.

Kirk, John. 2012. „Cuban Medical Internationalism Under Raúl Castro.“ *Bulletin of Latin American Research* 31, č. 1, 77–90.

Klíma, Jan. 2011. *Přehled dějin Latinské Ameriky*. Hradec Králové: GAUDEAMUS.

Krejčí, Oskar. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing.

Kunc, Jiří. 2001. „Kuba mezi rájem a peklem.“ *Mezinárodní politika* 25, č. 3, 20–22.

Leogrande, William a Thomas Julie. 2002. „Cuba’s Quest for Economic Independence“. *Journal of Latin American Studies* 34, č. 2, 325–363.

Locatelli, Nicolo. 2010. *China in Latin America: Political and Economic Implications of Beijing’s Involment in the Region*. Boca Raton: Dissertation.com.

Mesa-Lago, Carmelo, ed. 1993. *Cuba After the Cold War*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Mora, Frank a Hey, Jeanne, eds. 2003. *Latin American and Caribbean Foreign Policy*. Lanham: Rowman&Littlefield Publisher, inc.

Morgenthau, Hans. 1973. *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

Nálevka, Vladimír. 2000. *Světová politika ve 20. století*. Praha: Aleš Skřivan ml.

Nálevka, Vladimír. 1997. *Kapitoly z dějin studené války*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.

Nye, Joseph Jr. 1991. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.

Nye, Joseph Jr. 2002. „*The Paradox of American Power: Why the World's Only Super Power Can't Go It Alone*“. Oxford: Oxford University Press.

Pečínka, Pavel. 1998. *Od Guevary k Zapatistům*. Brno: Doplněk.

Pérez-Stable, Marifeli. 1999. *The Cuban Revolution: Origins, Course, and Legacy*. New York: Oxford University Press.

Pérez, Louis Jr. 1995. *Cuba between Reform & Revolution*. New York: Oxford University Press.

Peterková, Jana. 2006. „Veřejná diplomacie – jen módní pojem, nebo skutečná změna?“ *Mezinárodní vztahy* 41, č. 3, 83–99.

Pšeja, Pavel, ed. 2005. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Masarykova univerzita.

Putnam, Robert. 1988. „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games.“ *International Organization* 42, č. 3, 427–460.

Rourke, John. 2007. *Politics on The World Stage*. Portland: McGraw-Hill.

Sánchez, Germán. 2007. *Cuba and Venezuela, An Insight Into Two Revolutions*. New York: Ocean Press.

Singer, David. 1961. „The International System: Theoretical Essays.“ *World Politics* 14, č. 1, 77–92.

Trento, Angelo. 2006. *Castro a Kuba*. Praha: Levné knihy KMa.

Waltz, Kenneth. 1959. *Man, the State, and War*. New York: Columbia University Press.

Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.

Werlau, Maria. 2013. „Cuba’s Health-Care Diplomacy: The Business of Humanitarianism“. *World Affairs* March/April, 57–67.

Zídek, Petr. 2002. „Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962.“ *Historie a vojenství* 51, č. 3, 523–567.